

NR 1 | 2019
ÅRGÅNG 21

ÖckeröÖarnas

SLÄKTFORSKAR FÖRENING

MEMBERSTIDNING

Information om hantering av personuppgifter

I enlighet med dataskyddsregelverket (GDPR) informeras du om att de personuppgifter som du lämnar när du ansöker om att bli medlem/förlänga ditt medlemskap, såsom information om namn, adress, telefonnummer o e-post , hos Öckerööarnas Släktforskarförening (ÖÖSF) kommer att behandlas för att administrera ditt medlemskap, hålla förteckning över deltagande aktiviteter och för att tillhandahålla förmåner och erbjudanden.

ÖÖSF erbjuder dig som medlem att delta i aktiviteter som resor, utflykter och möten med föreläsare.

Dina uppgifter gallras bort i samband med att ditt medlemskap har avslutats. Dina uppgifter gallras också om du har ansökt om att bli medlem men inte har betalat medlemsavgiften.

Du har rätt att efter skriftlig ansökan en gång per år få besked om vilka uppgifter som finns registrerade om dig hos ÖÖSF. Du har också rätt att begära rättelse av dina uppgifter, att uppgifter raderas eller invända mot eller begära begränsning av behandling av uppgifterna.

För att du skall ha fortsatt medlemskap är det viktigt att du betalar in din medlemsavgift i tid.

Styrelsen år 2018

Ordförande	Barbro Parment	0708 78 07 97
V ordförande	Hans Taremark	96 73 25
Kassör	Gunnar Alexandersson	96 75 70
Sekreterare	Agneta Zachariasson	96 50 41 / 0733 64 67 89
Ledamot	Helene Sörensson	96 71 55
Ledamot	Thord Källefors	0736 74 85 04
Ledamot	Lena Knutsson	96 17 88
Ledamot	Mikael Ahlberg	0702 75 81 31
Suppleant	Eva Johannesson	
Suppleant	Jan Ek	0708 16 89 20

Styrelsen meddelar

Hemsidan – på www.oosf.se hittar ni föreningens hemsida.

Fotografier – Har ni några fotografier som ni vill dela med er av till vår hemsida? Hör av er till webmaster@oosf.se. Gamla fotografier är alltid intressanta.

Bankgiro – Föreningens bankgiro är **734-3999**

DNA-träff Finns det intresse i föreningen att anordna en DNA-träff för att lära av varandra? Anmäl dig i så fall till: agneta@oosf.se så återkommer vi med datum och tid senare via mail.

Har du inte fått något mail från oss det sista? Då beror det antagligen på att du bytt **mailadress** eller inte lämnat din **mailadress**. Det bra om du meddelar Agneta detta: agneta@oosf.se. Vi skickar ut mail om både ditt o datt och då är det bra om adresserna vi har stämmer.

Som vanligt finns det alltid någon representant från föreningen i Forskarsalen för att hjälpa till om någon behöver hjälp med sin släktforskning. Känner du att du själv gärna vill hjälpa till så hör av dig.

Resa till Tjörn

Lördagen den 11 maj 2019

Avresa från Hönö kl 08.20.

Färden går till Sundsby Säteri där vi dricker förmiddagskaffe

Föredragshållare Bengt Pettersson.

Vi reser vidare till Bräcke hembygdsgård, där Tjörns släktforskare berättar från orten, vi bjuds på smörgåstårta.

På eftermiddagen går färden till, Sillebua – Klädesholmens museum

Vi avsluta med middag på Stenungsbaden

Vi beräknas vara åter i Göteborg vid 20-tiden.

Kostnad för bussresa inkl fika, mat guide mm 600 kr/person

Att betalas kontant på bussen

Anmälan till agneta@oosf.se eller Agneta 0733 64 67 89

Engelsmännens hage och Kontinentalblockaden

Amiral James de Saumarez

Figur 1: Svåröverträffad marinmålning. Fartygen utstrålar både tyngd och grace. Amiral Saumarez' Victory m fl linjeskepp som de kan ha sett ut vid inseglingen till Vinga Sand. Från nätet.

Innehåll

Inledning

1. Engelsmännens hage (upptakten, namnet, utseendet, ruin, fältstudier, intervjuer, funktion, omgivning - Fotö, Prishamnen, Vinga Sand, Styrso socken, Känsö, Göteborg), sid. 3
2. Kontinentalblockaden allmänt (bakgrund - KB, årtal, Napoeleon, svenska flottan, incidenter - Karlshamn, Marstrand, dramatiska händelser), sid. 21
3. Handelspolitik under KB (England, Göteborg och skärgården, Fotö, Hanö, konvojerna – en tragisk julnatt, ockuperade öar, logistik, falska papper, spioneri, smuggling), sid. 28
4. Amiral James de Saumarez, sid. 49
5. HMS Victory, sid. 51

Avslutning

Litteratur

Bilagor

Inför läsningen: jag har i artikeln använt förkortningarna **EH** för Engelsmännens hage, **KB** för Kontinentalblockaden och **GEÖ** för Göteborgs eskader och örlogsstation. **KM** betyder kolonial- och manufakturvaror. När engelska författare skriver "**Baltic**" avser de oftast hela området från Skagerack till Bottenviken. När jag skriver "**England**" menar jag nästan alltid Storbritannien.

Inledning

Detta är en berättelse om fornminnet Engelsmännens hage på Hönö. Den har samband med kontinentalblockaden (KB) i början av 1800-talet, då engelsmännen hade en bas på Fotö som skyddades av flottan under viceamiral Saumarez¹. Allt detta hänger ihop och måste tas med. Artikeln bygger på ett hopsamlade av uppgifter från så långt tillbaka till KB som möjligt och från ett så brett område som bedömts behövas (svenska, engelska, tyska och franska böcker och artiklar). Det gäller alltså inte forskning i primära källor som i vetenskapliga artiklar, även om mitt arbete har gjorts med en vetenskaplig approach. Artikeln har skrivits till en tidskrift för en lokal genealogisk förening, varför jag har ansett den behöva vara både informativ och underhållande och ha lite personliga² inslag. I den mån detta har lyckats beror det mest på dem som skrivit det jag hämtat uppgifter av. Min roll har då varit att samla ihop uppgifter från tusentals sidor och få ner dem till ett hanterbart sammanhang och ett aptitligt format med bilder.

Det går från det lilla till det stora; en fornlämning, Fotö-områdets historik, Göteborg, Sverige och Europa. Det var en rörig men för oss fascinerande tid i det stora (politiskt) och i det lilla (den enskilda människan) med stora svängningar mellan yttersta fattigdom och brusande rikedom och nya okonventionella vägar till försörjning. Det finns flera paralleller till nutiden och humoristiska inslag.

Vad sägs om en kejsare som ville skapa ett EU men föll på en liten ö (Fotö – liten tuva stjärper ofta stort lass) och ett England som ville hålla sig utanför(!) Och hur kunde ett tandpetarfodral spela en roll vid tillsättandet av Karl XIV? Vi hade en "galen" kung (Gustav IV) som var envisare än han hade råd med och avsattes genom en statskupp. En landshövding som tog saken i egna händer, gick till sjöss och fick stora blåsor i händerna. En spion som sprang omkring som en gök och en annan som blev avslöjad av ett feladresserat brev. Redan nu kom det i Göteborg jämlikhetstankar mellan könen. Och den engelske amiralen för ankar på Vinga Sand förankrade beslut hos sin hustru hemma på Guernsey och ledde världens största och modernaste flotta som vann ett krig utan att avlossa ett enda skott. Här finns också berättelser om dramatiska förlisningar och räddningsbragder och ett par smugglingshistorier på gränsen mellan dikt och sanning.

Jag har länge fascinerats av denna fornlämning och dess mystik. I min bok *Havet var vårt liv* (1995) och i ett inslag i ÖÖSF-bladet 2014:2 har jag skrivit lite om EH. Ett försök till artikel gjordes 2011. Jag har här främst arbetat med några källor som jag vill kommentera här. Hur det gick till på Fotö

¹ När det står *amiral Saumarez* före 1814 bör det egentligen vara *viceamiral*, och *de Saumarez* blev han 1831.

² Hur ofta slås man inte av livets olika sammanträffanden! Det var ju omöjligt att veta att jag skulle komma att arbeta med det här ämnet när jag i tonåren byggde en modell av *Victory* och läste C. F. Foresters delvis faktabaserade böcker om den brittiske sjöhjälten Horatio Hornblower (där Saumarez förekommer i två av dem). Och första gången jag hörde talas om amiral Saumarez var för 30 år sedan, då jag arbetade med min bok *"Havet var vårt liv"* och en sjöhistoriskt intresserad kollega (som jag ännu träffar då och då - och av en händelse just nu - och som har viss kontakt med ättlingar till amiralen) berättade om honom.

beskrivs bäst i *Tiseliuss* bok om Göteborg under KB och i *Rickard Bengtssons* artikel som nås via Styrso hembygdsförenings hemsida. Uppgifter i Åke *Werdenfels* artikel³ om Hanö bidrar till att ge en livlig bild av hur den engelska flottan arbetade där och säkerligen även vid Fotö. Konvojsystemet med en avdelning som under flera år dominerade infarten till Göteborg beskrivs mycket tydligt av *Anthony N. Ryan* i en artikel. I en annan ger han den mest lättförståeliga redogörelsen av hur de falska fartygspappren och kaperierna fungerade. Den skicklige och sympatiska James Saumarez biografieras bäst av *Tim Voelcker*⁴. Standardverket är annars *Hans Hanssons* bok "Engelska flottan har siktats vid Vinga". Den har fokus på Göteborg. Historikern *Hugo Frödings* bok är så bra att jag har skrivit ett sammandrag i bilaga 4 som en parallell till avsnitten om politik och handel. Läsaren rekommenderas gå igenom denna också, då den innehåller mycket intressant och humoristiskt material.

Engelsmännens hage

Upptakten till KB i Göteborgsområdet

Figur 2: Nutida vy från utkiken på Hönö mot Vinga Sand. Man får tänka bort Fotöbron och andra moderna konstruktioner för att få samma bild som Carl Petter Larsson 1808. Foto förf.

Den 17 maj 1808 kunde man se den ena öbon efter den andra, män, kvinnor och barn, ta sig upp på de högsta bergen på Öckeröarna och spana västerut. Fiskarna och lotsarna hade kommit hem och rapporterat att en stor flottstyrka var på väg mot Sverige. Ett trettiotal engelska krigsfartyg låg redan

³ i Blekingeboken 2006, vilken han vänligen skickat till mig.

⁴ Vi brevväxlade 2011, och han försökte då hjälpa till med tolkningen av EH. Nu har jag återupptagit kontakten och fått många värdefulla synpunkter via brev och boken som jag köpt av honom.

på Vinga Sand. Fiskaren Lars, hans hustru Olena och sonen Carl Petter stod snart uppe på Hulta vale och blev vittnen till ett mäktigt skådespel. Det ena fartyget efter det andra höjde sig över horisonten, och snart kunde man se den engelska örlogsflaggan böljande i vinden. Kanoner stack olycksbådande ut på sidorna. Allt fler fartyg samlade sig och ankrade upp på fjorden. *"Det är ju flera hundra fartyg!"* sade Olena. *"Nej, nej, men säkert över hundra"* sade Lars som var vanare att bedöma sådant. *"Å jiane mej, nu blir det krig"*, jämrade sig Olena med sina vassa inlands-in. *"Gud hjälpe oss!"* Hon torkade bort en tår i ena ögat med förklädessnibben. *"Ja, ja"* sade Lars och de mera sansade av åskådarna, *"vi får väl hoppas att det inte blir så, jag har hört att engelsmännen ska hjälpa oss mot Napoleon, och en så stor örlogsflotta kan väl ingen besegra. Tänk på hur Nelson klarade av Napoleon vid Trafalgar!"* Lars visade inte den oro han ändå hyste. Han tänkte på att han hade satsat mycket på att flytta ut till öarna, där hans svåger, "Mörnar-Hans", med framgång hade etablerat sig som mjölnare. Sillperioden var slut, och nu väntade bistra tider. När hela Vinga sand var fullt av fartyg, troppade åskådarna av och återvände hem till sina sysslor. Inte visste de då att den tioårige Carl Petter skulle gå till eftervärlden som den ende namngivne öbon av dem som kom att ha kontakt med de engelska sjömännen. Vi återkommer till honom.

Figur 3: Victory för ankar med sin flotta och mindre båtar. Som det kan ha sett ut på Vinga Sand. Från nätet.

Så här kan man tänka att det upplevdes då⁵. Det var en intensiv tid i vår historia som för en sentida betraktare bjuder på mycken dramatik och oro men också nya möjligheter till försörjning som vände hotande fattigdom efter sillfisket till framtidstro och utveckling, en tid med flera år utan stadig ledning av landet, med statskupp och bondeuppror. Förutom det som skildras här kan nämnas att vi då fick sådana kända saker som ätten Bernadotte på tronen, Svenska flaggans dag, Göta Kanal och Fänrik Ståls sägner. Under arbetets gång har jag också hittat den ena personliga anknytningen efter

⁵ Amiral Saumarez låg med ett trettiotal (olika uppgifter; 33-44) olika stora fartyg och upp emot 9.000 man på Vinga Sand sedan i april. De som kom nu var engelska landtrupper under general Moore: 180 fartyg med 10.000 man.

den andra. Den enda bevarade resten av engelsmännens närvaro är Engelsmännens hage längst söderut på Hönö, nära Fotö sund. Den är belägen på ett ställe som århundraden tidigare var en boplats för fiskare och skeppare. Då hette området Nötholmen. Men i samband med kriget med Danmark 1676-79 försvann de. Deras andar⁶ har sedan osynligt svävat över detta ödsliga område som mest bara varit föremål för skiftesförrättare, skattsökare och slagrutepersoner. Tills för några år sedan var det övervuxet av gräs och sly, så att man inte kunde se mycket av stengårdsgårdarna. Men man har nu röjt rent och inlemmat platsen i ett rekreationsområde. Då är det tydligt att EH tyvärr har fått förfalla och att den byggts om till oigenkännlighet.

Namnet EH (dial. Engelsmänneras hawwe)

Engelsmännens: att det var engelsmännens närvaro i början av 1800-talet som resulterade i denna EH får anses säkert. Lantmäteriets karta 1797 har ingen markering alls, bara namnet Nötholms håla. Skifteskartan 1861 med uppmätning 1858 har däremot med EH exakt som den 1916 är beskriven av arkeologen Johan Alin. Den har alltså tillkommit mellan 1797 och 1858. Det är ett faktum att den engelska flottan skickade en stor flottstyrka i början av Krimkriget som pågick 1853-56. Den låg för ankar på Vinga sand under en sommarvecka, men det fanns då ingen anledning att gå iland.

Hage: detta ord betyder trädgård (som i danskan och norskan) som man i gamla tider odlade i och kallade kålhage, eller område med annan användning, omgärdat med staket av sten eller trä. Min åsikt är att befolkningen som myntade namnet EH gjorde det utifrån hur den såg ut när den hade övergivits. Då var det bara en stenmur runt ett gräsbevuxet område. Jag anser därför att benämningen hage inte säger något om funktionen.

Hur såg EH ut?

Vi har Johan Alins skiss med textad beskrivning och foton från 1916. Detta material, som vänligen tillställts mig av intendent Åsa Engström på Göteborgs stadsmuseum, är så centralt att det tas med här i sin helhet (texten i avskrift, planskissen skannad och fotonen något förbättrade).

72. Engelsmännens hage

Belägen å Hönö sydligaste udde å den lilla halvön, som skjuter ner vid norra sidan av Fotö sund å en liten strandäng, som går tvärs över den lilla udden, endast ett 30-tal meter norr om stranden.

Fornminnet - ifall vi här har att göra med ett sådant – utgöres av en i ost-nord-ost (dubbelriktad pil) väst-syd-väst orienterad rektangulär stenhägnad med en mot densamma i rät vinkel gående åt norr utdragen "flygel" som slutar i en liten fyrkantig stenhädda.

Hägnaden omgives av en vid basen omkr. 1 m. bred vall av ½ meters höjd. Vallens är bildad av sten på varandra utan ordning vräkta stenar.

⁶ Bl. a. Gunne Jacobsson som sannolikt var bror till en av mina anor från Rörö, och Börge Grope som var släkt med Fotöbor.

Vid hägnadens östra ände bildar vallen en något skev halvcirkel. Mitt på den befinner sig en 1,5 m. bred öppning i vallen, utgörande ingången till hägnaden.

² C 1552 a 78^e
Ockero socken n: 2 7^{lv}
 Den s. k. "Engelmannens hage"
 å "Flörö", sedd från väster. I för-
 grunden till vänster synes den lilla
 stenkammaren, som avslutar hägnads
 nordvästra flygel. Den är alldeles
 igenvuxen av buskar.

Figur 4: Foto av Johan Alin från hans material på Göteborgs stadsmuseum. Vy från väster mot den lilla stranden där vattnet ser ut att ha stått högre än idag. Notera hur framträdande den moderna muren är, vilken ju inte hör till EH.

Hägnadens huvudparti har en längd av 61 m. och en bredd varierande från 29,80 m. nära västra änden till 26 m. nära östra änden.

Flygelbyggnaden är 24 m. lång och har en bredd av 12,60 - 13,10 m.

Stenkojan vid flygelbyggnadens norra ände har 1,5-2,00 m. tjocka murar och mäter inuti 4,50 m. tvärs över.

Från ingången genom hägnadens hela längd går en gräsbevuxen väg, något upphöjd över marken inuti hägnaden. Gången eller vägen, som är 2,00 m. bred uppdelas av en genom vägens mitt gående grund fåra i två låga gräsbevuxna vallar.

Från flygelbyggnadens stenkoja går en liknande gård i sydlig riktning till motsatta väggen, korsande den stora vägen.

12 m. från hägnadens ingång går huvudvägen över en cirkelrund gräsbevuxen upphöjning, c. 7,80 m. i diam. Genom en cirkelrund fåra uppdelas denna upphöjning i en yttre cirkelrund vall, som concentriskt omger den nämnde fåran, och en innanför den sistnämnda liggande rund tvuliknande upphöjning, 2,90 m. i genomskärning. Å denna upphöjning synas vägens båda vallar.

Hägnaden är inuti gräsbevuxen, men det förefaller som om marken inne i hägnaden på ömse sidor om vägen hade varit uppdelad i ett par dm. breda låga vallar, gående parallellt med varandra och bildande en rät vinkel med hägnadens långsidor, så som de punkterade linjerna på teckningen angiva. Då marken i hägnaden är sank, ha vallarna uppdelats i rader av gräsbevuxna tuvor.

Vid hägnadens västra vägg finnas tvenne igenrasade brunnar a och b.

Hägnaden skäres snett över av en modärn stengärdesgård.

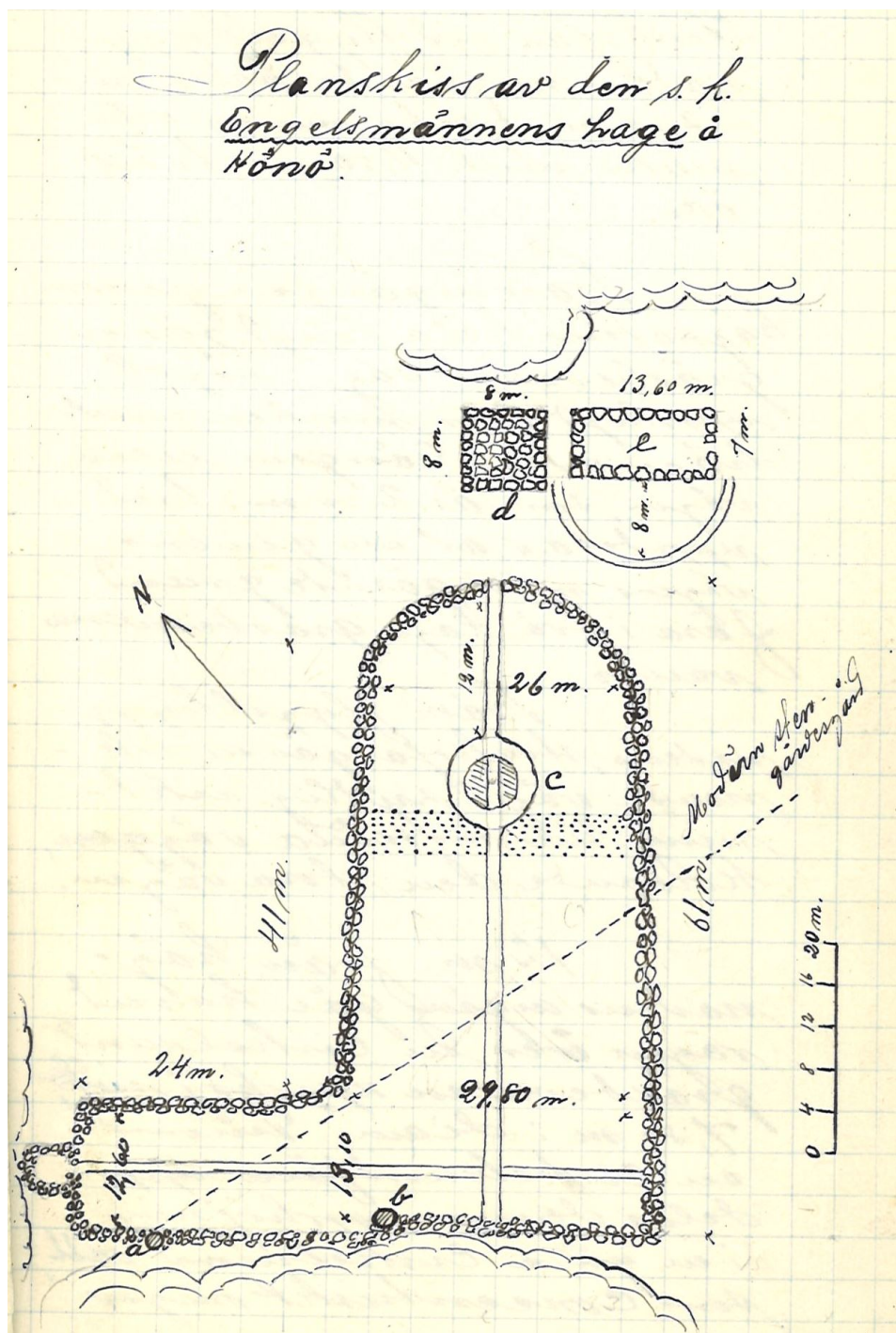
Rakt framför hägnadens ingång och 8 m. öster om denna ligger en kvadratisk byggnad av sten med 8 m:s sida och med 1,00-1,5 m. höga ordentligt lagda väggar (d). Byggnaden är inuti fylld med sten, som i senare tid upplöckats av skattsökare.

Omkr. 4 m. söder därom synes grunden till en 13,60 m. lång och 7 m. bred byggnad med längdriktn. I N-S och med ingång på södra gavelväggen (e).

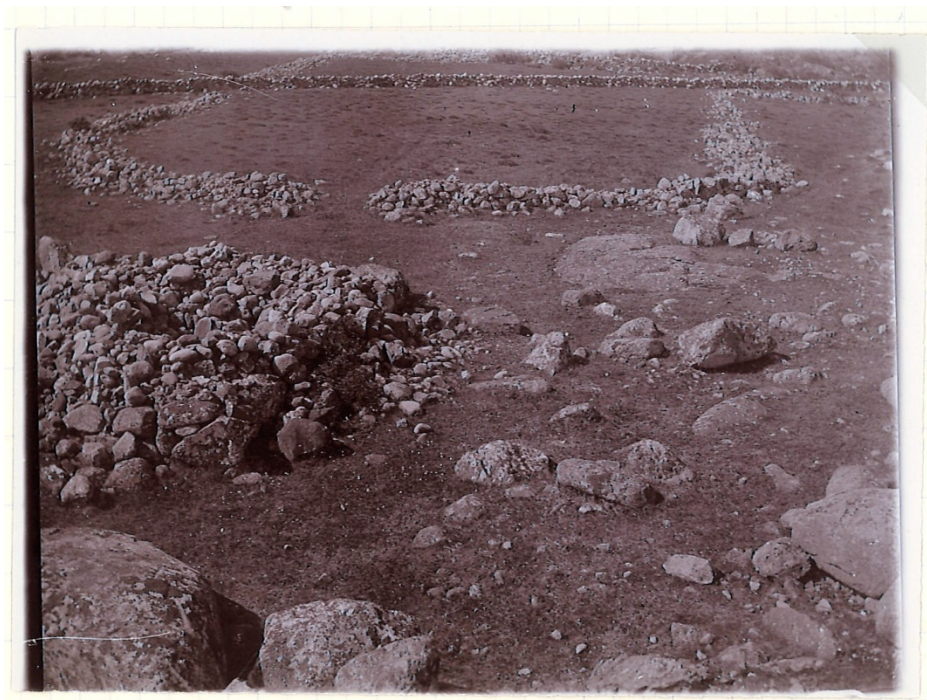
Framför västsidan av denna tomtning sträcker sig en halvcirkelformig grop, 1,30 m. bred och 0,3 m. djup. Halvcirkeln har mitten på tomtningens västra vägg till medelpunkt. Radiens längd är 8,5 m.

Hägnaden kallas av befolkningen i trakten Engelsmännens hage. Man säger, att engelsmännen där, under den tid de lågo på Fotö (kontinentalperioden) hade sina grönsaksland inom densamma.

Hela EH vittnar om en noggrann planering av läget: den ligger alldeles vid Fotö sund norr om Vinga Sand och väster om Hakefjorden med obehindrad åtkomst genom en ganska bred sandstrand endast ett 30-tal meter bort, där det gick att dra upp roddbåtar. Man har lagt den vindskyddad av berget åt väster, i den del som är minst sank och i överensstämmelse med den gamla boplatsen, samt med utnyttjande av gräsplanen mellan bergen för att få en så stor yta som möjligt (genom flygeln vinkelrätt mot huvuddelen). Skissen från 1916 visar en konstruktion som är oändligt mera långtgående än den för att grönsaksland: rundade avslutningar på de två delarna, en liten utbyggnad i ena änden, två stengrunder i närheten som visar ett sammanhang (dock svårförklarligt) och som inte skulle behövas för odling, samt de två i vinkel mot varandra i mitten gående Alins "vägar". Dessa anser jag markerar ett nedre stöd för stolpar som bar upp en taknock och att denna bar upp ett tält (i likhet med de många bevarade små husgrunderna från gammalt säsongfiske). Dessutom fanns den runda lämningen mitt i en av dessa "vägar", svårförklarligt men klart tydande på en funktion i någon form av byggnad. Kanske en spis?

Figur 5: Johan Alins planskiss som visar hur EH såg ut 1916. Alla detaljerna beskrivs i texten här.

Figur 6: Foto av Johan Alin, taget från öster. Visar den stora delen med stengrunden (d i planskissen) och ingången.

Ruin av en ruin

Är EH en fornlämning? Ja! Wikipedia skriver: *Till fornlämningar räknas i Sverige spår av mänsklig aktivitet från 1850 eller äldre och varaktigt övergivna. Länsstyrelserna kan besluta om undantag från dessa regler.* Stenmuren snett över EH har ibland räknats in, när man beskrivit fornlämningen. Men Johan Alin skriver att det är en modern stengärdsgård. Den såg för mig ut att vara helt omöjlig att tolka. Men via google map-sökning i området kan man på ett modernt sätt få fram tomtgränser, och då ser man att muren helt enkelt är en gräns mellan två ägares mark. Den tillkom säkert vid skiftet 1858. Det visar sig där att det t.o.m. var min farfars mormors far, lotsen Carl Andersson, som ägde den ena delen, så han var säkert med och lade upp den!

1. Jämfört med 1916 finns en efter detta tillkommen mur i rät vinkel mot den andra. Den är kraftfull och, sedd från viss vinkel, dominerande. Vad betyder den? Är det en nyare tomtgräns? Eller har den vid vägbygget till Fotö på 60-talet, när en del av EH byggdes över, i oförstånd lagts upp av tillvaratagna stenar i tron att den hör till EH och skall ligga så?
2. Dessutom har en stor del av den södra långväggen tagits bort,
3. och den norra mittemot har blivit raserad och övervuxen,
4. liksom den norra delen av tomtgränsmuren.

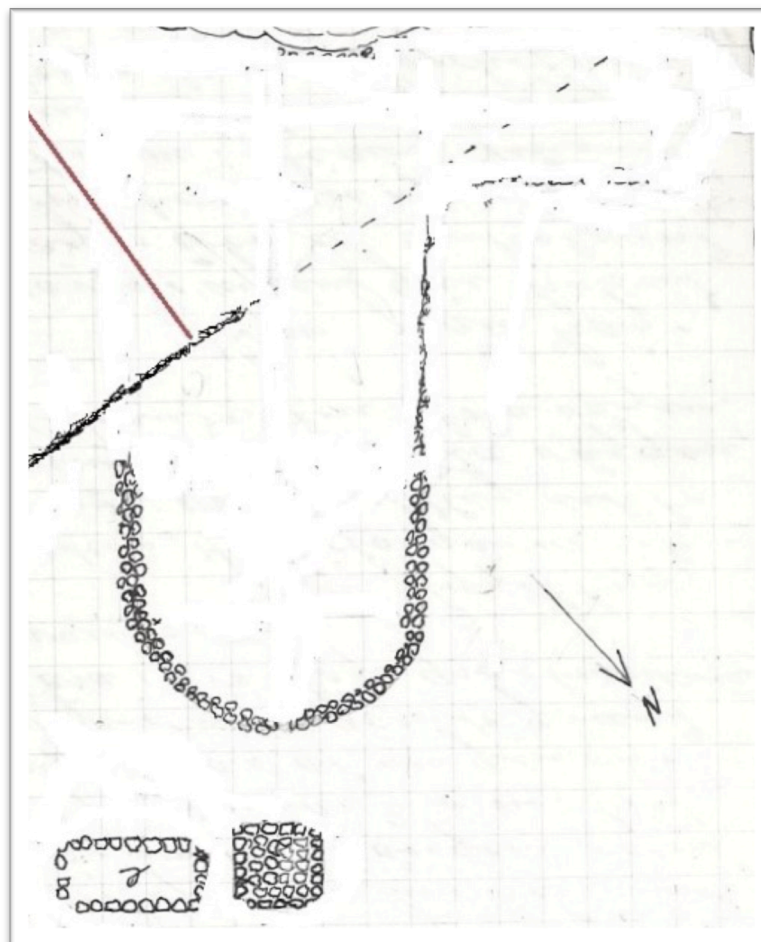
Nu finns endast knappt halva den stora delen (med rundningen) kvar eller kan ses. Det återstår endast ömkliga rester av EH, vilka dessutom förvanskats av ombyggnader. Det ger ett helt felaktigt intryck för betraktaren. Enligt företrädare för kommunen har inget om EH varit uppe sedan 70-talet. Den felaktiga muren kan alltså ha lagts mellan 1916 och 1960-talet. Länsstyrelsen säger att man inget kan göra: något arkiverat om EH finns inte, och det hela är ändå preskriberat. Jag anser att kommunen med denna nyvunna information bör ta sitt fornminnesvårdande ansvar och bortförskaffa den felaktiga muren. Det är viktigt att detta fornminne återställs så mycket som möjligt för att minna om den viktiga roll våra öar spelade i världspolitiken under Napoleonkriget!

Figur 7: Bilden t. vä. visar EH från Fotövägen med den felaktigt upplagda muren löpande ut åt höger. T. hö. Ses den felaktiga muren och hur dominerande den är i vissa vinklar. Foto förf.

Figur 8: Foto från ungefär samma vinkel som i figur 6. Inte mycket av den västra delen av EH finns kvar, men däremot syns den felaktiga muren i icke önskvärd tydlighet snett uppåt vänster mot Fotövägen. Foto förf.

Figur 9: Bearbetning av Johan Alins planskiss, där de delar som förändrats suddats ut eller gjorts svagare, och den felaktiga muren markerats med rött. Vänd upp och ner för att lättare jämföras med figur 8.

Alin beskriver även **två andra lämningar** i området av intresse för denna undersökning:

Rösen av kullersten (Alin nr 65-71)

Belägna på Hönö sydöstra udde, omkr. 200 m. från stranden på krönet av en rensköld moränvall.

(Planteckningen visar 7 st. runda rösen 0,7-1,5 m. i diameter och 0,2-0,5 m. höga utan någon inbördes ordning)

Som synes av planteckningen ligga rösen samlade på ett begränsat område av 13x14 m. Samtliga äro små och obetydliga. Personer, som tillfrågats kunna ej erinra sig annat än att rösen "alltid" förekommit på platsen. Befolkningen kallar också rösen "Engelsmännens hagar". Man tror nämligen att engelsmännen lagt upp dem, då de i början på 1800-talet hade sina varunederlag på Fotö.

Han nämner dessutom (nr 74) fyra stycken 4-5 m stora "runda röjningar" i strandslutningen ca 100 m SV om EH, på en bergig udde vid norra sidan av Fotösund. Stenen som röjts undan har lagts upp till låga väggar: *troligen ha vi här att göra med gamla tältplatser, använda av vid sundet förlagt bevakningsmanskap.* Det säger inget om tiden annat än att det borde röra sig om någon krigstid, i så fall före första världskriget. Något krig hade Sverige inte mellan detta och tiden för KB.

Fältstudier och intervju 28 februari 2016

I ett försök att kartlägga de många avlånga hagarna med stengärdsgårdar mellan det som angetts som Engelsmännens hage (EH) och kyrkogården, stegade jag runt med kompass. Det visade sig dock vara hart när omöjligt att få fram något mönster. Området är ju numera sedan många år igenvuxet, utom där man gjort promenadstigar. På många ställen är gårdsgårdarna helt övervuxna och osynliga och på andra är de avbrutna och svåra att få ihop till klara mönster.

Det enda som kan sägas är att de täcker ett stort område från cirka 100 meter från EH till lika långt från södra kyrkogårdsmuren. Det gör flera hektar, och antalet helt intill varandra liggande hägnader är säkert omkring 10, där var och en är ungefär 100x30-50 meter.

Området är flackt och har säkert utgjort en god ängsmark för bete. En tanke var att de kunde ha varit odlingsområden eller lagerplatser för engelsmännen, vilket skulle kunna förklara det alternativa namnet Engelsmännens hagar. Det finns också uppgifter om att de även använde andra öar än Fotö för sin verksamhet.

När jag dök fram ur snåren råkade jag på ett par som var ute på sin söndagspromenad. Vi kom att samspråka och fann att vi var släktingar! Hustrun visade sig vara min fars sysling. Hon och hennes man hade synpunkter på hagarna som jag undersökte. De sade att mannens morfar menat att de var beteshagar för boskapen och alltid hållits i god hävd. Morfadern föddes 1881 och hans farfar 1814, strax efter att engelsmännen hade lämnat området för gott. De sade också att vissa personer ansåg att det inte alls är säkert att EH låg där andra menar (nuvarande fornfyndsområde).

Tillägg 2019

Vid min förnyade undersökning av EH har jag funnit att området tidigare verkligen var ohägnad gemensam utmark, t.ex. enligt skifteskartan 1797, men att det i samband med skiftet 1861 blev ingärdat och uppdelat mellan ägarna i de två Gårdabyarna. Lika väl som gårdsgården snett över EH i Hults utmark markerar tomtgräns, gör alltså de många stenmurarna här enligt skifteskartan detsamma. De har alltså inte lagts upp av engelsmännen.

Intervjuer med lokalbefolkningen

Jämfört med Hanö har Fotö inte redogjorts för i samma detalj i litteraturen. För att få veta så mycket som möjligt måste man använda andra källor. En är intervjuer. Det finns tre tillgängliga intervjuer med lokalbefolkningen. **Johan Alin** frågade om detta 1916 och fick höra att man ansåg att EH hade varit ett grönsaksland. Han ifrågasatte inte detta. Tydligt såg han som sin uppgift att enbart beskriva det han uppmätte.

En person som träffade de engelska sjömännen var "**Gamle-Kalle**". Emellertid sade han inget om EH. Det är han som nämns i inledningen som Carl Petter Larsson. För länge sedan hittade jag en artikel av fil. lic. Olof Forsén, "Den fattiga skärgården", som grundar sig på inspelningar i Radiotjänsts grammofoonarkiv. Där berättas att den lokalt kände Axel Carlssons på Knippla farfar hade varit i tjänst hos "Gamle-Kalle". Farfadern berättade: *Det var en som hade gått och vaktat söera på Fogde Holmar under konvojtiden – det var 1813, 1814 och 1815 räkna han. Jag såg Gamle-Kalle en gång, fast han*

var farligt gammal då. Han sa att när han gick och vakta söera, då låg där en stor engelsk flottavdelning i Fogde sund, och där var han och talte med officerarna och manskapet också, och de lärde honom engelska språket, och det kunde han så fullständigt, så när skudera kom in och folket här inte begrep vad de sa, så gick de till Gamle-Kalle, och han kunde tala engelska med dom.

Det finns säkert en kärna av sanning i detta. Men årtalen har blivit fel: om det var tre år skall det vara 1810-12. Carl Petter var då 12-14 år gammal. Det kan ju stämma med arbetet att vakta får. Den engelska flottan låg huvudsakligen på Vinga Sand, men enstaka fartyg befann sig nog ofta i Fotösund för att skydda handelsfartygen där. De kunde vara upp till 50 stycken på en gång, och det var väl alla dessa som utgjorde "flottstyrkan" som Gamle-Kalle pratade om. Så kan man fundera på holmarna. Det finns ju flera som man kunde släppa fåren på. Vid den här tiden hade man tydligen får på Fotö⁷. Söo borde enligt namnet ha varit en holme som man hade får på, men på 1800-talet var den genom landhöjningen fastvuxen med Fotö. En holme som Fotö använde till bete var In-Vinga (dial. Innervinga). I fråga om denna holme, vars nationstillhörighet alltid varit omtvistad, finns ett gammalt dokument som skickats till mig av den för några år sedan bortgångne forskaren i norsk och gammal bohuslänsk historia, Tore Vigerust. Det finns med här som bilaga 1.

Senare har jag funnit att Daniel Fransson berättar om samma sak i sin bok "Det hände bland Öckeröarna" och har säkert hämtat detta ur samma källa på Dialekt- och folkminnesarkivet, där han forskade mycket⁸. Han har också gjort en grundlig utredning om Carl Petters familj. Daniel har året 1803 som inflyttningsår för familjen, men jag hittar den inte i Hult förrän i mtl 1805, daterad 1804 21/11. Om Carl Petter blev anställd av engelsmännen (som Daniel skriver) är osäkert eftersom han vaktade får för Fotöborna. Han flyttade enligt hfl 1808-13 hemifrån något av de åren och kom till Johannes Pettersson i Hult som 12-årig gosse samt flyttade därifrån till Klåva 13 år gammal (=1811). Jag har vidare funnit att Carl Petter Larsson var född 1797 eller 1798 i Tyska bukten under Lammholmen i Lycke socken. Han har inte blivit införd i födelseboken⁹.

Den tredje intervjun berör EH och är den intressantaste. Den är signerad Sven Bryngelsson och finns i Lokalbladet för april-maj 2009, men jag hittade den inte förrän helt nyligen. Sven hade pratat med Gunnar Nilsson på Hönö ("Gunnar på Långholmen"), vilken hade pratat med Bernhard Andersson ("Bernat i Bustan"), och denne i sin tur med **Olaus Larsson** ("Kröcken"). Olaus var född 1801¹⁰ och blev 96 år gammal, och Bernhard var född 1878. Olaus hade varit till sjöss i unga år och lärt sig en del engelska. Han berättade intressanta saker om EH. Vi läser: *Söder om hägnaderna längs berget, som egentligen heter Nötholmen, stod enligt Olaus ett enda träkors över en begravnen engelsman, men, sade Bernhard, detta är sedan länge borta. Och: mindes han (Bernhard) att Olaus sagt att **de***

⁷ I boskapslängden 1657 var Fotö och Hyppeln de enda öarna som inte hade får.

⁸ Olof Forsén var radioman och föreståndare på Folkminnesarkivet. Inspelningarna hamnade nog där.

⁹ Föräldrarna fick en dotter strax efter vigseln 1791 i hustruns hemsocken Harestad. De flyttade direkt därefter till Lammholmen och finns med i hfl 1791-92. Carl Petter kom till Hult med sina föräldrar Lars Andersson och Olena Mattisdotter utan flyttningsbevis. I Lycke står han först som född 1798 (t.ex. "0 år" i hfl 1798), vilket väl stämmer ännu bättre än 1801 med fårvaktande 1811-12. Födelseåret ändrades av någon anledning senare till 1801. Det kan dock inte vara 1801, eftersom en dödfödd flicka föddes i december det året och en son i oktober 1799. Det finns en lucka i barnafödslar som skulle stämma med början av 1798 eller slutet av 1797. Carl Petter förde ett kringfläckande liv på öarna som fiskare och hamnade så småningom på Knippla, där han 1832 blev gift med änkan Anna Andersdotter. Några barn fick de inte. Gamle-Kalle dog 1878 som änkling på Hälsö.

¹⁰ Föräldrarna var Lars Eriksson och Greta Olaidotter. De bodde först i Hönö Västergård, där Olaus föddes. Snart flyttade familjen via Klåva till Hälsö. Modern blev tidigt änka. Olaus gifte sig 1838 med Petronella Svendsdotter från Hult och flyttade dit 1839. De blev kvar där. Olaus var enligt hfl bräcklig men kunde arbeta som fiskare.

engelska officerarna hade satt upp ett stort tält norr om stenhägnaden som dom bodde i. Längre ner i denna artikel funderar Sven Bryngelsson om att engelsmännen kanske haft "sitt tältläger" där. Han skriver att "Engelsmännens hagar" ligger i ett sankt område, varför man knappast kan ha haft en grönsaksodling där. Han gissar på att det var en exercisplats eller beteshage för den levande provianten.

Visserligen går denna berättelse i flera led, men den innehåller så mycket som stämmer med andra källor och min analys av Alins skiss gjord innan jag läste detta, att den får tillmätas stor sanningshalt. Träkorset stämmer med hur man markerade gravarna på den engelska kyrkogården på Hanö vid den här tiden. Det stämmer också bra med att det stod utanför EH:s stenkrets: den kan ju knappast enligt min analys nedan ha varit en kyrkogård. Det finns uppgifter från Hanö om att bara officerarna begravdes ordentligt, medan de meniga grävdes ner lite varstans på ön. Det är dock inte helt utrett. Däremot var det så att bara officerarna fick vistas på land själva. Det är sannolikt den större stenhägnaden av de två utanför den stora hagen som åsyftas i artikeln med ett hus för "officerare". Men vilka officerare kunde bo på land? De behövdes ju på fartygen. Ett svar på denna fråga kanske kan ge svaret på EH:s funktion. Tills vidare anser jag att de var särskilda officerare som övervakade verksamheten på Fotö eller i stället de engelska handelsmännen där. Ett stort tält norr om huset överensstämmer också mycket väl med EH som på Alins skiss. Däremot har det i artikeln blivit en sammanblandning mellan EH och Engelsmännens *hagar*.

Hypoteser om funktionen

1. *Lagerlokal*: hade man ju på Fotö. Det finns uppgifter om att sådana fanns även på andra öar. Källan är för mig okänd, och det kan röra sig om att bohusläningar lagrade smuggelgods privat.
2. *Grönsaksodling*: stämmer inte enligt ovan och att man hade en sådan på Buskär, där det inte finns någon lämning som tyder på att den varit ingärdad.
3. *Betesmark*: visserligen var levande djur en del av provianten, men det stämmer inte heller enligt ovan och att det rör sig om en gräsplätt mellan berg som knappast behövde inhägnas.
4. *Sjukhus*: möjligt. Men man hade Känsö för smittsamma sjukdomar och engelska flottan hade lasarettsskepp.
5. *Begravningsplats*: en sådan hade man på Hanö, omgärdad av en mur, men då sattes det kors inne i den, och ingen uppgift om sådana finns här. Den är dessutom för stor för detta.
6. *Kyrka*: detta är en klar möjlighet, om man tittar på formen. Den rundade gaveln och den lilla påbyggnaden i andra änden ser på skissen ut precis som planritningen för t.ex. Öckerö gamla kyrka. Men denna funktion motsågs av att man hade präster på skeppen, vilka höll andakter och gudstjänster. Kaptenerna kunde också göra detta om de inte hade präst ombord. EH har någon gång kallats "Engelsmännens kyrka". Och Alin finner den ena stenbyggnaden "altarlik". Dock befinner den sig *utanför* det som har varit en byggnad. Var denna ett fundament för en klockstapel? Den var 1916 fylld med sten till skillnad från den andra, större. Ett alternativ till klockstapel är en utkik.
7. *Allmän samling*: ja, men höll man sådana sammankomster? Inget i fråga om Hanö tyder på det. Man samrådde genom anrop, signalering och brev mellan fartygen.

8. *Nöjesplats*: detta hade man på Buskär ("haremstält"). Kanske man bevistade krogar som drevs i skärgården. Officerarna deltog i nöjeslivet i Göteborg före hamnstängningen. Men kanske det behövdes något ställe för mat och dryck för de många väntande fartygen i Fotö sund.

Engelsmännens hages omgivning

Fotö

Varför valdes Fotö till centrum för verksamheten? Det finns de som anser att Fotö bara användes så under de två åren 1811 och 1812. Andra menar att verksamheten började några år tidigare. *Politiskt* var det, som framgår av den här artikeln, för att Sverige efter freden med Frankrike i januari 1810 tvingats med i KB och inte längre fick bedriva handel med England inom ett kanonskotts¹¹ avstånd från land. Samma med Karlshamn och Hanö¹². *Geografiskt* valdes Fotö då man letade efter en bas på lagom avstånd från staden och nära en bra ankringsplats.

Fotö var vid den här tiden bebodd av 30-40 människor¹³. De bodde på sydsidan, där den gamla hamnen fanns. Den norra sidan var obebodd. En passande beskrivning av Fotösund finns i den s.k. Sjömätningen som gjordes av fysikprofessor N. G. Schultén för sjöförsvaret på Västkusten 1803-05.

På mångfaldiga ställen finnes förträffliga lägenheter att så fördelaktigt postera skärgårdsfartyg, att de icke en gång av en vida starkare övermakt skulle kunna utträngas. Jag vill endast nämna Fotö skärgård uti grannskapet av Vinga Båk. Själva fjorden invid Fotö By är den yppersta hamn för alla vindar. Därifrån löpa minst 6 stycken smala men tillräckligt djupa sund i alla väderstreck, genom vilka små fartyg kunna gå för att anfälla eller retirera efter omständigheterna, och denna sällsynta belägenhet ligger i själva det yttersta havsbandet och invid de flera inlopp som leda till Göteborg. En stark skärgårdsflotta som skulle vara här placerad, skulle långt mera befordra Göteborgs säkerhet än alla dess med ofantlig kostnader anlagda och i många avseenden skadliga huvudvallar och utanverk. Det var alltså främst militära skäl som gjorde att sjömätningarna kring Sveriges kuster sköt fart vid denna tid. Sjömätarna hade alltså till uppgift att finna ankringsplatser som var skyddade för väder och vind och med möjligheter att löpa ut vid olika vindriktningar. Men dessutom måste det finnas vatten, ved och plats att slå upp förläggningstält.

Skärgården norr om Göteborg hade gynnsammare hamnar än den södra skärgården. På Rifvöfjord öster om Gäfveskären är god ankargrund på 8 - 10 famnars djup, och denna plats nyttjas allmänt av alla de skepp som under svårt väder söka härstädes hamn, ehuru vid västlig storm dyningen även här besväras.

Vid uppmätningarna av den norra skärgården hade man sin bas *vid Fotön, straxt vid Vinga Båk, såsom det enda bebodda stället i den trakten.*" Om dessa vatten noteras bland annat: "På Vinga-ön som har en känningsbåk av samma namn är stations- och vaktstuga för Brännö lotsar, vilka här emottaga alla skepp som komma från sjön, men vid storm äga äga de tillstånd att övergiva Vinga, emedan ingen annan utväg finnes att bärga båtarna än draga dem upp på land, varigenom de skulle

¹¹ Med t.ex. de starkaste kanonerna installerade på Victory 1803 nådde ett skott som längst 2,4 km. Avståndet från stadskärnan till Fotö är ungefär 15 km (och från stranden på fastlandet ungefär 10 km).

¹² Svenskarna hade 1810 gett tillstånd till att Hanö blev bas för en engelsk flottenhet.

¹³ I hfl 1808-13=58 namn, men under de fem åren inte alla samtidigt. I mtl 1810=21 namn (vuxna+barn).

vara ur stånd att kunna komma till de inlöpande skeppen. Lotsarna taga därför sin station vid dylika tillfällen på Buuskär¹⁴, varest är en liten båthamn och en slags känningsbåk. Då vinden är på sydlig och något knapp att vid utgående från Rivö fjord till sjöss kunna ligga över Buuskär, pläga lotsarna med skeppen gå på norra sidan av Buu- och Tjärskären samt mellan Vinga och Innholmarna gå till sjöss. Men ännu större fördel skulle kunna vinnas vid för knapp vind att gå denna vägen, om man kunde gå nordost om Innholmarna. Lotsarna påstår (kanske av fruktan att nödgas lära sig känna nya segelleder) det denna vägen omögeligt kan av större fartyg beseglas, men jag anser för ganska praktikabel. Varken instruktion eller tid medgav att genom pliktning göra en nogare undersökning, men då den generella pliktningen i denna trakten kommer att verkställas, kan säkrare undersökning lätt ske. I vackert väder har jag sett fiskare ledsaga fartyg av 7 - 8 fots djupgående emellan Fotön och Hönö, men i svårt väder lär näpperligen någon, ej en gång med den minsta båt, gå denna vägen. Fotön äger en god källa, vilken även vid sommartorka ej lämnar de därstädes boende fiskare utan vatten.

Schultén ritade även kartor över de områden han gjorde sina mätningar i. En sådan över Vinga Sand och området däromkring trycktes för första gången för några år sedan och återges här¹⁵.

Figur 10: Karta upprättad i samband med Schulténs sjömätning 1803-05. Vinga Sand ungefär vid kompassrosen. Man ser att Söo nästan inte är ihopväxt med Fotö. Nytryck av VÖBAM. Via nätet.

¹⁴ Det står "Brunskär", men det bör enligt sammanhanget vara Buskär som åsyftas.

¹⁵ Den hittas i förminskad form på nätet. Företaget VÖBAM har tryckt den och säljer den i stort format. Avslutningsvis kan nämnas att han om Stora Kalvsund skrivit att ankargrunden är "god, merendels hård lera, på några ställen litet sandblandad" med ett djup på 10-14 famnar. För en flotta av 50 till 60 skepp finns inte tillräckligt vatten närmare än i Nordre älv. Till salterierna hämtas ved från Uddevallatrakten, men skärgårdsborna bränner mest torkad torv.

Risö och Prishammen

På sina ställen heter det att engelsmännen hade sin bas på "Fotö och Risö". Detta kan ha kommit av att det finns stenkretsar på Risö. De kan vara uråldriga eller rester av ett salteri¹⁶, men också rester efter hus som uppfördes under KB. Det blir ännu mera sannolikt efter en fundering på varifrån namnet *Prishammen* kommer. Sundet mellan Fotö och Risö kallas så. *En pris* var ett av kapare erövrade fartyg; handelsfartyg, örlogsfartyg eller kapare. Kaperier var ännu vanligare under Den stora ofreden 1700-1720. Pristagna fartyg fördes i hamn i stort antal till Göteborg. Under KB kapade danskarna svenska fartyg både på Västkusten och vid Bornholm. Men också engelsmännen bedrev kaperier. De var en accepterad del av krigföringen, och under en period befann sig England i krig med Sverige och Danmark-Norge. I Östersjön fördes deras priser till Fotös motsvarighet Hanö. De kunde inte på grund av det officiella kriget med Sverige föra dem direkt till Göteborg. Prisfartygen fick inte plats vid anläggningen på Fotö, där så många vanliga handelsfartyg lastade och lossade. Det mesta talar enligt min mening för att Prishammen på Risö var den plats dit engelsmännen förde sina kapade fartyg. Man tog hand om lasten och lagrade den på land för att senare sälja den¹⁷. Detsamma anser man i Sven Bryngelssons artikel ovan.

Vinga Sand

Detta besjunga område mellan Vinga-Buskär och Hakefjorden var sedan gammalt en ankringsplats för fartyg som skulle till Göteborg och av någon anledning behövde vänta på redde. Detta vatten som jag själv, ovetande om dess historiska betydelse, trafikerade för 60 år sedan: när min farfar lärde mig segla vår nyinköpta J-10:a, när jag var på utflykt på Innervinga (denna holme som förr var Norges sydligaste utpost), och när jag var med och pilkade stortorsk på "Adels bôe" (som kanske inte ligger ända nere vid Vinga Sand, men nästan, och vilkens "mej" jag ännu kommer ihåg). Detta vatten som jag för 50 år sedan, full av förundran, betraktade från Buskär när det liksom 150 år tidigare fylldes av segelfartyg under Göteborgs första Tall Ships' Race.

Namnet Vinga Sand är oklart till sitt ursprung. Engelsmännen kallade det "Wingo Sound". Hakefjorden kallade de "Hawke Road"¹⁸. Det finns inseglingsanvisningar till Vinga Sand, där det framkommer att ankargrunden är Ierbotten, *god hållbotten* med 15-17 famnars djup (cirka 27 meter). Man får gott skydd mot V och NV vind, men vid SV storm går där en svår sjö. Om Rivöfjorden¹⁹ skriver man att botten ger gott fäste, är endast hälften så djup, att det finns skydd för alla vindar, och att det finns plats för en stor flotta.

Vinga Sand var den stora samlingsplatsen för *The Baltic Fleet*. Läget var strategiskt. Det var bara en dags segling till Skagen och lätt att svara på attacker från norr och söder. Läget var också bra för de

¹⁶ Ett sådant nämns i mantalslängden t.ex. 1810.

¹⁷ Kapade fartyg måste bedömas i en prisdömsstol. De seglades dit med en prisbesättning eller bogserades. Fiskare kunde av kronofogdarna beordras att föra pristagna fartyg till Göteborg. Det var viktigt att erövringen var laglig; att den rörde ett land man var i krig med och att pappren stämde. Under KB när så mycket falsk flagg och falska papper florerade var detta en grannlaga uppgift. När det var klart där ansågs det vara *en god pris* som kunde tillgodoräknas och säljas, t.ex. på auktion.

¹⁸ Road (egentligen roads) betyder redd.

¹⁹ Man skriver där inte så mycket om Hakefjorden, bara att det går att ankra där. Rivöfjorden nämns aldrig i texter om KB, men kan ha ingått i det man menade med Hawke Road.

engelska patrulleringskeppen som bevakade de norska kaparna²⁰. Saumarez kunde också hålla sig utanför den svenska politiken genom att befinna sig utanför fastlandet och proviantera från England.

För uppankring av de stora fartygen som Victory brukades 5 ton tunga ankaren, vilka krävde många man vid ankarspelet. Vid skiftande väder och sjögång tog man in eller släppte ut på ankaret, så det var något att ständigt bevaka och justera. Vid ett tillfälle 1812 blåste det upp en storm som trots detta gjorde att en stor del av de väntande handelsfartygen på Vinga Sand havererade. Det fanns väl inte plats att enligt anvisningarna gå upp mot Buskär för bättre skydd mot VSV vind. Även nu är Vinga Sand och Hakefjorden plats för ankring av en flotta: de stora oljetankers och containerfartyg som väntar på att få komma in.

Figur 11: Engelska linjeskepp (närmast HMS S:t George) och mindre båtar. Som det kan ha sett ut när konvojerna samlades. Från nätet.

Styrsö socken

Inte mycket går att få fram om hur engelsmännens närvaro påverkade Göteborgs södra skärgård. Nämnas kan karantänsstationen på Känsö och möjligen smugglarna på Styrsö (men de var verksamma en tid efter KB). I dokumentet om sjömätningen 1803-05 ovan framgår att det inte fanns lika goda hamnar där som i Norra skärgården. Men det finns ett brev från landshövdingen till utrikesministern som i en del innehåller detaljer om flottans företag i området och för oss nutida läsare mycket humoristiska inslag. Det visas här i avskrift.

Oaktadt jag temligen söker att få underrättelser om hvad som passerar i länet, hafva likväl engelsmännen, mig ovetande, hunnit att inrätta sig ett litet nybygge på en holme utanför Vinga Sand,

²⁰ Patrulleringen skedde i tre linjer: en mellan Norges och Danmarks västkust, en mellan Norges sydspets och Skagen och en mellan Skagen och den svenska kusten. Det var väl den senare som detta gällde.

hvilken på lön är anslagen åt pastorn i Styrös församling, och för resten obebodd, samt förr lemnande sin egare några lass hö. Presten, hvilken bor tre mil ifrån denna ö och som lika litet som jag kände dess ändrade tillstånd, utrustade sig i början af veckan, med hela sin familj och sitt folk för att far och bese samt låta slå utaf sitt hö på ofvannämnda holme, men fann till sin stora förundran derstädes en stor samling af engelsmän, tvänne under tält etablerade harem samt snart sagdt hela ön kultiverad med legumer och rotfrukter, hvilken odling skett genom här stationerade engelska skeppsbesättningar. Litet förundrad över förändringen anhöll presten det sällskapet vore så artigt och ersatte hans missräkning i fodret, hvarom intet skulle han beklaga sig hos landshöfdingen, men som befälhavaren ej var i land fick han af de unga officerarne intet nöjaktigt, utan endast det yttrande att företaget vore ett appendix till kontinentalsystemet, hvarpå hans vördighet reste hem, och i memorial till mig högeligen besvärar sig öfver höbristen, samt i synnerhet öfver det ogudaktiga lefvernet, som nu föres på kyrkans jord, äfvensom det lifligt rör honom, att engelsmännen varit nog oförskämda att proponera²¹ deltagande i deras syndiga nöjen, med tillägg af deras skeppsprester ej vore degouterade²² i det afseendet.

Konsul Smith har lofvat mig att arrangera affären pr kontant till prestens nöje, hvilken äfven lär vara enda sättet att tysta ner händelsen.

Det är lätt att föreställa sig hur prästen med sin familj den vackra måndagen 13 augusti 1810²³ efter söndagens teoretiska arbete seglade ut till Buskär för mera handfast värv med hö, och picknick, med en pråm på släp. Tänk med vilken förvåning de blev varse att holmen hade erövrats av England och nu användes för att hysa två bordeller för officerarna och prästerna! Och med vilken förtrytelse den rättrogne Styrösprästen mottog förslaget att komma in och förlusta sig! Han nekade förstås. Familjen var ju närvarande! Och han hade kanske en strängare tolkning av det kristna budskapet än de engelska prästerna. Holmen var Buskär. Man har varit något osäker om det, eftersom lotsarna gjorde anspråk på att ha Buskär på lön. Avståndet från Styrös stämmer dock, liksom att sockenprästen enligt andra källor verkligen hade rätt att hämta hö där. Och det kan inte ha varit en holme i Norra skärgården (som In-Vinga) eftersom Styrösbor tog hö där. Buskär hade alltså två funktioner för de engelska sjömännen. Därför är det inte sannolikt att man behövde använda EH på samma sätt. Man kan också säga att Buskär togs i bruk just det året. Hade det varit tidigare skulle ju prästen ha reagerat vid höskörden då och inte 1810. Det visar att något i engelsmännens agerande i området ändrades mellan 1809 och 1810: det bör ha samband med hamnstängningen och utflyttningen till Fotö, då man inte längre kunde få det man behövde i det här avseendet inne i Göteborg.

Enligt boken om GEÖ hade Napoleon överfört 10.000 man spanska trupper till Danmark för att delta i operationer mot Sverige. Men när dessa fick veta att hemlandet hade rest sig mot Napoleon, gjorde de myteri. Innan de franska trupperna hann ingripa, inskeppade de påpassliga engelsmännen spanjorerna i egna och 53 beslagtagna danska fartyg. Den 27 augusti kom amiral Keats till Rivö fjord med denna transportflotta. Spanjorerna förlades på Styrös, Brännö, Vrångö m.fl. öar och de danska

²¹ föreslå

²² "ej vore degouterade"=eg. "inte hade avsmak för" (de'goût är samma ord som eng. disgust), men svårt att hitta ett bra svenskt ord och här kanske bättre "inte misstycckte"/"inte tog avstånd". Man lär aldrig få veta om brevskrivaren menade att prästerna deltog i de syndiga nöjena eller "bara" misstycckte till att de andra ägnade sig åt dem.

²³ Brevet skrevs 17/8, vilket var en fredag. Början av veckan var då 13 eller 14 augusti.

fartygen för ankar i Göteborg, då man inte kunnat komma överens om ifall de skulle få ligga vid varvet eller Känsö och Vargö. Hur detta slutade förtäljer inte boken.

Känsö

En viktig funktion under blockadtiden hade karantänstationen på Känsö. Den var föråldrad och ersattes några år efter KB av nya byggnader. Vi finner i Hans Hanssons bok några rader om detta. Men verksamheten under karantänsläkaren Fredric Schulzen var i full gång under KB. *Fartyg från hela världen anlöpte Göteborg. Alla besättningar som haft misstänkta sjuka eller dödsfall ombord förklarades pestsmittade och folket togs i land på Känsö utan kontakt med yttervärlden.*

Göteborg under KB

I Göteborg bodde ungefär 18.000 människor i början av 1800-talet. När flottan och handelsfartygen på redden var som flest, fanns där nästan lika många som i staden. Förhållandena i Göteborg under KB skildras utförligt i Tiselius och Hanssons böcker. I en artikel av Anne-Marie Fällström i den lilla boken "Historia kring Göteborg" beskrivs den socioekonomiska påverkan på Göteborg. Läget när engelsmännen kom var det att sillfisket hade avstannat, liksom ostindiefarten. Två stora bränder de första åren av 1800-talet hade ödelagt halva staden. En ekonomisk depression sänkte sig över den tidigare så blomstrande staden. Men så kom engelsmännen! I stället för ett hotande krig inleddes en period om några år då livet återvände till de utarmade stadsborna. Fartyg från hela världen trängdes åter i hamnen, folkmängden ökade med 38 % jämfört med 10 % i övriga landet, arbetstillfällena ökade starkt, mäktiga byggnader uppfördes av köpmännen, av vilka många står kvar ännu idag, och det sociala livet var intensivt. De rika köpmännen och tjänstemännen umgicks med de engelska officerarna, både i staden och på fartygen. Man åt, dansade och roade sig. Omoral bredde ut sig som ofta i högkonjunkturer.

Omkring 1816 gick luften ur ballongen²⁴. Fällström skriver: *Ett sällsamt mellanspel i Göteborgs historia hade passerat. En hastigt insättande, lysande högkonjunktur inom handeln, som skänkte lyx och rikedom åt köpmännen och bärgning åt de breda lagren, försvann lika hastigt som den kommit och följdes av en djup och långvarig nöd. Kvar fanns, sedan gästade främlingar dragit hem igen och de flesta nygrundade handelsbolag upplösts, de vackra stenhusen och en ökad befolkning, där många var i sin bästa, arbetsföra ålder.*

²⁴ Landshövding von Rosen tog sig efter kriget an arbetet med att bekämpa fattigdomen i länet. Han ömmade enligt Odenvik särskilt för Öckerö socken och drev på ett stort projekt med s.k. *försöksnoter*: stora, djupgående sillvadar (sillnoter) som sattes från båtar (under den nyss avslutade stora sillperioden använde man ofta landvadar). Han begärde och fick Karl XIV:s stöd till detta.

2. Kontinentalblockaden allmänt

Bakgrund och det historiska sammanhanget

Kontinentalblockaden 1808-1812

De första två årtiondena på 1800-talet var livliga och omvälvande för Europa, för England och Sverige och för Göteborg och dess skärgård. De intensivaste åren var 1806-1814 och då särskilt 1808-1812. Konflikter mellan staterna ledde till både politiska och merkantiliska problem som måste lösas. Handel mellan länder är livsviktig och måste fortgå oavsett de hinder som läggs på den. Under kontinentalperioden var det Napoleons maktlystnad som ledde till krig och ödeläggelse på olika platser och vid olika tidpunkter. England var den starkaste sjönationen i kraft av dess behov av handel med övriga länder i Europa. Slaget vid Trafalgar 1805 visade detta med all önskvärd tydlighet. Den franska flottan blev tillintetgjord, och England var herre över haven. Napoleon svarade med ett handelskrig, som han trodde sig kunna vinna, för att utestänga och knäcka England. Svaret blev åtgärder för att komma runt och igenom kontinentalspärren. Och dessa lyckades. Drivkraften i denna seger var köpmännens och Englands lednings vinstintresse och finurlighet. Åtgärderna innefattade, förutom oinskränkt makt på haven, falskhet och luredrejeri. Eftersom sådant betydde att man gjorde saker i smyg, är det inte förvånande att det inte finns detaljerade uppgifter om alla handelsvägar som nyttjades eller om storleken på denna verksamhet. För den nutida forskaren leder det till svårigheter. Otaliga är de böcker och artiklar som skrivits, där man utifrån otillräckliga bakgrundsdata tar för givet eller gissar hur det var. Man ger versioner där man t.ex. sammanför händelser och orter och påstår att saker hände på samma sätt under hela denna period. Korta versioner finns i böcker som tar upp historia från urtiden till nu och det ligger då i sakens natur att man inte kan gå in på alla detaljer. Årtal anges inte alltid. Forskaren blir frustrerad och vet inte hur han eller hon skall få ihop det. Så även jag. Jag tror att tullmyndigheterna kände sig precis lika förvirrade då. Ordningssinnet revolterar. Till sist tvingas man acceptera att man inte kan få fram allt. Man får ta saker ur de viktigaste källorna och sammanfoga till en bild av hur man tänker mig att det var. Det är inte lätt att få ihop det på ett "lagom sätt". Vad är läsaren intresserad av? Hur mycket av bakgrund och omvärldsorientering behövs för att förstå vad som hände i vår omedelbara närhet, Fotö? Jag har valt att inte försöka med en egen fullständig version av Napoleons "EU-försök". Det har andra gjort redan. Något av detta behövs dock som inledning till handelskriget som så intensivt berörde våra öar.

Viktiga årtal från och med 1803:

1803 krig Frankrike-England.

1805 krig Frankrike-Sverige m.fl. Trafalgar.

1806 Kontinentalblockaden inleds 21/11, men i praktiken inte förrän till seglingssäsongen 1807..

1807-Englands egen blockad iscensattes den 7 januari: varje skepp som seglade mellan två hamnar som var stängda för engelska fartyg (inte de neutrala) skulle uppbringas. Englands angrepp på Köpenhamn med erövring av hela danska flottan (41 stora fartyg) och åtföljande krigsförklaring av Danmark mot England: det plötsliga kraftfulla angreppet skapade dock fler problem än det löste. Ryssland och Preussen allierade med Frankrike. Sverige nu Englands enda allierade. Köpenhamn inte

längre centrum för Englands transitohandel via Norden. Danska och norska kapare i tusental²⁵ gjorde livet surt för handelsmännen.

1808-The Baltic Command sätts in: amiral James Saumarez organiserar en stor flottstyrka (43 fartyg) som skydd för handelssjöfarten. Den delas upp i tre stora eskadrar; Vinga Sand, Stora Bält och Östersjön, och i ett antal patrullerande fartyg i Skagerack, Kattegatt och Östersjön. Eskadern²⁶ vid Vinga Sand skyddar Göteborgs handel. Åren 1808-10 höll sig Saumarez i Östersjön för att hjälpa Sverige under kriget med Ryssland, då Sverige till slut förlorade Finland. Hans bas var då Karlskrona. Utanför Göteborg och vid Stora Bält leddes arbetet av två andra amiraler. Åren 1811-12 lade han sig med sitt amiralsskepp Victory på Vinga Sand, till stor del för att postgången med England var så mycket snabbare och någon annan kunde leda divisionen i Östersjön när handelsvägarna var uppbyggda och kriget med Ryssland var slut. Göteborg nu (1808) den största transitohamnen för England. Krig Ryssland-Sverige och Danmark-Sverige.

1809- Gustav IV avsatt genom statskupp²⁷. Fred Sverige- Ryssland 17/9. Sverige förlorar Finland och tvingas med i KB. S. å. proklamerar *hamnstängningen*: Sveriges stora hamnar (major ports) skall stängas för engelska fartyg och varor. Fred Sverige- Danmark 10/12.

1810-Fred med Frankrike 6/1. Hamnstängningen påverkar årets seglingssäsong. Hanteringen av varorna flyttas då ut till öar i närheten. Sverige tvingas förklara England krig 17/11. Länderna överens om att inte ta till vapen. Samarbetet mellan Saumarez och landshövding von Rosen gör att man kan lösa alla handelstekniska och militära problem smidigt. Det känns som om båda parterna tänkte: "*Krig? Ja, ja, vi får väl se*". Den svenske amiralen Krusenstierna deltog i detta samarbete. Det blev ett krig på papperet, där vänskap mellan nationerna, noggrann planering, den engelska flottstyrkan, smidighet och is i magen hos de inblandade ledarna gjorde att handeln hölls igång. Jean Baptiste Bernadotte kronprins och visar sig lojal mot sitt nya land i kampen mot den franske kejsaren.

1810-12-Sverige innehar Svenska Pommern som Frankrike ockuperat 1807 och återtar 1812. En viktig ingång till Europa för engelska kolonialvaror.

1812-Ryssland ur KB. Sverige ur KB 15/8. Fred Sverige-England. Sveriges hamnar öppnas för alla nationers fartyg. Napoleon inser att han misslyckats med KB och inleder den ödesdigra marschen mot Moskva som kommer att leda till hans nedgång och fall. En tanke var att, när han hade erövat Ryssland, ta hand om dess flotta som var världens näst största och med den och genom den egna omfattande skeppsbyggnaden (som pågick sedan Trafalgar) äntligen segra över England. KB nu i praktiken slut. De franska soldaterna upptagna av fälttåget och kan inte stödja tulltjänstemännen runt Europas kust. Krig Sverige- Danmark+Frankrike.

1814-KB officiellt slut. Napoleon avsätts och förvisas till Elba. Fred Sverige- Danmark. Norge i union med Sverige.

1818- Bernadotte kung; Karl XIV Johan.

²⁵ Det var som att ha rört om i ett getingbo. Efter krigets slut fanns t.ex. 1.500 erövrade kaparfartyg i England.

²⁶ Del av flotta, ungefär som division men av mera tillfällig natur.

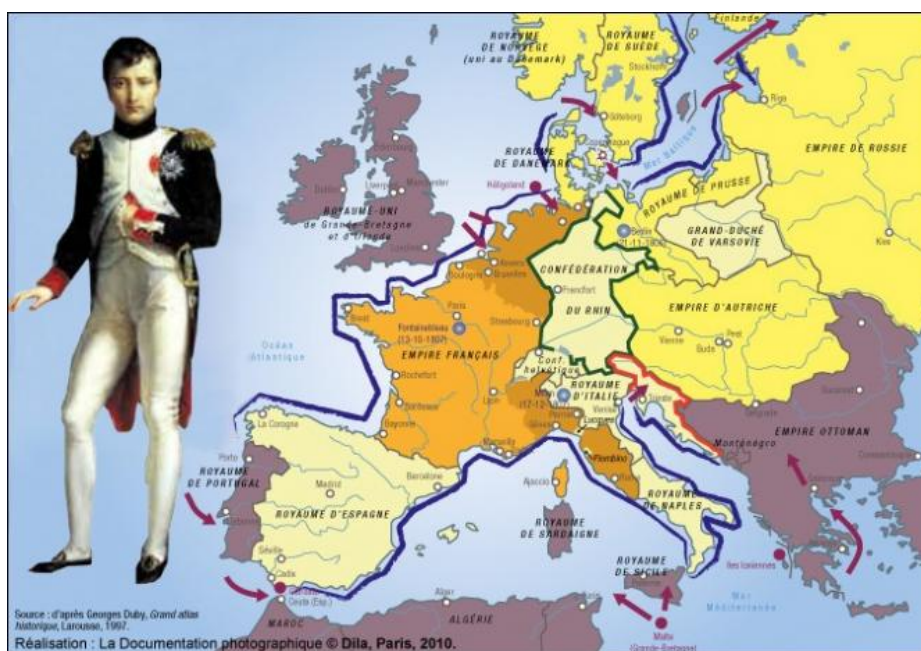
²⁷ Han reste sedan omkring i världen och närde länge ett hopp om att bli återinsatt. Vintern 1810/11 besökte han Saumarez på Victory, incognito som *greven av Gottorp*. Senare kallade han sig *överste Gustafsson*. Han dog alkoholiserad i Schweiz 1837.

Napoleons Kontinentalblockad

Napoleon hade makten över nästan hela Europas kontinent. I länder som han erövrade satte han flera av sina bröder, systrar och andra familjemedlemmar som regenter. England stod utanför Napoleons Europa under hela perioden. Det var både en fråga om politik och om handel. Ryan citerar i sin artikel en engelsk skrivelse från 1808: man frågade sig om man som en sjömakt kunde s.a.s. kommersiellt sett *avlägsna vår ö från kontinenten*²⁸.

KB kom till 1806/07 och fick den effekten att bara Sverige med dess tyska del Pommern²⁹ (med Stralsund och Rügen) av hela Europas kust var öppna för handel. England utnyttjade det. Från 1808 hade man en flottstyrka för att skydda Sveriges handel³⁰, förstöra Rysslands (allierad med Napoleon) flotta, samt vid behov konvojera handelsfartyg.

Napoleon blev alltmer frustrerad. Han sände spioner till Göteborg, vilka skickade tillbaka rapporter om smugglingen. Men vad skulle han göra åt detta, där han satt i Paris? Försöket att tvinga Sverige gå i krig mot England misslyckades i praktiken: de engelska och svenska förhandlarna kom med sina regenters goda minne överens om att inte starta några skarpa krigshandlingar utan att i båda ländernas intresse fortsätta som om inget hade hänt.

Figur 12: Sveränt komponerad fransk bild som visar kontinentalblockaden i blått och läckorna i den i rött. Från nätet.

Jean Baptiste Bernadotte var en fransk officer med från början franska lojaliteter. Han var kompetent och erfaren men kontroversiell, något av en gåta. Han hade inte Napoleons gillande när han stod i

²⁸ Nästan osannolikt sammanträffande av sådana tankar med brexit!

²⁹ Svenska Pommern låg söder om Sverige. Öster om Pommern låg Preussen och sedan kom Baltikum.

³⁰ Hela 40 % av Sveriges handelsinkomster kom från handel med England.

spetsen för en armé färdig att invadera Skåne³¹. Napoleon ville bara ha bort honom från sin närhet och tyckte det var bra med hans ambitioner att bli svensk kung. Men han sade: *Även om jag har Napoleon att tacka för mycket, så intar nu Sverige första platsen i mitt hjärta, och jag tänker inte alls bli Napoleons förste prefekt här. Jag godkänner och stöder därför detta* (handelsblockaden).

Bernadottes långsiktiga plan var att få med Norge och sedan efter Napoleon ta över det franska kejsardömet!

Napoleon blev allt argare och visade sig för sina närmaste medarbetare från sin sämsta sida. De tvivlade under de följande åren mer och mer på hans förmåga att klara upp den situation han själv försatt sig i. Man kan tänka sig att det gick till så här 1810:

En natt när han inte kunde sova gick han upp, slog näven i skrivbordet och utropade ilsket:

*Les Anglais! Les Suédois! Parbleu!
J'vais détruire l'île Foteu!*

Så gick han fram och tillbaka i rummet och grubblade. Till slut tog han ett glas av sin cognac och gick och lade sig och somnade så småningom.

Omöjligt är det inte att det verkligen gick till så (även om Napoleon inte var poetiskt lagd svor han nog åt de gäckande engelsmännen och svenskarna och hade säkert velat förstöra ön Fotö, om han hade kunnat). **Napoleon kände verkligen till den lilla ön Fotö!** Hans spioner hade rapporterat. Vi läser vidare vad Holmström skriver: "allt tätare rapporter om verksamheten vid Fotö når den franske kejsaren. Han ger sin utrikesminister en skarpladdad order: "Fråga mitt sändebud i Stockholm vad som försiggår på denna ö. Låt honom förstå att om Sverige tillåter England att etablera sig på denna ö, så är det ett brott mot fredsöverenskommelsen".

Planen blev så småningom för Napoleon att gå emot Ryssland. Ett av målen var att ta landets flotta, som ersättning för den egna som gick tillspillo vid Trafalgar, för att anfälla de gäckande motståndarna Sverige och England. Så kom det ödesdigra fälttåget mot Moskva 1812, då 550.000 soldater i den franska armén stupade. Ryssarnas förluster uppgick till 210.000 man. Ofattbara siffor! Napoleons armé var tre gånger så stor som Rysslands och han själv var ett militärt geni på toppen av sin framgång, men ändå förstördes armén i grunden. Så följde hans nedgång och fall, tills han 1814 deporterades till Elba och KB officiellt³² lades ned.

Svenska flottan under KB

Den svenska flottan var de här åren mest sysselsatt med Ryssland i Östersjön och Danmark-Norge på Västkusten. *GEÖ* deltog som en del av detta och måste ibland förflytta sig runt Skåne. Ett antal händelser inträffade på Västkusten de här åren, vilka ger detaljer om förhållandet till England och om fartygstrafiken och vädret i Göteborgs skärgård.

³¹ Bertil Holmström i GT den 25 oktober 2010 på 200-årsdagen av den blivande Karl XIV Johans tillsättande som kronprins i Sverige. Bernadotte hade av Napoleon tillsatts att styra Nordtyskland. Där blev han mycket rik genom att som så många andra utnyttja KB för egen del. Han var svåger till Napoleons ene bror.

³² I praktiken hösten 1812.

Den 4 maj 1809 ankrade amiral Saumarez' eskader på Vinga Sand. Saumarez var den ende som den svenska regeringen hade att förhandla med. Man kom överens om att upprätthålla vänskapliga relationer och att engelsmännen skulle på alla sätt bidra till Sveriges försvar. GEÖ behövdes inte vid Göteborg utan förflyttades till Öresund för att försöka stävja de danska kaparna. Ett fartyg låg för karantänsbevakning vid Käsö. Regeringen lät Saumarez förstå att man skulle se genom fingrarna med antalet engelska fartyg i Göteborgs hamn. Det skulle gå bra om de engelska fartygen seglade under svensk eller neutral flagg. Fartyg till norsk hamn använde också falska skeppspapper.

Redan i april 1810, när Sverige hade tvingats med i KB och en krigsförklaring mot England kunde förväntas, hade amiral Saumarez avdelat två linjeskepp till Vinga för att förhindra angrepp från svenska sjöstridskrafter och stänga dem ute från Göteborg. Den 2 maj anlände han själv på Victory med ett stort antal andra örlogsfartyg till Vinga. Efter ett par veckor kom ytterligare några. Många av dem kvarlåg hela sommaren och hösten, några ända till den 28 december.

Som ett resultat av hamnstängningen låg den 25 april två engelska kuttrar i Kungshamn med uppdraget att kapa skärgårdsskutor och danska kruttransporter till Norge. En norsk styrka anföll de två fartygen, varvid det ena, Swan, sänktes och några danska och norska båtar befriades. Kuttern Swans patrullering i Östersjön året innan är beskriven i Blekingeboken 2006 (se under Hanö).

Hösten 1812 samlade sig ryska örlogsfartyg på Vinga Sand. De kom i två omgångar med 17 resp. 22 skepp. Anledningen var att Napoleon uppnått vissa framgångar och Ryssland befarade att flottan skulle bli instängd. Den skickades nu till England.

Vintern 1812-13 var bister. Det var den här vintern som Napoleons här gick sin undergång till mötes i marschen mot Moskva. De engelska örlogsfartyg som brukades som fyrskepp vid Anholt och några andra skepp låg infrusna vid Vinga. Farvattnet vid Skagen och hela Skagerack var dock isfritt, och där jagade engelska kapare fartyg med spannmålslast till ett svältande Norge. Storfiskare i Bohuslän löpte också risk att bli kapade³³. Kriget mellan Sverige och Danmark närmade sig. Öresundstullen var den formella orsaken till konflikten. Flottrörelser sågs på Vinga Sand och i Kalvsund.

Vintern 1813-14 blev lika svår. Fartygen i Göteborgs eskader måste hålla på att såga sig ut från Göteborg en hel vecka (11-16 april). Sverige besegrade Danmark-Norge och erhöll 1814 Norge i en union som skulle komma att bestå ända till 1905 och innebar slutet av Sveriges alla krig.

Det är svårt att räkna ut hur många män från Öckerö socken som värvades till flottan de åren. I husförhörslängden 1808-13³⁴ noteras 114 namn. Av samtliga dessa var det 9 som dog. Man ser alltså att det var oerhört många i socknen som under åren för KB värvades till Sveriges sjöförsvaret.

³³ Man misstänkte väl att de försökte smugla spannmål till Norge.

³⁴ Snabbgenomgång. Här har inte räknats sådana som gått "till sjöss" eller gått till flottan flera år tidigare, liksom inte heller tre som noteras som "fånge i Danmark". En felkälla är flyttningar inom hfl-perioden med risk att dubbelnoteras. I början av längden står det oftast "skärgårdsflottan", vilket betyder lilla flottan eller Göteborgs eskader. Senare verkar det som om prästen inte gitte skriva hela ordet utan bara "flottan", utom en gång i slutet som han tog sig i kragen och skrev "skärgårdsflottan". Men där står också en gång "stora flottan". Det gör att i alla fall en del av dem som det bara står "flottan" för kan ha tjänstgjort i huvudflottan.

Incidenter mellan Sverige och England

Karlshamnsaffären

Den svenska sjöfarten led stora förluster genom kaperiet i Östersjön. Tidigt på våren 1811 sökte en stor dansk-tysk konvoj³⁵ nödhamn i Karlshamn. Den svenska regeringen beslutade då att ta fartygen och deras last som kompensation. Men det visade sig att huvuddelen av lasten utgjordes av manufaktur- och kolonialvaror ägda av engelska handelsmän. De rapporterade till sin regering, varefter England genom amiral Saumarez hotade med aktivt krig om köpmännen inte fick full ersättning. Det blev långvariga förhandlingar mellan Saumarez, landshövding von Rosen³⁶ i Göteborg, kronprins Bernadotte och det i fråga om sjöfart helt dominerande försäkringsbolaget Lloyds i London. Det hela löste sig först i mars 1812. Hans Hansson skriver: *affären...kunde med en otåligare befälhavare över den brittiska flottan i svenska vatten ha fått fruktansvärda konsekvenser. Saumarez' varning till svenska regeringen den 30 maj löd: 'Jag kan icke tillåta dylika företeelser under vilka ursäktande avsikter de än göras, och om så orättvisa handlingar fortsätter, så känner jag mig nödsakad att avvika från den toleranta väg jag hittills följt gentemot Sverige.* Man trodde allmänt att Göteborg skulle bombas sönder och samman liksom Köpenhamn 1807.

Marstrand

Redan under sillperioden var Marstrand en frihamn (1775-94). Befolkningen tredubblades. Sjöfarten blomstrade, och många handelsfartyg anlöpte den lilla staden, inte minst från Amerika. Konvojer under eskort av örlogsfartyg till skydd mot kapare sökte sig söderut under sina handelsfärder. När KB började hade Öckerö sockens invånare alltså redan skådat sådana stora flottor. Smuggling bedrevs i stor skala. Under KB återgick Marstrand till ordningarna som gällde före 1775. Många köpmän sökte sig då till Göteborg och fortsatte med sin handel på Ostindien så länge den höll på.

Under KB (den 14 september 1810) hände en sak som kunde fått ödesdigra följder i relationen mellan England och Sverige. Vi läser på nätet³⁷.

Den brittiska fregatten Hero låg utanför Marstrand och upptäckte en dansk båt inne i hamnen. Danmark och England låg fortfarande i krig. Hero skickade in en båt i Marstrands hamn, kapade den danska båten och tog den med på släp ut ur hamnen. Det upptäcktes av svenskarna som skickade ut en förföljande båt. När britterna såg att de skulle hinnas upp öppnade de eld, en eld som besvarades från Carlstens fästning med följd att en britt dödades och flera sårades. Alla togs tillfånga av svenskarna och danskarna befriades. De brittiska officerarna sattes i fästningens torn och manskapet kastades i fängelset. Saumarez och Krusenstjerna lyckades tillsammans lösa det som kunde ha blivit en allvarlig störning länderna emellan. De tillfångatagna britterna släpptes.

³⁵ Uppgifter om storleken av denna varierar mellan 21 och över hundra fartyg.

³⁶ De båda hade också ett gott samarbete med utrikesminister Engeström som bör nämnas här. Han gjorde ett bra arbete under en orolig tid vad gäller Sveriges högsta styre.

³⁷ Fyrwiki. Denna hemsida för Svenska fyrsällskapet som man lätt hittar genom att googla på "Saumarez fyrwiki" har en föredömligt överskådlig tabell med viktiga datum för hela KB-perioden. Tilläggas kan att Hero då eskorterade en konvoj. Den danska båten var en kapare. Marstrand var som svensk hamn ännu neutralt.

Dramatiska händelser på Västkusten under KB

Räddningsbragd av fiskare

Den 7 september 1810 hade Göteborgs brigad sedan ett år varit förlagd i Öresund. Nu hade man fått order om att återgå till Göteborg. Den 19 lämnade man Torekov i tveksamt väder. Vinden ökade till kultje, och flera jollar som bogserades av kanonbåtarna slet sig och gick förlorade. I närheten av Varberg slog vinden om till VNV med hårda regn- och hagelbyar. De flesta båtarna lyckades ta sig i lä under Svartskär nära fiskeläget, men fyra tvingades ankra i öppen sjö. *Följande morgon ökade stormen, varunder tre av sluparna kommo i drift och kastades in bland bränningarna, där besättningarna endast med svårighet kunde rädda sig. Den fjärde kanonslupen lyckades rida ut stormen och inkom den 21 på aftonen till Svartskär.*

Kokslupen drev ned och strandade vid Svarthall. Där hade fiskelägets befolkning samlat sig, och fiskarna rådgjorde ivrigt om möjligheten att komma dem till undsättning, medan de nödställdas rop om hjälp hördes genom stormen. Då ägarna till de största och bästa båtarna hade vägrat att gå ut, syntes räddning vara utesluten. I hopen stodo dock fyra fiskare – Anders Appelgren, Petter Jonsson, Anders Klasson och Petter Pettersson – mera behjärtade än alla de andra. De kunde icke härda ut att stå och se på de skeppsbrutnas hopplösa kamp. Mänskligt sett vigda åt en säker död gåvo de sig ut i den upprörda sjön och lyckades. Vi fyra, skrevo dessa modiga män sedan, fattade ett enhälligt beslut, att evad som hända må, skola vi våga oss ut för att bärga våra landsmän. Flera människor på stranden jämte våra hustrur och barn, som med gråtande tårar ville avvända oss därifrån, men det halp icke; vårt beslut var redan tagit³⁸. Deras gärning är så mycket mera storslagen, som de måste gå ut icke mindre än tre gånger, innan bärgningen var slutförd.

Man blir sömnig av god mat

I april 1812 utspelades följande händelse vid Strömstad:

I motsats till det rörligare livet i Öresund rådde i Göteborg och längre norr ut på den svenska sidan det djupaste lugn till långt in på sommaren. Det var blott engelsmän och norrmän som voro tidigt i farten....skärgården saknade all bevakning. Denna sorglöshet hade inbjudit norrmän och danskar till sådana närgångna företag som Falbes³⁹. En liknande kupp försöktes denna tid, nu av engelsmännen.

Händelsen var, att skepparen Peter Netland⁴⁰, destinerad till Fredrikshald, med sin obetydliga jakt Haabet upptäcktes och förföljdes av en engelsk brigg. För att rädda sig löpte Netland in i Långrännan (vid Strömstad), där han ankrade. Medan han låg här, kom en engelsk slup, bemannad med sex man, besatte jakten, vars besättning utgjordes av blott två man, och seglade in den till Strömstad. Här lade han sig tätt intill en svensk brigg, som de också beslöto att bemäktiga sig. Netland visade sig emellertid vara situationen vuxen. Gästfri och gemytlig bjöd han prisbesättningen på så kraftig

³⁸ Enligt brev av dessa fiskare till chefen för GEÖ, daterat 14/11. Anders Klasson var min morfars mormors far.

³⁹ Dansk löjtnant på *Svanen*, liggande vid Fredrikshamn. Hade den 10 februari försökt en kupp mot ett par engelska båtar som låg i Vargö håla. Han kom i frisk kuling från SV till Vinga, men inte längre. *Nyfallen snö hade så förändrat gamla kända landmärken, att ingen ombord med säkerhet kunde orientera sig och våga sig in. Falbe beslöt därför att kryssa utanför till dagningen och då smyga sig in och gömma sig i någon vik, tills det blev mörkt igen. Vid midnatt tilltog emellertid vinden i styrka, och plötsligt knäcktes fockmasten. Därmed var företaget dömt att misslyckas.*

⁴⁰ Norsk kofferdiskeppare.

förtäring, att den insomnade, varefter han sände sin båt i land efter hjälp, som infann sig i skepnad av en svensk briggskeppare. Denne rodde bort med den engelska slupen, och Netland lade sig i sin hytt för att vänta på fortsättningen, under det han låtsades sova. Omsider vaknade engelsmännen, saknade naturligtvis sin slup och rusade till skepparen, som givetvis ställde sig alldeles ovetande. Efter en timmes förlopp anlände tre båtar med folk. Ställda inför övermakten föllo engelsmännen till föga. Netland satte genast segel och avgick med sina fångar till Sponviken nära Fredrikshald.

Odugliga Kalvsundslotsar

En svensk konvoj med 55 fartyg låg i slutet av augusti 1813 på Malmö redd. Den tog sig förbi stationen för Öresundstullen vid Helsingör utan att betala och blev utsatt för beskjutning. Detta var den utlösande faktorn för kriget mellan Sverige och Danmark. Vi läser vidare:

Ehuru denna vändning länge måste hava varit förutsedd, blev Göteborgs eskader först i sista stund stridsfärdig. Besättningarna kompletterades i slutet av augusti, varmed styrkan var fulltalig.

Den 7 september överlämnade Brant⁴¹ befälet över stationen till överstelöjtnant Diederichs och embarkerade på den förhyrda jakten Lilla Charlotta samt avgick den 9 från Nya Varvet med återstoden av eskaderns I. bataljon, d.v.s. åtta kanonslupar, för att uppsöka Wolfram⁴² i Kungshamn. Även han möttes emellertid av motvind redan på Älvsborgsfjorden och måste gå till ankars mellan Aspholmarna och fästningen. Nästa försök, den 11, att komma vidare slutade med att han följande dags morgon vid ¼4-tiden måste ankra redan i Kalvsund.

Det skulle bliva alldeles för omständligt att i detalj följa denna örlogsflottas långsamma "marsch", men några karakteristiska glimtar må dock återgivas. Utsatt för, som han själv tyckte, en både oväntad och högst ovanlig motvind, hade Brant i en "öppen och främmande" (!) skärgård tagit sig fram med "olika manövrerande fartyg" med hjälp av "denna skärgårds allmänt kända odugliga lotsar", av vilka för övrigt saknades tillräckligt antal.

Man fortsatte uppåt Bohuslän, och där lämnar vi dem.

3. Handelspolitik under KB

Lättast att förstå det hela är det i Frödings och Tiseliuss böcker och Rickard Bengtssons artikel (2006). Jag har dessutom arbetat in några synpunkter av Tim Voelcker⁴³ och uppgifter i åtskilliga artiklar på nätet⁴⁴. Av de senare vill jag särskilt nämna Anthony Ryans två oöverträffade artiklar som gjorde det möjligt att illustrera skeendena som i figur 16.

⁴¹ Eskaderchef och överste i arméns flotta. (I denna flotta använde man ordet marsch för segling.)

⁴² Major i flottan.

⁴³ Men han hade inte som sitt viktigaste mål att skildra detaljer i handelspolitiken.

⁴⁴ Var och en förklarar på sitt sätt och utifrån sina egna referensramar. Så har jag t.ex., förutom i svenska artiklar, hittat flera viktiga pusselbitar via engelska böcker och hemsidor (t.ex. en intressantare bok än man kunde tro om logistiken för engelska flottan, en tysk artikel om textilindustrins utveckling (gällande bomull från England), en artikel i tysk dagstidning från 1812 om en konvoj genom Stora Bält, och en fransk artikel om landets tullhistoria).

Englands handel

Handel bedrevs sedan 1700-talet för att importera socker, kaffe, tobak (kolonialvaror) och bomull från Västindien och sedan exportera detta till övriga Europa delvis i utbyte mot ryskt timmer, tjära, hampa och annat till sjöfarten från de östra östersjöländerna och järn och timmer från Sverige. Järnet och bomullen behövdes för industrin som en stor andel av engelsmännen var beroende av för sin utkomst. Järnvaror och bomullstextilier kallades manufaktur. Kolonialvarorna hämtades hem genom triangelhandel med Amerika, vars fartyg med sådan last anlöpte England. Under kontinentalperioden var Amerika det enda land som England kunde kalla neutralt. Detta utnyttjades för falsarierna med ursprungsflagg och skeppspapper.

Göteborg och dess skärgård

Göteborg hade sedan tidigare en allmän nederlagsfrihet. Under handelskriget fick man 1808 frihet för engelska skepp och varor⁴⁵. En sådan frihet innebär att tillåtna varor får inläggas på *nederlag* utan att tull⁴⁶ tas upp förrän vid uttaget efter viss tid, här senast ett år efter krigets slut. Varorna kunde i stället föras utomlands och då slapp man denna tull helt. När det gällde förbjudna varor lades de i stället på *upplag*. Uttag från en frihamn kallades senare *transitohandel*.

Perioden måste delas upp i a) 1809-09 och b) 1810-12. Åren 1808-09 ökade handelssjöfarten i Sverige enormt. Engelska varor lades på nederlag och upplag först i centrum (t.ex. Ostindiska kompaniets lokaler som nu inte användes längre). När inte dessa lokaler räckte till måste man använda byggnader vid stadens portar och bastioner. Sedan tvingades man godkänna förvaring utanför staden, ända bort till Röda sten och Färjenäs. Under flera förnämna stenbyggnader som köpmännen byggde då hittades senare stora system av underjordiska lager och gångar. Också landerierna utnyttjades, t.ex. Liseberg.

Tydligen hann man inte med att utföra lika mycket som det kom in. Jag tror det berodde på att en stor del av Englands export av de här varuslagen gick över Göteborg⁴⁷ och att det gick trögt att få dem vidare⁴⁸. Det var så att varorna som togs ut fraktades till lands till andra städer i Sverige. De långsamma fororna gick söderut till Helsingborg, Landskrona, Ystad, Karlshamn och Karlskrona. Därifrån kunde de sedan föras ut ur landet till Ryssland, Baltikum och Nordtyskland. En del varor

⁴⁵ I början av 1800-talet var flera europeiska storstäder transitohamnar och nederlagsplatser; London, Hamburg, Köpenhamn och Bergen. Köpenhamns betydelse förlorades efter Englands angrepp 1807, och Göteborg tog över tills den stängdes 1809/10.

⁴⁶ Landshövding von Rosen lät engelska fartyg komma in med falska papper för att kronan inte skulle förlora tullen. Och i stället för tull på nederlagsvaror togs en avgift ut för att Göteborg inte skulle bli utan förtjänst.

⁴⁷ England behövde *en* hamn för att inte behöva splittra sina skyddande eskadrar och förlora slagkraft.

⁴⁸ Varorna fick säkert ligga kvar i väntan på att priset skulle gå upp i den högkonjunktur som hade blivit följden. Köpmännen och deras kommissionärer bet sig själva i svansen genom detta, eftersom det blev lågkonjunktur ganska snart och varorna lagrade inom och utom staden (en del ute i det fria) blev svårsålda. En viktig orsak till stockningen var att England pressade på med sina kolonialvaror som var för många för att enbart skeppas till Östersjöländerna i utbyte mot varorna därifrån.

fraktades i småbåtar⁴⁹ uppåt Bohuslän och lagrades i småhamnar och vikar. Trots att lagren minskade något av de vanliga stölderna och den systematiska smuglingen blev det inte balans.

Under den andra perioden 1810-12 var Sveriges hamnar stängda, och verksamheten flyttades ut till öar i närheten. Sveriges behov av KM var mättat men varor fortsatte att läggas på nederlag och upplag runt om i skärgården uppåt Bohuslän i väntan på vidare transitering till Östersjöländerna.

Fotö

Det heter att Fotö blev centrum för smuggling av engelska varor. Varifrån kom dessa? Vilka år gällde det? Vilka engelsmän var det som använde Fotö? Varför behövdes Fotö som bas ö.h.t.? Vart tog varorna vägen? Vad innebar transitohandeln här? Varför kom det så mycket engelska varor och lagrades i lokaler längs Västkusten? Varför sägs inget om Fotö i den noggranna redogörelsen för konvojerna ovan?

Figur 13: Karta över Vinga Sand och engelsmännens anläggningar på Fotö, Höno, Risö och Buskär. Bearbetning av karta i Granbergs bok. Hakefjorden har inte markerats men ligger mellan Vinga Sand och Rivöfjorden, söder om Danafjorden.

Köpmännen i Göteborg och Karlshamn hade oftast "koll på läget". På senhösten 1809 fick de reda på att Sveriges stora hamnar skulle stängas för engelsk handel. Katastrof! Vad göra? Jo, det fanns en lösning, och det var att flytta ut verksamheten utanför städerna. För Göteborgs del blev Fotö den bästa lösningen. Engelsmännen hade ju i ett par år upparbetat skyddet för handel på Vinga Sand. Arbetet satte man igång med på våren 1810 så snart isen smält. Kontor, magasin och nederlagsplatser byggdes upp och drevs av engelska handelsmän och deras anställda, under ledning av en sjökaptan Thomas Yardman⁵⁰. Auktioner och marknader hölls på stora kvantiteter av kolonial-

⁴⁹ Saumarez tillät öppna båtar och däckade båtar på högst 15 läster att frakta varor till Göteborg, Bohuslän och Halland.

⁵⁰ Han var verksam åtminstone 1812 och höll i avecklingen.

och manufakturvaror, medan de lokala kommissionärerna⁵¹ blundade. När varorna tagits iland på Fotö och sålts där, blev de svenskt gods och kunde omlastas f.v.b. till övriga Sverige, Ryssland och Tyskland. I ett brev av landshövding von Rosen får vi fler detaljer:

Liksom på Helgoland och sedermera, ehuru i mindre skala, på Anholt, var det den olovlige handelen, smuglingen, som Saumarez skyddade med sin flotta och sina kanoner. Hela Fotö var under det fingerade kriget en enda stor lurendrejarcentral. Härifrån utsmugglades de på auktion försålda engelska varorna till svensk-pommerska och till tyska hamnarna, dels insmugglades stora partier till Bohusläns alla småhamnar och vikar för att i därvarande kommissionärens bodar förvaras.

Engelsmännen ha nog i regel använt falska skeppspapper eller amerikansk flagg för sin införsel. För övriga konfiskerades lasterna "pro forma" för att sedermera för ägarens räkning på auktion försäljas. En del fartyg, som av överkommendanten eller landshövdingen avvisats, föredroga att kvarstanna och dymedels godvilligt underkasta sig sekvestern d.v.s. låtsad konfiskation.

Rickard Bengtsson formulerar det i utdrag så här:

Efter krigsförklaringen när engelska fartyg inte fick komma in i Göteborg eller andra svenska hamnar byggde engelska handelsmän som följt med flottan magasin och nederlag på Fotö. Där höll de auktion på gods som Saumarez' flotta hade konfiskerat ute till havs. De anordnade marknader som den svenska regeringen inte kunde hindra. Det hände ofta att skeppslaster, som slunkit igenom engelsmännens spärr och avvisats av landshövdingens folk, överlämnades till dem på Fotö för låtsad konfiskation för att strax därefter säljas på auktion för ägarens räkning. Britterna gillade inte detta utan ville hellre använda falska licenser eller amerikansk flagg för att ge sken av legalitet. För att göra dem till lags bestämde Sverige att livsmedelslasterna som kapats av brittiska fartyg bara fick säljas i svensk hamn. Tullsatsen för sådana varor sänktes kraftigt.

Mellan Fotö och Hönö kunde ibland ett femtiotal fartyg ligga för ankar samtidigt. Fiskarbefolkningen gick med sina båtar i fraktfart mellan Fotö och Göteborg och tjänade bra på det. När tullare visiterade dessa, påstod fiskarna att varorna hade ett värde på under 100 riksdaler. Då fick man enligt författningarna inte beslagta detta gods. Även om tullarna visste att det var värt mer struntade de i att beslagta varorna. De var rädda för sina chefer som brukade undervärdera godset ytterligare och ta hand om en del för egen räkning. Ett felaktigt beslag hade då renderat dryga böter.

Efter 1812 återgick livet på Fotö till det vanliga. Men fattigdomen var utbredd, och skärgårdsfolket måste ge sig in till Göteborg och tigga. Göteborgarna var välvilligt inställda till dem och hjälpte dem i nödens stund.

Så här gick det till på Helgoland - och sannolikt på Fotö och EH

England behövde en bas nära fastlandet för att hantera KB politiskt och handelsmässigt. En marinkårsstyrka förlades dit. Först etablerades ett bryggeri. Engelska sjömän vill ha öl. Snart kom handelsmän och mäklare dit. De europeiska länderna hade ett stort behov av engelska varor. I slutet av 1807 började, som ett svar på köpmännens önskemål, guvernören (engelsk militär) utfärda certifikat för dem som ville handla med Nordtysklands hamnar. Enda kravet var att varorna först

⁵¹ Kommissionär är en person som, i eget namn på uppdrag av annan person, köper eller säljer en vara. Här taget från en engelsk text och verkar snarast betyda tulltjänsteman.

lastades av på Helgoland som nu betraktades som engelsk mark. Med denna möjlighet ökade antalet köpmän och agenter snabbt från en handfull till två hundra. De inrättade kontor och lagerlokaler. Ön vimlade nu av människor. Snart fanns hela 13 stycken värdshus! Den engelska regeringen investerade mycket i att förbättra ankringsplatsen och att bygga fler hus för nederlag. Lokalbefolkningen tjänade mycket på högkonjunkturen. Se i övrigt särskilt avsnitt om Helgoland.

Ytterligare saker som berör Fotö

Fiskarbefolkningen levererade fisk (främst lax, piggvar, torsk och makrill) till engelska flottan och utförde lönande transporter mellan Fotö och Gbg.

Engelska skeppet Cruizer fungerade 1808 som en flytande fyr vid inseglingen till Vinga Sand. Den 1 oktober anföll en flotta av 20 av små danska båtar (kuttrar och galärer). Cruizer hade turen att få fördelaktig vind och kunde med sina kanoner avslå angreppet och beslagta den största båten.

Saumarez gjorde slut på de norska kaperierna som plågat sjöfarten i Bohuslän. *Han kunde inte neka fattigt beskedligt svenskt skärgårdsfolk någonting*, som det heter.

Den 17 november 1810 storm. En betydande del av en konvoj om 140 fartyg på Vinga Sand förstörd, men många sökte nödhamn i Göteborg.

Sommaren 1811 hölls ett hemligt möte på *en av öarna*. Saumarez roddes dit förklädd.

Brittiske ambassadören i Stockholm Thorntons skepp från England den 17 november 1811 utan lots nära att haverera på klipporna norr om Vinga. Räddades av att höra Victorys morgonkanon. Smugglades in av Saumarez' båtar. Blev kvar på Victory i flera veckor pga ihållande västlig vind.

I maj 1812 behandlade Saumarez' fältläkare *Eden bönder på öarna utanför Vinga* eller *skärgårdsbönderna gratis* som en goodwill-gest. De som kurerades hade drabbats av "frossfeber" som härjade 1812. Jag har funnit att man i dödboken skiljde på frossfeber och annan feber (t.ex. "hetsig feber"). Frossfeber var malaria! Doktor Eden kan därför ha behandlat öborna med kinin. Annan feber var nog mera svårbotad, då den orsakades av virus eller bakterier. Vi får tro att några hann bli botade, men dem får vi ingen vetskap om. Men åtta personer bosatta i Öckerö socken (Hönö, Kalven, Björkö och Rörö) dog mellan 3/3 och 7/11⁵². Läkaren fick sedan genom von Rosens försorg ett svenskt doktorsdiplom.

Den 20 september 1812 avled enligt Öckerös dödbok även tyske kaptenen Meyer av frossfeber, *under en sjöresa åt Belt*. Han måste ha fört ett skepp i en konvoj genom Stora Bält. Samma dag drunknade tyske kaptenen *Bellman på Kalfsund*. Han låg alltså med sitt fartyg i Kalvsund⁵³ och var säkerligen också engagerad i handeln under KB. Under åren 1808-12 var det bara en till med anknytning till KB som dog i Öckerö sn: 1811 6/2 den 42-årige kapten N från "Preutsen" i Lilla Kalfsund (av håll och styng).

⁵² Inga personer dog 1812 av frossfeber i Södra Skärgården. Man har dock en notering med samband med KB i dödboken: den 1 december 1809 dog "skepparen Joachim Manck från Rostock på Rivö fjord". Ingen orsak ges.

⁵³ Obs att det var på Kalvsund (sannolikt Stora Kalvsund) och inte på Kalven!

Befolkningen blev fattig och en del försörjde sig på fortsatt smuggling. Tullarna hade det svårt att kontrollera den stora skärgården, där man hade nära till *utrikes orter*.

Figur 14: Engelskt linjeskepp för ankar på reddan. Ger en bild av de dagliga aktiviteterna som beskrivs i avsnittet om Hanö. Observera transportbåtarna (barkasserna) i förgrunden. Tunnorna i den högra tillräckligt stora för att rymma några hundra liter och kan då innehålla vatten. Ett handelsfartyg till vänster om linjeskeppet. Från nätet.

Hanö

Mycket av förhållandena på Hanö var säkerligen likadana som på Vinga Sand och kan användas för att komplettera bilden av Fotö. Uppgifterna har hämtats från fartygens loggböcker.

Engelska örlogsfartyg låg juni-oktober 1810-12 för ankar mellan det vintertid obebodda Hanö och fastlandet. De låg inte stilla och overksamma, tvärtom sjöd det av verksamhet på och omkring fartygen, och stora och små farkoster kom och gick. De dagliga rutinerna innebar att man från de tre stora skeppen sände ut storbåtarna eller mindre slupar till fastlandet och Hanö för att verkställa dagens order. Örlogsfartyg anlände med beslagtagna fartyg, som fick prisbesättning och proviant och gav sig iväg igen. Med jämna mellanrum kom proviantfartyg från England. Handelsfartyg samlades till konvojer. Då och då seglade storbåtarna (barkasser) till fastlandet för att hämta vatten. Postbåtar pilade hit och dit med brev och paket⁵⁴.

Bevakningsfartyget hade i uppdrag att, allt efter kaptenens vilja att samarbeta, anropa, borda eller jaga ifatt fartyg för att kontrollera hemland, last och destination. Det jagade också rymlingar från

⁵⁴ Snabbseglare. Livsviktig funktion för kommunikationen. När Victory låg på Vinga Sand gick nog många brev landvägen till och från eskadern i Hanöområdet, vilket bör ha gått betydligt fortare än att segla runt Skåne.

fartygen och hade till uppgift att signalera med flaggor mellan amiralens fartyg och de andra. I Blekingeboken beskrivs patrulltjänstgöringen 1810 för Swan⁵⁵ och ett annat fartyg i detalj.

Lokalbefolkningen märkte väl inte så mycket av det omfattande och så nödvändiga dagliga underhållsarbetet på skeppens skrov, ankartrossar, master och rigg (t.ex. torkning av segel efter regn). Men det evinnerliga skjutandet! Varje morgon inleddes i dagbräckningen med ett kanonskott från Victory. När solen gått upp hissade fartygen sina flaggor. Ibland kallade ett kanonskott från S:t George till krigsrätt. Fartyg som anlände hälsades med 13 ömsesidiga kanonskott. Man sköt skott även som konvojsignal, vid befälsbyte och på högtidsdagar. Söndagarna var vilodagar med mönstring och predikan⁵⁶. Bara det nödvändigaste arbetet företogs.

Victory var mittpunkten i flottan när den låg på redde, inte bara för att amiralen höll till där. Disciplinen ombord var perfekt. Amiral Saumarez hade ett sätt att leda som gjorde att han sällan behövde använda hugg och slag eller andra bestraffningar. Det fanns dock ett hundratal marinsoldater som hade som en uppgift att upprätthålla disciplinen, men tydligen mest genom sin närvaro. Besättningen uppgick till hela 750 man, av vilka hälften liksom på de andra fartygen hade tvångsrekryterats och bestod av busar som tagits i skumma hamnkvarter, så förutsättningarna för disciplin var inte de bästa⁵⁷. Saumarez led av bestraffningar. Han skrev motvilligt under beslut om sådana efter mycket funderande. När de skulle verkställas, stängde han in sig på sitt rum. En gång pratade han i enrum med en delinkvent och lade orden så väl att denne blev rörd och omvände sig och blev en av de mest ärliga och lojala av Saumarez' underlydande. Det fanns även läkare och en präst på Victory.

Husen på Hanö var mycket enkla och provisoriska och inte ämnade till bostäder. Flottans män var förlagda på fartygen. Ett slakthus hade man byggt på ön. Där fanns även en köksträdgård (kålbage) med rotfrukter och kål. Hur många hus det uppfördes på Hanö är omöjligt att veta säkert, men de var ganska många. Ön var *full av provisionella hus och brädbaracker* som det heter. Köpmän hade byggt magasin som fanns där redan på våren 1810. Minst ett magasin eller "handelskontor" uppfördes av engelsmännen för de neutrala handlarna, troligen ett stort sådant för köpmannen Wilkinson i Karlshamn. Det finns en uppgift om att ännu för 100 år sedan bevarade "stensättningar" nära den engelska kyrkogården kan ha varit grunder till timrade förrådsbyggnader. Byggnaderna var fullproppade med kolonialvaror. Mest hörde man tyska språket talas på Hanö. Det vimlade av folk som på marknader.

Kyrkogården, troligen för officerare, har ungefär 30 gravkullar. Korsen var timrade men förstördes i slutet av 1800-talet av "en mindre vetande person". Kyrkogården vårdas och högtidshålls ännu idag av Sverige och England och har försetts med ett stort kors. Utanför på ön har man funnit benrester efter många döda lite varstans.

⁵⁵ Snabbseglad kutter med 10 kanoner och 30-40 man. Sänktes året efter i Kungshamn.

⁵⁶ Division användes ibland för en del av Saumarez flotta: en i Stora Bält, en vid Vinga Sand och en vid Hanö.

⁵⁷ På handelsfartygen var disciplinen inte den bästa. Skeppsbesättningar gick iland och bröt ner byggnader och skövlade ekskog till ved. De betedde sig dessutom ofta under segling som en skock får som var svår att hålla ihop. Enskilda fartyg som stack iväg löpte stor risk att bli tagna av kapare, men man kan delvis förstå skepparna som ville segla så fort som möjligt för sina uppdragsgivare. Konvojsystemet var trögt men säkert. Köpmännen klagade hos amiralitetet i London, och Saumarez fick ibland finna sig i kritik därifrån. Men han skrev i ett brev att de inte hade en aning om sådant och borde ha varit med på Victory för att se hur det fungerade.

Konvojerna

Det fanns ett konvojsystem som började och slutade i *Nordsjön*. Englands handel var centrerad till fem hamnar på ostkusten⁵⁸. Där samlade man konvojer för flottbeskydd under den farliga passagen förbi franska och danska kapare. Man delade in örlogsfartygen i fyra divisioner (en för vardera hamnen: två av dem slogs ihop vid avseglingen) med ett par stora linjeskepp och några av mindre typ i "proportionellt antal" i vardera. Under färden över Nordsjön och särskilt när man kom under Norge och in i Skagerack fick man ett ytterligare skydd genom patrullbåtar som hade till uppgift att mota in kaparna i deras hamnar och ibland förstärka en konvoj.

Nordsjökonvojerna seglade till *Vinga Sand* och ankrade tills ett tillräckligt antal fartyg hade samlats, den viktigaste uppgiften för Östersjöflottan⁵⁹ här. Konvojerna slogs då ihop till större sådana. Det var som en stafett. Vid Vinga överlämnades handelsfartygen till de örlogsfartyg som låg på Vinga Sand. Avdelningen på Vinga Sand hade en "senior officer" som ansvarade för att samla handelsmännen, instruera de skyddande örlogsfartygen och arrangera seglingarna. Man kontrollerade också vid Vinga Sand att fartygen hade svensk eller engelsk licens⁶⁰. I annat fall skulle de konfiskeras. De som kommit från Nordsjön väntade på Vinga Sand på fartyg som kom andra vägen och följde dem hem till England.

Hur det kunde se ut vittnar den amerikanske superkargören⁶¹ Smith om. Han vistades i Göteborg 1810-12. I juni 1810 var det stark västlig vind i en månad, varför handelsfartyg åt båda hållen i stort antal samlats på Vinga Sand. Man räknade till 1.200 skepp från de största linjeskeppen till de minsta skonarna, förande olika tyska stater flaggor. De låg längs Göteborgs inlopp på "Reviret"⁶² på en sträcka av 10 eng. mil. *När slutligen vinden sprang över till ostlig och en god bris började blåsa började flottan lyfta ankar, först linjeskeppen och fregatterna, som till ett antal av 15 lågo ytterst och därefter de övriga. Det drog om ifrån soluppgången till sent på aftonen, innan alla hunnit passera och massor av människor hade samlat sig längs stränderna på högre belägna platser i skärgården för att skåda synen av 1.200 fartyg på en gång stävande till havs.*

Även i september 1810 hade det samlats flera konvojer som tillsammans bestod av 19 örlogsmän och 1.244 kofferdifartyg, vilken syn imponerade stort på ögonvittnet, landshövding von Rosen. De låg kvar i fyra dagar och "åt alldeles upp" Göteborg.

⁵⁸ Från norr till söder: Long Hope Sound (säkerligen Orkneyöarna, där det vid Longhope var en säker ankarplats under Napoleonkrigen), Leith (Edinburghs hamnområde), Humber (viken vid Hull), Yarmouth (vid floden Yare, Englands östligaste udde) och The Nore (Temsens, London). Det var de båda sistnämnda som slogs ihop. London var ju en stor hamn, men Yarmouth var också betydande och nämns ofta i samband med KB.

⁵⁹ Denna bestod av från början 43 fartyg, ökade till ett 60-tal. Bemanningen på dem uppgick till 12.000, ökade till över 16.000.

⁶⁰ Ett exempel på detta är fallet 1812 i domboken om de två sjömännen som stal från ett fartyg på Vinga Sand. Saumarez fick 1809 tillåtelse att utfärda licenser för fartyg som ville till franskkontrollerade hamnar. Regeln var annars att detta skulle ske i engelsk hamn. Saumarez åtnjöt alltså stort förtroende.

⁶¹ Nämns vanligast i fråga om Ostindiska kompaniet. En person som medföljde fartygen som representant för lastägaren (jmf eng. cargo, last).

⁶² Egentligen *Rivieret* som man ofta kallade det då. Av en variant av fr. flod. Jfr eng. river.

Figur 15: Bild som avser att förmedla intrycket den dåtida betraktaren kunde ha fått av de stora konvojerna. Från nätet.

Mest kritiskt på hela resan var passagera genom Öresund och *Stora Bält*, där fienden Danmark kunde förstöra mycket genom kapningar. Det första året av The Baltic Command, 1808, prövade man sig fram i fråga om mycket som inte var upparbetat. Öresund var kortare och snabbare, hade Danmark på bara ena sidan och var känt av skepparna. Men det hade en allvarlig nackdel: Malmö kanal⁶³. Den var smal och gjorde att konvojen måste passera i en lång linje och då var så utsatt för danska angrepp från Köpenhamn att man förlorade flera fartyg. På grund av detta fick Saumarez igenom att i stället använda Stora Bält⁶⁴.

Även Stora Bält hade sina nackdelar som stark ström som ibland gjorde att fartygen förlorade styrfarten, närheten till danska kaparhamnar och att det inte fanns några bra sjökort. Man kompenserade detta med att stationera ett linjeskepp i varje ända och fyra i mitten vid Sprogö, där engelsmännen hade upprättat en bas. På vardera stället hade man också "ett proportionerligt antal" mindre fartyg till hjälp. De här fartygen var ett stöd för de eskortfartyg som kom från Vinga Sand och förde konvojerna ända in i Östersjön. Mellan konvojerna sysslade de med uppmätning och kartläggning av Stora Bält. Ofta behövde konvojerna ankra för natten i Stora Bält, då det tog från fyra till 14 dagar att ta sig igenom. Skyddet fungerade perfekt: under 1809 passerade 2.210 handelsfartyg utan en enda förlust⁶⁵. Alla kom inte med konvoj. Under 1810 använde sammanlagt 2.256 handelsfartyg Stora Bält, varav 1.675 under brittiskt beskydd, 301 engelska fartyg som seglade direkt på Sverige och 280 på Helgoland.

Nästa kritiska ställe var farvattnen förbi *Bornholm*. Den lilla Christiansö⁶⁶ var ett känt tillhåll för danska kapare. De skepp som skulle till svenska hamnar⁶⁷ eskorterades dit. De övriga fortsatte med

⁶³ Svårt att veta vad som avsågs. Det mest sannolika är väl passagen mellan Malmö och Saltholm.

⁶⁴ Sundet användes dock av och till under KB.

⁶⁵ Under KB förlorade England emellertid hela 19 örlogsfartyg.

⁶⁶ England hade planer på att ockupera denna ö, men Saumarez dröjde med det och så blev det för sent. Det var ett av hans få misstag.

⁶⁷ Man får i många texter om KB ganska sparsamma uppgifter om årtal. Ibland slås olika saker samman för en period på flera år. "Svenska hamnar" här tror jag betyder hamnar i Svenska Pommern 1810-12. Sverige hade förlorat Pommern, men fick tillbaka det 1810 som en kompensation för förlusten av Finland 1809. Meningen med konvojerna var att få engelska varor till kontinenten. Till avlämningsplatsen öster om Bornholm (som ses

konvojen till 27 mil⁶⁸ öster om Bornholm (norr om Danzig). Där upplöstes konvojen. Handelsfartygen måste från denna punkt ta sig förbi franska kapare under skydd av engelska kryssare som patrullerade farvattnen där. Så kunde de nå destinationsorterna längs sydöstra Östersjökusten. Eskortfartygen seglade därefter till uppsamlingsplatsen för tillbakafarten. Åren 1808-09 var detta Karlskrona. Under perioden 1810-12, när de svenska hamnarna efter freden med Danmark, Ryssland och Frankrike var stängda för engelsmännen, användes i stället Hanö.

Planen som i samråd mellan de berörda fastställdes tidigt varje vår var att konvojer skulle avgå från Vinga Sand till Östersjön från 15 april och därifrån varannan vecka, senast 15 november. De första konvojerna omfattade några tiotal skepp vardera, men de sista för året ökade ofta till över 300, någon gång så många som 500⁶⁹. Detta berodde på att en del skeppare seglade två gånger om året och ofta på andra resan blev något sena. Och då alla var rädda för att bli infrusna i isen under vintern blev det bråttom. Den mänskliga naturen är som den är. Uppgifter från de här åren säger att vintrarna var mycket kalla, så att t.ex. hela Öresund frös till, liksom vattnet mellan Skåne och Bornholm. Ibland fastnade man trots allt och blev tvungen att övervintra här uppe. Det allvarligaste var att komma in i isskruvning och gå till botten. Om det gick sågade⁷⁰ man sig fri.

Genom Stora Bält fördes man av de skepp som var stationerade där på motsvarande sätt som under nerresan, varefter ett av de fartygen följde med som förstärkning till Anholt och vände där tillbaka. Denna ö ockuperades av engelsmännen 1809 och användes för vattenförsörjningen av eskadern i Stora Bält. Man såg också till att vakta och hålla den viktiga fyren tänd, vilken danskarna som ett led i krigföringen hade släckt ner.

Vid Vinga Sand delades de stora konvojerna⁷¹ upp i mindre divisioner och eskorterades tillbaka till England med varor från Östersjön skyddade av eskortfartyg som hade konvojerat från England till Vinga Sand. När de nya, mindre, konvojerna hade formerats avseglade de med första "fair wind". Ibland seglade divisioner ihop tills man var i säkerhet förbi norska kusten, men sedan delade man upp sig i 4-5 divisioner, motsvarande de stora handelshamnarna i England som nämns i början av detta avsnitt och angjorde så småningom dessa i trygghet.

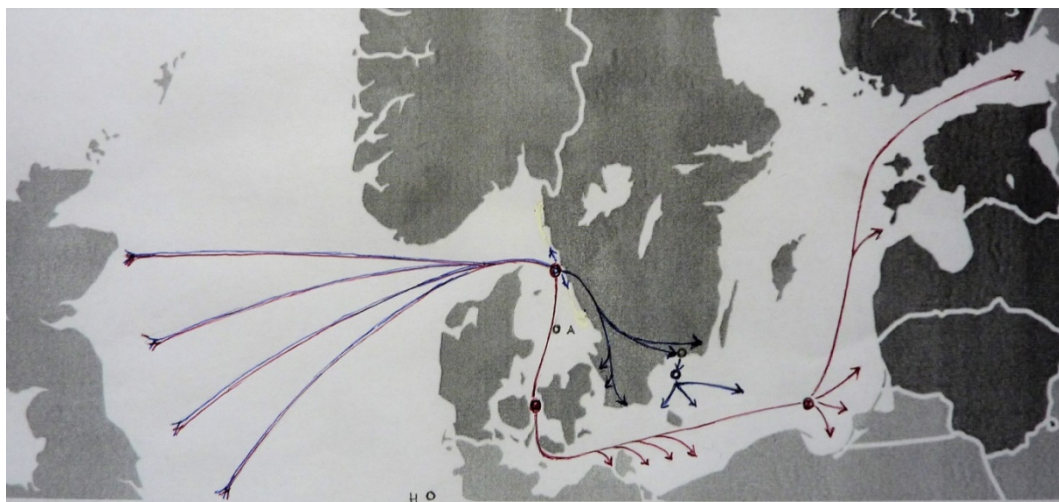
av det följande ovan) kom de fartyg som skulle till östra Östersjön. Men ett antal lämnade konvojerna (dock under eskort) och avvek ner till Pommern för att nå marknaderna i Mellaneuropa.

⁶⁸ "50 leagues".

⁶⁹ En gång blev en konvoj på 500 fartyg försenad och sammanfördes med nästa, så det blev 1.000 skepp. En sådan stor konvoj låg 1810 i Stora Bält som en styrkedemonstration av Saumarez när Bernadotte kom därigenom under sin första färd till det nya landet. Saumarez trodde att Bernadotte skulle vara lojal mot Napoleon, men motstod sin impuls att gripa fransmannen i Stora Bält. Bernadotte sade efteråt: *Det var den vackraste och mest underbara syn jag någonsin sett*. En gång låg 19 brittiska örlogsfartyg med 1.244 handelsfartyg i fyra dygn på Vinga Sand och väntade på rätt vind.

⁷⁰ Issågning var något man planerade för. Sågar medfördes på fartygen. Sågningen gick till så att man tog loss stora fyrkanter, vilka sedan pressades ut åt sidorna under den fasta isen för att skapa en ränna.

⁷¹ De var så stora att de bakersta fartygen inte kunde se dem som seglade främst.

Figur 16: De röda linjerna betyder konvojer under beskydd från England via Vinga Sand, förbi Anholt (A), genom Stora Bält och till avlämningspunkten i södra Östersjön. Småpilarna visar avlänkningen av fartygen från konvojerna. De blå linjerna visar hur kolonialvarorna överfördes från Vinga Sand till vagnar som körde vidare från Göteborg till Skåne och Blekinge, via Karlshamn ut till Hanö och därifrån med tyska handelsfartyg hem. Vissa markeringar har utelämnats för bättre överskådlighet. Från Östersjön gick fartygen till Hanö och därifrån med konvoj och vidare som de röda linjerna. Man får tänka sig en mycket svag linje genom Öresund som nästan inte användes. Prickar skulle kunna markera en mängd engelska fregatter som patrullerade i Skagerack och södra Östersjön för att hålla borta kapare. En linje (t.ex. grön) skulle kunna gå precis som den röda in i Skagerack och till de engelska eskadrarna vid Vinga Sand, Stora Bält och Hanö och till basen på Anholt med proviant enligt beskrivning i avsnittet om logistik. H=Helgoland. Bearbetning av förf.

En tragisk julnatt

Den tragiska och gripande berättelsen om en hemfärd till England 1811 har bevarats till eftervärlden och blivit känd i vida sjöfartskretsar. När Saumarez med huvuddelen av sin flotta som vanligt skulle segla till England för vintern låg han på Vinga Sand och väntade på årets sista, 120 fartyg stora, konvoj (ytterligare 12 anslöt sig under färden). Amiral Reynolds förde flaggskeppet S:t George och lämnade Hanö den 1 november. På grund av storm måste han återvända och kunde inte lämna Hanö förrän den 9 november. Även den 10 och 11 var det hårt väder, varför man måste ankra vid Mön och Nystad i Danmark. Vi läser i amiral Reynolds brev till Saumarez:

"På kvällen de 15 ds. Var det ovanligt fint väder, men omkring kl. 10 började det friska i hårt med ökande sjö från VSV, och vi ökade därför våra ankartåg med 1½ kabel⁷².

Kulingen ökade och vi gav ut mera ankartåg. Troligen hade vi ridit ut stormen, om inte ett av de större handelsfartygen drivit framför vår stäv och slitit av vår ankartross. Vi fällde omedelbart vårt bästa bogankare och gav ut två kabellängder. Trots detta red hon inte upp. Vi hade nu drivit från 10 till 8 famnars vatten, och med ökande stormstyrka drev vi in på 6 famnar, då lotsen och officerarna röstade för att vi skulle kapa masterna och låta riggen gå överbord för att rädda skeppet och manskapet. Jag motsatte mig rådet en tid i hopp om avtagande vind, men då vi kommit in på knappt 5 famnar och fortfarande drev för en svår storm med regn beordrade jag yxor till masterna, vilka snart föll över relingen. Fartyget högg nu i botten flera gånger och rodret slets bort. Omkring kl. 4 på morgonen minskade stormen något och skeppet högg mindre. Varje man och officer ombord slet nu med att rigga upp nödmaster i hopp om att vi i dyningen skulle kunna få skeppet flott.

⁷² En kabellängd=178 meter!

I ljusningen telegraferade jag till kommandörkapten Pater på Cressy att tillverka ett Pakenhamroder för oss (nödroder⁷³) och till Rose och Bellette att ankra en kabellängd från oss på babords bog, för att vi då det mojnade skulle få över trossar och försöka hiva oss flott. Vi pejlade nu Nystad i NNO till 0 på fem sjömil avstånd och Skielby kyrka i ONO. Djupet var 4 famnar. Den 16 var vi fullt upptagna med nödmasterna. Mot kvällen mojnade det, och på morgonen den 17 hade vi glädjen att se fartyget svänga kring ankaret. Vi signalerade nu efter båtar, lyckades varpa skeppet till djupt vatten, satte segel, med vilka vi styrde för en fin ostlig bris, och så ankrade vi nära konvojen på 11 famnar.

Amiral Reynolds öste beröm över sina officerare och sitt manskap för deras utomordentliga sjömanskap. Inte för inte var England herre över haven. Ingen människa blev skadad, men med fartygen gick det sämre: "nu återstår endast 76. Tolv blev vrak på danska kusten och är i fiendens händer, två kolliderade och gick till botten, och i stormens höjdpunkt såg vi många av de mindre fartygen bli avmastade, sjön bröt över dem, och de sjönk tydligen på ankarplatsen. Många av de 76 återstående fartygen var illa åtgångna, och det var tveksamt om de kunde fortsätta med konvojen. Efter några dagar fick amiralen det glädjande budet att 30 av de 56 som man trott hade förlist vid Nystad lyckats ta sig tillbaka till Blekinge".

S:t George var så pass reparerat att hon med resterna av konvojen kunde ta sig till Vinga Sand, dit man anlände den 2 december. Saumarez ville att hon skulle bli kvar i Göteborg för vintern, men Reynolds ville hem och vädjade att få segla med under assistans av två andra linjeskepp över Nordsjön. Saumarez gav med sig. "Man väntade på lämplig vind, och de 18 december lättade hela den hemvändande delen av Saumarez flotta och styrde västvärt för nordostlig vind" uppdelad i tre eskadrar. Det gick inte bra. Kommendörkapten Pater på Cressy rapporterade efteråt till Saumarez:

Figur 17: Något förändrad bild för att mer visa den mörka och hemska julnatten när HMS S:t George bogserades före förlisningen utanför Danmarks västkust. Från nätet.

"S:t George och Cressy förlorade kontakten med Victoryeskadern, och under natten satte en kraftig ström den andra eskadern mot Bohusläns kust. Man höll på att driva på klipporna, ty vinden mojnade, men lyckades få en svensk lots ombord på Cressy och man tänkte gå inomskärs och ankra. Då kom en lätt kuling blåsande från NNO, varför man satte kurs mot Skagen, som rundades, varefter

⁷³ Genialisk uppfinning av en sjökapten Pakenham som även kom på en metod att rigga nödmaster. Har säkert bidragit till räddning av många liv.

man passerade Hanstholmen och Bovberg och detta tog dagarna 20-23. Då friskade vinden till styv kuling med regn från NV med våldsamt sjö. Kl. tio fm. såg vi, att S:t George inte längre hade stora möjligheter att klara sig, och vi var själv mycket illa ute, varför jag beordrade mina officerare att skriftligen ge mig deras förslag till åtgärder. Deras mening överensstämde med min, att vi icke skulle kunna undsätta S:t George utan att riskera vårt eget fartyg Cressy och dess besättning. De var också övertygade om, att vi själva var förlorade, om vi inte snabbt vände. Jag gav order om beredskap att kapa riggen och så seglade vi på andra bogen nära förbi S:t George, så att de förstod vår manöver och kunde försöka vända men även ge oss besked, om de önskade att vi skulle stanna hos dem”.

S:t George försökte sätta segel för att kunna rida upp mot sjön och undvika att gå på grund, men seglen slets söner direkt i den svåra orkanen. Både S:t George och följeslagaren Defence blev på julnatten vrak söder om Hanstholmen⁷⁴. Reynolds omkom med största delen av besättningen (12 räddades av danskarna). Befälhavaren på Defence, som i motsats till Cressy inte ville lämna S:t George, omkom med alla utom sex i besättningen som också räddades av danskarna. Flera fartyg strandade i närheten. Många drunknade, medan andra räddades till livet av danskarna och tillfångatogs. Flottans förluster blev vid den här stormen 2.000 man⁷⁵, dess största samlade förlust under Napoleonkrigen. Man återfann en stor del av de drunknade, vilka fick sin begravning i sanddynerna i närheten. Även skeppsvraken fick sin sista viloplats i sanden där de med tiden sjönk ner. Konvojen förlorade dessutom 3.000 man. Dessa förluster tog Saumarez mycket hårt, och under flera månader verkade han betryckt. Säkert ångrade han att han hade gett med sig och låtit S:t George avsegla i det skick hon var⁷⁶. På juldagen nådde Saumarez hemmahamnen. S:t Georges ankare och andra föremål har grävts fram av dykare och finns till beskådande på Strandingsmuseum S:t George i Thorsminde på den danska västkusten. Man kallar det där ”Världens värsta strandning”.

Öar som England ockuperade för konvojerna

Helgoland⁷⁷: Först smugglades det via Hamburg och det neutrala danska Altona⁷⁸. Vid kriget mellan Danmark och England 1807 stängdes denna väg och verksamheten flyttades ut till Helgoland, liksom i Sverige vid hamnstängningen (Fotö och Hanö). Engelsmännen ockuperade Helgoland formellt den 22

⁷⁴ Bovberg ligger 6 mil söder om Hanstholm, och Thorsminde, där strandningen ägde rum, ytterligare 2 mil söderut.

⁷⁵ Mycket är skrivet om händelsen. En lista över namnen på alla dessa finns tillgänglig på nätet.

⁷⁶ Må så vara att man visade gott sjömanskap i fråga om stora delar av den här resan, men enligt min mening tog Saumarez mer hänsyn till hjärtat än hjärnan när han lät S:t George skynda sig hem för att fira jul. Och nog var det betänkligt att man inte tog tillräcklig hänsyn till årstiden när man gav sig iväg ut i Nordsjön med ett skadat skepp. Det var inte för inte som handelssjöfarten i Nordeuropa alltid låg nere mellan november och mars. Jag hittade till yttermera visso en intressant anteckning om S:t George på en engelsk hemsida (*Age of Sail* - fetstilen nederst min). Den återges här utan översättning: ” In 1801, when *St. George* was captured by Thomas Masterman Hardy, Nelson wrote: *The St. George* is in a truly wretched state. I had rather encounter ten painted cabins than her dreary, dirty, and leaky cabin. The water comes in at all parts, and there is not a dry place, or a window that does not let in wind enough to turn a mill. *St. George* was laid up in ordinary between 1803 and 1805 and one presumes some refurbishing was accomplished prior to her recommissioning but it is also safe to say that the condition was probably not greatly improved from Nelson’s description. **Both [Victory+Defence] were slow sailers and very unhandy in heavy weather.**

⁷⁷ Denna lilla gudsförgätna ö långt ute i Nordsjön, i Sverige kanske mest känd som svärord. Hade 2-3.000 invånare då, mest fiskare.

⁷⁸ Bekvämt nära, nu en stadsdel i Hamburg.

september och höll den med ett antal marinkårssoldater⁷⁹. Målet var att få en bas nära det fientliga fastlandet och markera Englands närvaro och styrka. Med mindre fartyg som här fick ett skydd kunde man patrullera och hindra fransmännens kapare vid kusten. En mängd engelska köpmän etablerade sig där⁸⁰. Redan 1809 minskade dock handeln genom att Frankrike ökade sin närvaro längs kusten⁸¹. Då började man under neutral flagg konvojera varorna runt Skagen till Östersjön. Ett exempel på detta är målet i VHHR från 1812. Varor från Östersjön till England överfördes på Helgoland⁸² från neutrala fartyg till engelska på väg till England. När Napoleon vände sig mot Ryssland drogs tullarna och kustvakterna bort och handeln ökade för en tid. Men snart öppnades hamnarna igen och KB var slut. Ön förblev dock engelsk ända till 1890. Helgoland var en utmärkt bas för smuggling via små vikar och flodmynningar längs Tysklands nordvästra kust och för engelskt spioneri i området.

Först etablerades ett bryggeri på Helgoland. Engelska sjömän vill ha öl. Snart kom handelsmän och mäklare dit. De europeiska länderna hade ett stort behov av engelska varor. I slutet av 1807 började, som ett svar på köpmännens önskemål, guvernören (engelsk militär) utfärda certifikat för dem som ville handla med Nordtysklands hamnar. Enda kravet var att varorna först lastades av på Helgoland som nu betraktades som engelsk mark. Med denna möjlighet ökade antalet köpmän och agenter snabbt från en handfull till två hundra. De inrättade kontor och lagerlokaler. Ön vimlade nu av människor. Snart fanns hela 13 stycken värdshus! Den engelska regeringen investerade mycket i att förbättra ankringsplatsen och att bygga fler hus för nederlag. Lokalbefolkningen tjänade mycket på högkonjunkturen.

Figur 18: Klassisk smugglarbild. Kan avse smuggling från Helgoland till tyska och franska kusten. Från nätet.

Raymond meddelar även annat om Helgoland, men det skrivs vid Fotö, då det verkar ha gått till på ungefär samma sätt på båda ställena. Helgoland kan alltså hjälpa till för att få en bättre bild av Fotö.

⁷⁹ Särskild del av marinen, jämte flottan. Sådana var det som också höll Anholt under KB.

⁸⁰ Även tyska handelsmän var verksamma på ön. Jmf med Hanö!

⁸¹ Från 328 fartyg 1808 minskade det till 152 efter två år.

⁸² Och i Göteborg. Engelska fartyg tilläts enligt KB inte att gå längre än till Göteborg.

Sprogö i Stora Bält⁸³: En stor engelsk flottavdelning var förlagd där som skydd åt konvojerna. Det var svårt att navigera genom Stora Bält. Det tog fyra dygn i ena riktningen på grund av motström som kunde vara så stark att man förlorade styrfarten. På nätterna ankrade man bland strömvirvlarna och i mörker, då danskarna hade släckt ner alla ledljus. Ibland gjordes försök av dem att snappa upp ett fartyg i kanten av konvojen, men oftast förgäves. Englands konvojsystem lyckades till nästan 100 %, tack vare Saumarez och flottan.

Anholt: Danskarna släckte fyren på ön i sin kamp mot England. Fyrskippet sjönk genom isskruvning den kalla vintern 1808-09⁸⁴. Engelsmännen stationerade civila fartyg vid Skagen och Anholt som fyrskipp, men det vid Anholt gick på ett rev och sjönk i januari 1809. Engelsmännen ockuperade då ön och återställde fyren på land. Där byggde man också upp ett fort, Fort York. I augusti 1810 fick ön lustigt nog status som ett 50-kanoners fartyg⁸⁵! Viktigast för engelsmännen var fyren för att alla fartyg skulle kunna passera i säkerhet. Viktigt var också den goda tillgången på vatten för fartygen som ankrade på väg till och från Östersjön. Färskt kött och grönsaker från Sverige togs in. Danmark anföll den 27 mars 1811 för att återta ön men förlorade med stora förluster i döda och sårade.

Östersjöflottans logistik

Den här rubriken kan låta mindre intressant, men faktum är att detta område är av stort intresse i sammanhanget. En bok särskilt om detta har skrivits av James Davey. Den ger svar på varför "The Navy" var så stark.

Sveriges militär var misskött och underfinansierad (!), både till lands och till havs. I början av perioden ansåg man att det behövdes ett *lantvärn*. Ungefär 30.000 ynglingar skrevs ut men utrustades knapert och med gamla persedlar. Näringen och hälsovården var en katastrof. Många dog av skörbjugg och den s.k. lantvärnssjukan (tyfus) samt av förfrysning. Cirka 6.000 dog på så sätt i infanteriet och på flottan, ett litet antal av drunkningar och nästan ingen av krigshandlingar⁸⁶. "Det var en här som frös och svalt men segrade ändå". Så kan man säga, men den segrade inte utan avskaffades efter bara något år.

England hade också sitt infanteri här. Det var 1808, då en avdelning under general Moore⁸⁷ låg vid Vinga Sand från 17/5 med 180 fartyg och 10.000 man, vilket med örlogsflottan ökade antalet

⁸³ Nu grund för ett brofäste.

⁸⁴ Den kallaste och längsta vintern i Nordeuropa under 1800-talet. Man kallade den "Isvintern" under lång tid efteråt. Farvattnet mellan Sverige och Bornholm, liksom hela Öresund och de norska fjordarna, var igenfrusna. Snöstormar rasade. Riktiga isberg drev omkring och orsakade åtskilliga förlisningar. Massor av sjömän frös eller svalt ihjäl i drivisen (Tiselius).

⁸⁵ "Stenfregatt".

⁸⁶ Flest vid ett tillfälle var under ett bondeuppror i Skåne. Husförhörslängden för Öckerö sn 1808-13 nämner fyra personer som blev lantvärnister. Ingen av dem verkar ha dött.

⁸⁷ Åkte till Stockholm för att träffa Gustav IV och diskutera vad trupperna skulle användas till och fick av kungen helt orimliga förslag. Blev arresterad, men lyckades under förklädning rymma och kom tillbaka till Victory. Sällsynt illa planerad förhandling. Raymond skriver: Moores burdusa och sträva personlighet passade sällsynt illa till att ha att göra med den despotiske och lika viljestarke svenske kungen. Kung Gustav tog saker alltför personligt. Även om han inte direkt var sinnessjuk hade han i alla fall dåligt omdöme och en uttalad brist på smidighet. Det positiva som kan sägas är att han kanske räddade Sverige, då han var styvnackad motståndare till Napoleon. Om inte Sverige hållit sig utanför KB hade inte England kunnat fortsätta med sin handel.

engelsmän i Norden till det dubbla liksom invånarantalet i Göteborg. Antalet av de ankrade fartygen uppgick då till mellan 200 och 300, en mäktig syn. Men det visade sig inte behövas någon sådan förstärkning, varför man seglade hem igen efter 1½ månad⁸⁸. Man lyckades ändå bespisa detta ofantliga antal extra människor i Göteborgsområdet.

På skeppen i svenska flottan var tillståndet jämförbart med inom lantvärnet. Varför kunde man inte förebygga skörbjugg? Engelsmännen klarade det genom citronsaft och grönsaker. Näringstillståndet i övrigt var också gott. När flottans fartyg avgick från England hade de oftast proviant för 4-6 månader. Då kommenderingen var på åtta månader, måste den kompletteras. Det skedde genom särskilda fartyg på 6-8 stycken som konvojerades 3-4 gånger per säsong till de olika divisionerna. Det tog två månader från inköpen i England till leveransen i Östersjön, en verklig bedrift. Flera tusen ton mat behövdes till i början 11.000 man, ökade till 16.000. Noggrann planering av inköp i England, förhyrning av skepp och säker transport genom fiendeområdet gjorde att det fungerade och var en av de viktigaste orsakerna till att flottan fungerade så bra. Det var bara kött som inte kunde hämtas hemifrån. Det måste vara färskt. Ibland tog man in levande oxar på fartygen och slaktade dem där⁸⁹. Fisk köptes också lokalt. Enligt dagböcker från Victory samlades all mat och materiel för reparation av fartygen och husbyggnad på detta skepp som brukade uppehålla sig i mitten av eskadern, för att därifrån portioneras ut enligt ett väl uttänkt system. Saumarez var mycket noga med detta.

Man var även noggrann med hygien och höll rent och vädrade fartygen. Det var ju av stor betydelse med 750 man ombord på Victory. Hälften av dem hade tvivelaktig bakgrund. De engelska sjömännen mådde så bra och hade det så bra med inkvarteringen att man inte ville säga något till svenskarna som i så fall hade blivit mäktigt avundsjuka och kanske gjort myteri.

Viktigare än maten var vattnet! Tillgången på detta var ytterst viktig att försäkra sig om. På Victory och andra linjeskepp hade man plats för 300 ton vatten, vilket förvarades i stora tunnor på 6-700 liter. När halva förrådet hade gått åt, fylldes det på. Det avgick då en eller flera storbåtar (barkasser) för att hämta nytt vatten. Vid Vinga Sand hämtades det i Göta älv. Det gick dock inte på vintern när isen låg, men då var de flesta i flottan hemma i England. I fråga om Hanö var det likadant: vatten hämtades i en å som senare kom att kallas Engelmännens källa. På Hanö grävdes ett par brunnar, men de kunde inte ge tillräckligt vatten till flottan och de väntande handelsfartygen och var nog till för dem på ön.

Falska papper

Vid handelssjöfart har det alltid varit viktigt att ha papper på fartygets hemort och destination och på lasten. Under KB rådde ett egendomligt dubbelspel. Man var ytterst noggrann med att tolka regler och ha med sig certifikat och licenser⁹⁰ men kontrollörerna var sedan ofta beredda att bortse från dem.

Neutrala länder fick bedriva handel trots KB. Det enda neutrala landet 1810-12 var Amerikas förenta stater. Detta kunde utnyttjas. Trafiken på Göteborg av amerikanska fartyg ökade markant, till stor del

⁸⁸ Besättningen hade inte fått gå iland på hela tiden, inte ens de sjuka, beroende på Gustav IV:s idéer.

⁸⁹ Mest i samband med avsegling.

⁹⁰ Ett av pappren kallades charter party (sv. certeparti) och måste alltid finnas med för varje varuslag. Licenser var tillstånd av myndigheterna till viss handel, också för varje varuslag. I England uppgick de ett år till nästan 20.000. Frankrike använde också sådana, och de skrevs under av Napoleon själv (under 1.000 per år).

beroende på att engelska fartyg försågs med amerikanska papper och flagg: ”kolonialvaror som socker och kaffe växer ju inte i England”⁹¹. Under en del av KB var Sverige med Svenska Pommern neutralt. När fartygen närmade sig destinationsorten kunde de lasta om varorna till andra fartyg, varvid de ansågs tillhöra ett annat land än det ursprungliga. Så var det t.ex. på Vinga Sand. Detta var omständligt, varför man senare lät varorna omlastas direkt till ett annat fartyg. Eller så kunde man bara byta ut sina papper.

Den bästa förklaringen på falska papper får vi i A. N. Ryans artikel *Trade with the Enemy in the Scandinavian and Baltic Ports...* Han skriver lika lagom detaljerat och lättförståeligt som han gör om konvojerna. Det viktigaste avsnittet har jag översatt och återges här med marginella justeringar.

Skepp som klarerade ut från Storbritannien till de kontinentala hamnarna medförde alltid papper⁹² med vilka det skulle se ut som om de hade avseglat från en neutral, en fransk, eller en franskillierad hamn. Vid ankomsten till destinationsorten måste besättningarna vara beredda att gå ed på att de varken hade klarerat ut från, eller varit i kontakt med, en brittisk hamn. Användningen av falska papper som hade förfärdigats av mycket skickliga professionella förfalskare gjorde det svårt för fienden att få bevis på att ett fartyg hade kommit från Storbritannien. I de norska och danska prisdomstolarna dömdes fartygen vanligtvis på den grunden att de hade seglat under brittisk konvoj. Det var lättare för erövraren att framlägga vattentäta bevis på detta än det var att underkänna papprens äkthet eller påvisa att besättningen hade svurit falskt. Fartyg från kontinenten med Storbritannien som destination klarerade alltid officiellt ut till en annan kontinental hamn; de från Skandinavien och Östersjöländerna uppgav ofta Nederländerna eller Frankrike som destinationsort. Handeln hade inte överlevt utan förfalskning och mened.

Preussiska skeppet Johanna avseglade med en last av lin och linfrön i juni 1811 från Riga till Hull, där hon lastade salt till Östersjön. När hon uppbringades av en kapare utanför Danzig i september, visade kaptenen papper på och avlade ed på att Johanna var på väg till Riga från Arendal i Norge. Natalia som förde rysk flagg gick från Riga till Hull med hampa och lin på våren 1811. Från Hull gick hon till Leith (i Skottland), lastade in sill och klarerade ut till Göteborg⁹³. Där tog man ombord en annan uppsättning papper, bl.a. ett förfalskat preussiskt certifikat. Natalia avgick sedan med en brittisk konvoj till Pillau⁹⁴ men blev liksom Johanna tagen av en kapare utanför Danzig. Båda fartygens resor uppdagades enbart på grund av kaptenernas vårdslöshet att inte förstöra papper som visade att de hade varit i Storbritannien.

⁹¹ En bild av de amerikanska sjömännen som var i Göteborg under rätt flagg får vi i domboken från 1812 (VHHR) som det andra målet under KB. Amerikanske sjömannen Joseph Wilkens, som var i 40-årsåldern, hade blivit sjuk och lämnats kvar. När han tillfrisknade tog han sig till Hisingen under det han drack sprit och stal varor hos en bonde. Dessa sålde han på Brännö och Asperö. Han blev tagen och dömd. Brännöborna fick böter för häleri.

⁹² Licenser. Dessa var förenliga med Englands blockad, men ett brott mot KB och kunde resultera i ett gripande och arrest. För att motverka detta medförde man de förfalskade pappren om att de följde de franska reglerna.

⁹³ Göteborg måste betyda Fotö. De större svenska hamnarna var stängda. Det som gjordes på Fotö var alltså att kaptenen ankrade upp i Fotö sund och gick iland och ordnade de nya pappren på kontoret. Därefter gick han till Vinga Sand och anslöt sig till nästa avgående konvoj.

⁹⁴ Tysk och polsk form av ryska Baltijsk som också används i texter om KB. Enklaven Kaliningrads hamnstad.

Men även England självt utsattes för lögn och bedrägeri. De utländska skeppsägarna, kaptenerna och besättningarna var lika benägna att förbigå de engelska reglementena. Trots att flottan försökte hindra detta i kraft av sin övermakt, fann man på vägar att lura regeringen och försäkringsbolagen⁹⁵.

I detta sammanhang bör också nämnas en händelse som berör Öckerö socken i ett brev från landshövdingeämbetet den 15 december 1808 eller 1809⁹⁶: *I detta ögonblick erhöll jag från häravarande dykerikommission rapport, att vid dagningen i går blev bonden P. Nilsson⁹⁷ på Hönö m.fl. varse en på en klippa norr om Vinga stående galeas, vilken, sedan manskap med båtar hunnit ditkomma, befanns vara av besättningen alldeles övergiven. Vid närmare undersökning visade det sig enligt handlingar å fartyget, att detsamma var danskt, bärande namnet Fru Margareta, fört av skepparen Tomson af Mandal, bestående laddningen efter tullkammarens i Randers förpassning av [1.708 tunnor spannmål och en del styckegods]. Bland skeppshandlingarna äro även funna instruktion för skepparen och signalbrev, vilka enligt dennes instruktion borde kastas överbord, för den händelse fartyget bleve uppbragt. Kopior skrevs till chefen för västra och södra arméerna och engelske konsuln Smith i Göteborg, för att meddelas engelska kryssare. Detta var alltså ett danskt fartyg som skulle föra spannmål till Norge, där svält rådde. Engelska kryssare gjorde vad de kunde för att störa den här fiendetrafiiken genom kapningar.*

Västra Hisings härads domböcker och KB

I fråga om Hanö finns uppgifter om konflikter mellan de boende och engelsmännen. Det förekom t.ex. att de gick iland och högg ner ekskog till ved och reparationer av skeppen. Ekskog hörde till konungen fick inte huggas ner av den enskilde. För att undgå straff måste man bevisa att ekarna hade stulits av engelsmännen. Det förekom även rymningar. Hälften av besättningsmännen var tvångsrekryterade. De fick inte gå iland utan befäl. Men flera lyckades ändå rymma, de flesta för att dock ganska snart tas tillfånga. För att se om något fanns i domböckerna från vårt område letade jag nyligen på GLA i Västra Hisings härads böcker för 1809-12. Efter att under flera timmar ha läst igenom de två, vardera 10-15 cm tjocka, volymerna hittade jag på de allra sista sidorna det jag hoppats finna, ett mål från den 5 juni 1812! Uppgifterna i detta mål är en provkarta på det mesta under KB här och tjänar som en god illustration. Målet i sin helhet finns som bilaga 2.

De två sjömännen Carl Jansson (svensk till börden) och Wilhelm Tonniskie (preussisk) tillhörde besättningen på ett handelsfartyg och hade kommit till ankringsplatsen på Vinga Sand i väntan på konvoj. De var "ledsna på" tjänsten. När de upptäckte att deras fartyg, "The Vine", fört av engelske skepparen Linder för handelsmannen James Jordan i S:t Petersburg⁹⁸, i lasten även hade varor som det inte var tillåtet att avyttra i Sverige och som var tänkta att "här insmygas", tog de sig natten mellan 7 och 8 maj iland vid Kärr i Torslanda och bad bonden Petter Larsson och hans bröder att

⁹⁵ Lurendrejerierna ledde till en moraldebatt i England.

⁹⁶ Årtalet osäkert, då detta kommer från Tiselius, vilken till stort besvär för läsaren närmast systematiskt undviker att sätta ut årtal i sin bok. Hans raka motsats är boken om GEÖ, med årtal i marginalen på varje sida!

⁹⁷ Svåridentifierad. Ingen med det namnet kan hittas i husförhörlängd eller mantalslängd. Möjligen kan det handla om den 70-årige Daniel Nilsson på Fotö, då ett slarvigt skrivet D kunde tas för ett P.

⁹⁸ Han hade ett ombud i Göteborg.

hjälpa dem med att hämta dessa varor vid fartyget (tillsammans med deras egna saker) och, som de påstod, föra dem till Nya Älvsborg och ange dem där. Det rörde sig om balar med *sitzer* (blommigt bomullstyg) och *cambrick* (dyrbart linnetyg, batist), samt två packkistor med järnmanufaktur och kaffebönor till ett vid rättegången uppskattat värde av mer än 5.200 riksdaler banco, en summa motsvarande en miljon i dagens värde. Detta skedde, och varorna lades i Petters sjöbod, då han var rädd för upptäckt av engelsmän under vägen dit. I stället tänkte han sälja dem till någon lämplig köpman.

Hur det nu var kom det hela till myndigheternas kännedom. Länsmannen kom och arresterade sjömännen. Gevaldigern (här: fångvaktaren) Cronholm förde dem till länshäktet i Göteborg. Varorna tog han också med sig och lämnade dem hos köpmannen Gahn som hade egen hamn med lagringslokaler. Vid rättegången⁹⁹ uppvisades ett intyg skrivet ombord på *Victory*, undertecknat av amiral Saumarez sekreterare, vari framkom att handelsfartyget hade anlänt från Helgoland och var destinerat till Vinga Sand och Anholt. Saumarez begärde sjömännen åter ("reclamerade").

Domen blev friande för samtliga åtalade. Man hänvisade i rätten till att brottet hade förövats utanför svenskt territorium. Sjöman som begick brott under tjänstgöring i främmande land skulle dömas i det land där skepparen hörde hemma. Till slut hänvisades målet i enlighet med sådana här händelser till Göta hovrätt, vilken den 23 juli gick igenom målet sådant som det presenterats och inte gjorde något mer än att godkänna tingsrättens bedömning.

Smuggling och andra lurendrejerier

Det hela handlar om kryphål. Napoleon kunde naturligtvis inte förutse hur hans KB skulle fungera. Trots att han successivt justerade reglerna (som hamnstängningen i Sverige i början av 1810) och tvingade med fler och fler länder (t.ex. Sverige i slutet av 1810) läckte KB som ett såll. Det fanns kuststräckor som inte täcktes av blockaden. De franska tulltjänstemännen räckte inte till och var dessutom mutbara¹⁰⁰. En metod för att kringgå KB var att inte ha papper alls. De falska pappren kostade i London så mycket som 40-50 pund, så många skeppare struntade i dem trots att de var så skickligt gjorda att de lurade nästan alla kontrollörer. De smugglade då in varor i smyg förbi tullen, t.ex. med småbåtar som landade på avsides och öde stränder. Varorna från nederlagen skull ju till den blockerade kontinenten som svenska varor. Enligt tullstatistik fyrdubblades utförseln till Sverige från de här lagren mellan 1805 och 1813. En andel utfördes verkligen till Europa, men inte så mycket. Skillnaden måste ha berott på en betydande, icke mätbar, smuggling till Sverige.

Antalet anställda tullare räckte inte på långt när den här tiden när smuggling bedrevs i så stor skala. Ändå förstärktes Göteborgs tullstation med 43 tullare. Men tullarna var lågavlönade och tittade åt annat håll mot en tillräcklig avgift.

Tullmännens insatser jämfört med militärens "var löjeväckande". Smugglandet koncentrerades till bl.a. Majorna, Långedrag och Fiskebäck. Det fanns tulljakter vid Brännö, Käsö och Vrångö, men

⁹⁹ Extraordinarie ting 5/6.

¹⁰⁰ De kunde t.ex. släppa igenom varor mot 1 % avgift och en dusör till sekreteraren.

skärgårdsborna samarbetade med bondebefolkningen. De kände ju till sina trakter: ”ju besvärligare skärgård, desto framgångsrikare lurendrejeri”. I Norra skärgården fanns en tulljakt på Kalven. Vid den här tiden bemannades den av jaktlöjtnanten (tulluppsyningsmannen) Carl Signeul¹⁰¹ och jaktkarlarna Jonas Johansson och Lars Andrén. Andreas Forsberg¹⁰² och Bryngel Åberg¹⁰³ efterträdde dem.

Efter freden 1812 tog tullen krafttag, stödd av landshövding von Rosen. Han värnade om Göteborgs handelsmän. Det var inget litet arbete som låg framför dem: mängder av gods låg på klippor och hemma hos fiskare, bönder och präster i stadens omgivningar, och tullen hade inte tid att kontrollera varuvärdena. De tvingades godta ungefärliga belopp. Huvudsaken var att godset över huvud taget deklarerades. Nu kom smugglarna i underläge, då allmogen och prästerna inte ville ha hand om smuggelgodset längre, av rädsla för att få med tullen att göra. Värdet sjönk. Det var brist på småbåtar¹⁰⁴ för transportererna. Handelsmännen fick nu lov att lossa gods från ett skepp och direktlasta det i ett annat för direkt återutförsel, men under sträng kontroll av pappren. Så skriver i sammandrag Rickard Bengtsson. Han förmedlar också några smugglarberättelser. Ett par av dem tas med här för att illustrera hur det kunde gå till.

I början av 1812 fick tullen tips om att en stor smuggling var på gång. Ett parti importförbjudna varor skulle tas in i Göteborg med vagn under förevändning att det utgjordes av gödsel. Extra tullvaktmästare sattes ut vid tullporten. Vagnen visiterades. Drängen som körde gjorde motstånd, tydligen väl instruerad. Kontrollen av lasten tog sin rundliga tid, och när drängen till sist lyckades fly fördes vagnen i triumf till packhuset. Där började tullmännen gräva i gödseln och fann - bara gödsel. De riktiga smugglarna hade naturligtvis dragit förbi in i staden medan drängen uppehöll tullarna i porten.

Landshövding von Rosen var en natt på hemväg från ett kalas. När han kom till Lilla Torget såg han tjock rök stiga upp från en Landshövding von Rosen var en natt på hemväg från ett kalas. När han kom till Lilla Torget såg han tjock rök stiga upp från en fastighet på Magasinsgatan, som användes som nederlagsmagasin. von Rosen slog larm, brandsprutor kördes fram och elden släcktes snabbt. Emellertid fruktade man att värdefulla varor hade blivit lågornas rov. Stor blev därför förvåningen när det visade sig att godset bestod av lådor fyllda med sten. Det stod snart klart att elden varit anlagd och att varorna i förväg transporterats bort i oförtullat skick för att det, då elden väl ödelagt magasinet, skulle kunna hävdas att värdefullt gods förstörts. Mordbrännaren greps efter en kort tid och dömdes till ett kännbart straff.

Man frågar sig om sådana berättelser är sanna eller hopdiktade. Säkerligen hände mycket som kan beskrivas som dramatiskt och spännande, men det är nästan alltid tullarna som får stå där med lång näsa. Båda sidor tvingades anstränga sig till det yttersta för att överlista motparten. Det vore intressant att också få höra något om tullarnas bedrifter och lyckosamma tillslag, vilka måste ha förekommit

¹⁰¹ Av gammal Göteborgssläkt.

¹⁰² Gift 1811 och kom närmast från Öckerö Norgård till Kalven 1813. Enligt uppgifter i bou son till Anders Andersson och Annika Johansdotter i Nyröd, Foss sn. Ägde en gårdspart på Hönö Heden och nämns i mina artiklar om Heden i ÖÖSF-bladet 2013:2 och 2014:2. Kallas i bou f.d. kustbevakare. Gift. Inga barn.

¹⁰³ Son till Petter Andersson Åberg på Rörö. Kom till Kalven 1813.

¹⁰⁴ Sedan länge hade de s.k. strömbåtarna fört varor från de ostindiska fartygen på redde till lager i staden, särskilt Ostindiska huset. De var borta till KB genom att Ostindiska kompaniet lagts ner. I stället kom hemförarbåtarna. De var 24 stycken och användes för varor från fartygen på Vinga Sand och från Fotö. Tydligen räckte de inte till.

Figur 19: von Rosen. Från Frödings bok

Efter slutet på KB när all officiell verksamhet i övrigt återgick till den normala, fortsatte smugglingen i många år. Mest känd är värdshusägaren Helena Öberg, "Smugglardrottningen" på Styrso Bratten. Här kan även nämnas salteriänkan Johanna Hård på Vrångö som med sin dräng sysslade med många skumraskaffärer, inte minst sjöröveri. Mycket finns att läsa om dem, men det tas inte med här då det gäller tiden efter KB¹⁰⁵.

Spioneri och hemlighetsmakeri

Spioneri bedrevs av alla parter. I början när von Rosen och Saumarez inte kände varandra så väl, hade den förstnämnde en spion ombord på Victory. Det var en viss Parisch som 1810 introducerades för Saumarez på Victory som "en eminent köpman från Hamburg". Han blev snöpligen avslöjad ett par år senare när von Rosen slarvigt nog lade ett brev till Parisch i ett kuvert till utrikesministern. Fransmännen hade spioner i Göteborg; konsul Ranchoud och "hans hejduk" handelsmannen Yvon. De var energiska och krånglade till tillvaron för motparten. Von Rosen skrev om Yvon att han liknade en gök som sprang omkring. De här två rapporterade till Napoleon, t.ex. om Fotö.

Den 25 juni 1811 tog von Rosen saken i egna händer för att inte bli sedd när han skulle träffa amiralen på Vinga Sand. Det blev en dag han sent skulle glömma. Trots ovanan vid kroppsarbete rodde han själv ut till Victory och tillbaka, sammanlagt åtta timmar under en och samma dag. Båda vägarna hade han oturen att ha vind och strömmar mot sig. På återvägen blev han tvungen att gå iland på norra stranden, alltså på Hisingen, och till fots ta sig hem till Göteborg. Han sade sedan att blåsorna i händerna vittnade om detta och att det var det svåraste dygn han någonsin upplevt. Undra på det!

¹⁰⁵ Här kan också nämnas mina artiklar om senare tull och smuggling i ÖÖSF-bladet 2016:2 och 2017:1 (Friherren i Hult) och på hemsidan mars 2017 (Ernst Bremer - se underbar bild i bilaga 5, upptäckt efter artikeln).

Sommaren 1811 hölls ett hemligt möte på "en av öarna". Saumarez roddes dit förklädd. I oktober 1811 kom den brittiske ambassadören Thornton i hemlighet till Victory och fortsatte så småningom under förklädnad till Åmål för hemliga fredsförhandlingar med den svenske diplomaten Netzler.

4. Amiral James de Saumarez

Figur 20: Amiral James de Saumarez vid mogen ålder. Från nätet.

Från litteraturen kan inhämtas att James Saumarez (1757-1836) var chef för den brittiska östersjöflottan 1808–12. Därmed hade han stort inflytande på Sverige under dansk-svenska och finska krigen 1808-09 och Sveriges krig mot Storbritannien 1810–12: framför allt bidrog han till att det sistnämnda kriget endast existerade på pappret och aldrig innebar några stridshandlingar. Han blev amiral vid freden 1814 och var innan dess viceamiral. Saumarez var född på kanalön Guernsey. När han 1808 blev *Commander in Chief of the Baltic Fleet* hade han en 38 år lång och framgångsrik karriär inom *The Royal Navy* bakom sig, då han visade mod och aggressivitet. John Ross skriver i översättning: *Saumarez hade nu hamnat i en av de mest bekymmersamma och ansträngande situationer man kan föreställa sig. Han var tvungen att skydda båda ländernas handel genom farlig och krånglig navigering i okända¹⁰⁶ vatten, på alla sidor angripen av ryssar, preussare, fransmän, danskar och norrmän. Hans flottstyrka måste användas med gott omdöme. Och stor finkänslighet och en fast hållning var absolut nödvändiga för att genomföra alla aktioner under rådande*

¹⁰⁶ Ett sätt att klara detta var att i måna av möjlighet använda svenska lotsar. En händelse har blivit omskriven, den om "Hans Lots" (Hans Andersson) i Gravarne. Han togs turligt nog ombord just på HMS Cressy i december 1811, samtidigt som bröderna Lars och Christian Persson hamnade på S:t George och Defence. Se detta avsnitt. De tre blev i princip shanghajade av engelsmännen som i stället för att behöva lotsas in på Hållöfjorden fick bättre vind och kunde segla hem. Bröderna omkom vid förlisningen utanför Danmark på julafton, medan Hans överlevde, kom till England och så småningom ensam hem till Gravarne och blev 92 år gammal.

omständigheter. Hans genomförande av detta, såväl som varje tidigare uppdrag, förtjänade att få regeringens gillande, liksom både det engelska och svenska folkets.

Saumarez belönades 1812 för sin insats för Sverige med ett dyrbart svärd av den svenska regeringen. Den engelska belöningen dröjde dock till hans stora missräkning ända till 1831. Han blev då lord James de Saumarez och kunde titulera sig baron.

Man kan säga att Saumarez var den som genom sina åtgärder för att komma runt KB besegrade Napoleon. Denne var ännu 1812 på höjden av makt och framgång men misslyckades med KB, varför engelska flottan inte försvagades som han hoppats. Detta var till stor del Saumarez förtjänst, och det var detta som gav Napoleon idén till attacken mot Ryssland som slutade med ett gigantiskt nederlag. Både det yttre och inre motståndet började växa och bli honom övermäktigt. I gamla historiska verk som Grimbergs världshistoria skildras KB mest utifrån Napoleons synpunkt. Inte ett ord nämns om Saumarez' för Europa ovärderliga insats. Horatio Nelson blev känd för sin seger vid Trafalgar 1805, men Saumarez' insats stod inte Nelsons efter. Nelson var temperamentsfull och karismatisk och blev uppmärksammas som en romantisk hjälte. Han var ett geni vad gäller krigskonst på havet, men hade sidor som drog ner vitsordet. Saumarez hade inte denna genialitet men i stället en mera gedigen och jämn personlighet förenlig med begreppet *storhet*. Han visade mod, skicklighet och bestämdhet. Man kan säga att han hade både hjärtat och hjärnan med sig i allt han gjorde.

James Saumarez hade ett fördelaktigt yttre, klädde sig elegant och var socialt kompetent. Han talade franska flytande. Han var varmt religiös. Han var lågmäld och känslig. Ibland drabbades han hårt av oro och nedstämdhet. Amiralen uppfattades av dem han hade att göra med som *snäll*. von Rosen sade eller skrev ibland "gubben". Då hör till saken att Saumarez bara var 52 år när den 16 år yngre von Rosen lärde känna honom¹⁰⁷. Åkerblom (1899) kallade honom "Den gamle godmodige sjöbussen". Sammanfattningsvis kan man säga att han var en föredömlig ledare med stor inre styrka kombinerad med empati. Sådana ledare¹⁰⁸ skulle världen behöva, som använder diplomati i stället för vapen.

Figur 21: Ungdomsbild av paret James Saumarez och Martha Marchand från ett par år innan de gifte sig. Från nätet.

James Saumarez var mycket mån om sin familj och det gick ständigt brev och paket mellan honom och hustrun Martha. Det tog 6-8 veckor för en försändelse när han låg med sitt flaggskepp Victory i

¹⁰⁷ Med åren utvecklades en djup vänskap mellan de båda. Saumarez bodde då periodvis i von Rosens hem.

¹⁰⁸ Man kommer onekligen att tänka på parallellen Churchill under andra världskriget, även om utgången av det kriget verkar ha varit mera militär än diplomatisk.

Östersjön 1808-10. Det var en av orsakerna till att han från 1811 låg vid Vinga Sand, där det bara tog 2-3 veckor. De många breven till hustrun hittades 1982 och bearbetades senare av Tim Voelcker, vilken 2006 skrev en bok där Saumarez' yrkes- och familjeliv lyfts fram på ett utomordentligt kunnigt och trevligt sätt.

Martha Saumarez, född Marchand, verkar ha varit bildad, väl insatt i politik och allmänt kompetent. Hon skötte om hushållet och alla barnen under makens bortovaro i tjänsten. Hon tyckte säkert om att maken såg henne som sin jämlike och fortlöpande delade sitt yrkes med- och motgångar med henne. James satte stort värde på hennes synpunkter. Man kan säga att han förankrade (!) många beslut hos henne. Vid ett tillfälle hotades Guernsey av invasion. Martha hade is i magen och flydde inte. Hon sade efteråt att hon inte trodde att det skulle bli något av hotet och det var för att inte dra med sig de andra familjerna bort i onödan. Denna del av hennes personlighet är helt i samklang med James', som hon ibland i breven tilltalade "Min Saumarez". Paret's äktenskap verkar alltså ha varit sådant som man önskar att fler vore.

Paret Saumarez fick åtta barn. Under James sista år på Vinga Sand kom hans äldste son och praktiserade på Victory men blev senare i stället präst. Den äldsta dottern, den godhjärtade och vackra Mary Dobree, dog i oktober 1812, blott 20 år gammal. Detta sammanföll med avvecklingen av KB och engelsmännens närvaro i Sverige och grumlade glädjebägaren med hans framgångsrika och av Sverige så uppskattade gärning. Saumarez satte dock plikten framför sin person och såg under några veckor till att flottans aktiviteter avvecklades ordentligt efter fredsslutet innan han begav sig hem.

4. HMS Victory

Detta berömda fartyg som var ett av engelska flottans största fartyg var ett linjeskepp¹⁰⁹ med 104 kanoner och sjösattes redan 1765. Hon fördes av flera befälhavare genom åren och utkämpade fem stora sjöslag. Victory är mest känt som amiral Horatio Nelsons flaggskepp. Slaget vid Trafalgar utkämpades den 21 oktober 1805 och omintetgjorde en fransk invasion av Storbritannien. Hon skadades i master och rigg, och Nelson stupade under slaget. Reparationer och ändringar utfördes för att hon skulle kunna användas av Saumarez under *the Baltic Command* 1808-12. Djupgåendet anpassades till Östersjön¹¹⁰ och besättningen minskade från 850 till 750. Det ärrade krigsfartyget togs helt ur tjänst vid 65 års ålder, 1830.

Fartyget har blivit räddat till eftervärlden. Jag har själv trampat däck på Victory. För många år sedan gick jag på en guidad tur där hon ligger i torrdocka i Portsmouth. Med modern teknik är det möjligt att göra en sådan tur via nätet. Victory är ett stort skepp på 3.500 ton, med en längd på 69 meter ö.a., en stormast på 62 m.ö.h. och fyra däck (i aktern fem om man räknar kaptenens kvarter). Man kan tänka sig hur mäktigt, tungt och farligt ett sådant skepp måste ha sett ut när man kom roende intill det. Omöjligt att stoppa. Oövervinneligt. Befälhavaren bodde och verkade högst upp, och på däck nedanför residerade amiralen när han var ombord och hade hissat den röda amiralsflaggan.

¹⁰⁹ Den största segelfartygstypen. Benämningen kom av att man då för tiden lade sig i linje och sköt breddidor mot fiendeflottan. Linjeskepp var långsamma seglare och dyra i drift. De blev ofta amiralsskepp (Wikipedia).

¹¹⁰ Minskades från 21 till 19 fot.

Figur 22: HMS Victory. Från nätet.

Avslutning

Så här har jag velat framställa händelser och företeelser under några år i början av 1800-talet i Öckerö sockens sydligaste del. Det var en omvälvande tid som medförde en dramatisk försämring av livsvillkoren på våra öar och i hela Göteborgs och Bohus län. Sillen tog slut. Ostindiefarten lades ned. Folk flyttade bort. Men åren 1808-12 uppstod en ny situation som innebar nya möjligheter till försörjning. Engelsmännen kom till Vinga Sand. Handeln koncentrerades till detta område. Den pågick i smyg för att kringgå KB. Smuggling bedrevs i stor skala och mutor gavs och togs, av hög som låg. Varor bytte ägare i lönnedom, och många tjänade sig en hacka på det sättet. Fiskarna fick i den stora engelska flottan och handelsfartygen en ny marknad för sina produkter och som transportörer.

Under bara ett par år hade Sverige fyra kungar¹¹¹. Så kom Jean Baptiste Bernadotte. Han var fransman och ingift i Napoleons familj. Skulle han vara lojal mot Frankrike eller, med sitt nya hemland? Han visade sig snabbt bli en för Sverige utomordentligt bra regent, först som kronprins och sedan som kung. Han förde en bra dialog med alla inblandade i låtsaskriget. Det var dock inget att leka med: flera incidenter var nära att gå överstyr och leda till regelrätt krig, och det gällde för dem som hade makten att vara väl insatt i de olika ländernas villkor och ambitioner och agera smidigt.

Napoleon var ett militärt geni. Han höll på att erövra hela Europa, men så mötte han sina övermän i England, Sverige och Ryssland. Och i Fotö! De okrigiska metoderna gjorde att Sverige och England

¹¹¹ Två kungar, Gustav IV och Karl XIII, och två tilltänkta tronarvingar.

klarade sig utan stridshandlingar. KB som Napoleon själv inrättade visade sig bli hans fall. En person som han förklarade krig emot skulle komma att beseгра honom utan att avlossa ett enda skott. En person som han först trodde skulle stödja honom som svensk kung gick i stället emot honom. Han, Bernadotte, blev viktig för att Sverige skulle bestå som stat. Men ännu viktigare för detta var viceamiral James Saumarez. Han har fått ett särskilt kapitel här i avsikt att göra honom mera känd och erkänd. Han visade *storhet* under sitt fredliga agerande men föll snart i glömska förde flesta, medan hans föregångare Nelson blev berömd för sitt krigande vid Trafalgar.

Verksamheten på och vid Fotö har vi bara brottstycken av. Det finns ingen genomgång av skeppens loggböcker som vid Hanö. Det finns inte mycket kvarlämnat på platsen, bara EH och namnet Prishamnen. Den här genomgången visar ändå hur det *kan* ha varit på Fotö och Vinga Sand.

Den engelska flottan var världens starkaste och den modernaste vad gäller organisation, logistik och besättningarnas hälsa. Den stod under ledning av viceamiral Saumarez som kunde beseгра Napoleon utan ett enda skott. De stora konvojerna med sitt sjudande båtliv som fascinerade invånarna i Göteborgs skärgård var den synliga delen av detta. Örlogsskeppen skyddade effektivt de enorma flottorna av handelsfartyg som angjorde Göteborg och, 1810-12, Fotö. Den lilla ön blev centrum för Englands handel med Nordeuropa och en stötesten för Napoleon. Engelska handelsmän hade där sin bas kontrollerad av flottan under KB:s låtsaskrig, då falska flaggor och skeppspapper var det normala. Anläggningen bestod av handelsbyggnader på Fotö, en prishamn vid Risö för de många fartyg som kapades, grönsaksodling och nattklubb på Buskär och en byggnad på Hönö; Engelmännens hage. Vid den bodde de som arbetade på Fotö i ett hus. Vad själva byggnaden användes till förblir dock tills vidare en gåta.

Det började med en fornlämning på Hönö, grundad för 200 år sedan. Öborna fick då ett på ytan storartat skådespel när stora samlingar av segelfartyg kom och gick på Vinga Sand. Men "there is more to it than meets the eye" som engelsmannen säger. Vi har här fått mycket nytta och glädje av att gräva på djupet i de små människornas villkor och de stora skeendena. Därför har KB och amiral Saumarez fått stor plats. Arbetet har ändå gjorts med målet att hitta något som förklarar EH och verksamheten på Fotö närmare. Denna verksamhet skedde "under radarn" och har av förklarliga skäl inte lämnat några dokument efter sig. Men på de omvägar som nämnts här får man en visserligen lite suddig men ändå klarare bild av själva verksamheten än innan. Kanske den kan användas som utgångspunkt för vidare forskning¹¹². Den mystiska EH som var utgångspunkten för det här projektet fortsätter dock att tills vidare gäcka oss och har visat sig vara ännu mindre än från början!

Tills vidare får vi ställa våra promenader till EH och begrunda det här. Det är tillräckligt för att kanske få en aning om vad EH användes till, men otillräckligt för att avliva alla myter och fantasier om denna ödsliga plats.

-----0-----

¹¹² Det kan t.ex. finnas loggböcker från fartygen på Vinga Sand som det gör från dem vid Hanö.

Litteratur

- Bengtsson, Rickard *Bland smugglare, kapare och obstinata köpmän*. Stockholm 2006.
- Davey, James *The Transformation of British Naval Strategy ... 1808-1812*. Croydon 2012.
- Fagrell, Gunnar *Amiralen Sir James Saumarez: Sveriges vänskapligaste fiende*. Sjöfartsmuseet i Göteborg 1975.
- Fhager, Henry *Historia för okänd och okänd*. Donsö 1994.
- Forsén, Olof *Den fattiga skärgården*. Fotostatkopia i förf.s ägo.
- Fransson, Daniel *Det hände bland Öckeröarna*. Uddevalla 1989.
- Fröding, Hugo *Berättelser ur Göteborgs historia under nyare tiden (del V)*. Göteborg 1924.
- Fällström, Anne-Marie *Kontinentalblockaden och de sociala förhållandena i Göteborg*. Ur Historia kring Göteborg (red. Hans Anderson). Stockholm 1967.
- Försvarsstaben *Göteborgs eskader och örlogsstation 1523-1870*. Göteborg 1949.
- Granberg, P. A. *Staden Göteborgs Historia och Beskrifning*. Göteborg 1815. I nätprojektet Runeberg.
- Hansson, Hans *Engelska flottan har siktats vid Vinga*. Göteborg 1984.
- Heckscher, Eli *Kontinentalsystemet*. Stockholm 1918.
- Hernbloms lilla Bokförlag, *namnlös artikel på nätet*
- Odenvik, Nathan (utg. Öckerö kommun) *Öckerö socken*. Göteborg 1957.
- Olofsson, Sture *Från dåtid till nutid*. Öckerö 2010. Nätversion nås genom sökning på titeln.
- Raymond, David J. *The Royal Navy in the Baltic from 1807-1812*. Florida 2010.
- Ross, John *Memoirs and Correspondence of Admiral Lord de Saumarez*, vol II. London 1838 (i nätprojektet Gutenberg 2008).
- Ryan, A. N. *The Defence of British Trade with the Baltic 1808-1813*. Artikel i English Historical Review 74, 1959.
- Ryan, A. N. *Trade with the Enemy in the Scandinavian and Baltic Ports during the Napoleonic War: For and against*. Artikel i Transactions of the Royal Historical Society, vol. 12 1962.
- Schultén, N. G. *Sjömätningarna i Göteborgs skärgård och Bohuslän 1803-1805*. Nätversion nås genom sökning på titeln.
- Tiseliuss, Carl A. *Göteborg under kontinentaltiden, perioden 1808-1810*. Göteborg 1935.
- Voelcker, Tim *Admiral Saumarez versus Napoleon*. Woodbridge 2008.
- Werdenfels, Åke, *Blekingeboken 2006 Engelska flottan och Hanö 1810-1812*. Olofström 2007.
- Åkerblom, Fredrik *Tidsbilder från Göteborg på 1820-talet*. Göteborg 1899

Bilaga 1

Et vitnebrev av 1630 om Norges sørligste grensepunkt

Tore H Vigerust, Oslo 17. april 2008.

Innledning

Allerede i de norske kongesagaene fra høymiddelalderen nevnes øya **Vinga** som landets sørligste grensepunkt. Dette bekreftes av senere diplomer fra 1400-tallet. Peder Claussen Friis skriver derimot i sin Norgesbeskrivelse fra 1590-årene at landet begynner ved **Daneholmen**, og også denne øya har sin forankring som grensepunkt i eldre kongesagaer. Navnet Daneholmen henspiller på den tiden da Norge grenset direkte til Danmark, slik det var på 1000-tallet, da erkebiskop Adam av Bremen beskrev den norsk-danske grensen ved Gøtaelvens utløp. Den svenske vestkorridoren oppsto omkring 1250 på bekostning av dansk territorium, og siden dengang har Norges sørligste punkter grenset mot Sverige.

Den svenske vestkysten fikk etter hvert en større militær betydning, slik at først Elvborg festning (den gamle og nye) og deretter Gøteborg (og de to forløperne, gamle og nye Lødøse) søkte å øke den svenske handlingsfriheten i Gøtaelvens utløp gjennom å erobre småøyene utenfor. På 1400-tallet oppsto det derfor svenske krav, ikke bare på øya Vinga, men også på de norske gårdsbrukene som lå nærmest Elvborg festning, men slike krav ble møtt med norske vitnebrev fra bygdedingene på Hisingen som fastslo Norges gamle grenser.

Dette vitnebrevet fra 1630 opplyser imidlertid at svenskenes stykkevise erobring av småøyene delvis førte frem. Nå fastslås den gamle norske sørgrensen til **Inn-Vinga**, mens **Ut-Vinga** nå var kommet på svenske hender, i særdeleshet borgerskapet i Gøteborg by, som anvendte øya for skipsledning til byen. Gøteborg var på denne tiden en ganske fersk by med et utenlandsk borgerskap. Vitnene i 1630 hadde en hukommelse som strakk seg bakover til 1560-årene. Det betyr ikke at Inn-Vinga *ikke* var norsk før denne tiden – for den ble jo omtalt som norsk sørgrensepunkt allerede på 1100-tallet, lenge før den vestsvenske korridoren oppsto. Men den tvisten som oppsto på 1400-tallet om Vinga, kan ha ført til den delingen som avspeiler seg i vitnebrevet 1630.

Ut-Vinga ligger 1,5 km sør for Inn-Vinga. Fra Inn-Vinga ligger Daneholmen 5 km østnordøst. Inn-Vinga ble brukt til slått og avl av bonden på Fotø. Øya Fotø (nå delvis forvansket til "Fogdö") ligger 3,5 km nordøst for Inn-Vinga, og er en del av øygruppen Øyerø. I *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede*, bind V (Oslo 1966–83), vil leserne finne Båhuslens jordebok 1568 med gården Fotø i Økerø sogn på side 590. Bonden her var med andre ord landets aller sørligste.

Kilden nedenfor, et vitnebrev 2. oktober 1630, ble funnet 17. april 2008 under søk etter noe ganske annet. Kilden ble funnet i Riksarkivet, Danske Kanselli, Grensearkivet, nr. 26, legg B: *Det som findes i det Danske Cancellies Archiv, anlangende Grentze-Skiellene imellem Norge og Sverrig Synden fieldz bestaar j Følgende. Anno 1661 d. 10de Sept. ...[etc.]*

Wij effterschreffne : Niels Pedersen i Brunstrup, Lensmand paa Hising, Jens Pedersen i Aschisbye, Lauritz Erichsen i Tagne, Oluff Andersen i Berre, Niels Erichsen i Tommelhie, oc Anders Pedersen i Rødt, Laugrettesmend paa Hising, samt Claus Nielsen schriffuer der sammesteds, Giörre for alle Witterligt at Aar effter Christj födsell 1630 den 2 October, Vor wij met woris Gunstige Hosbonde oc Øffrighed Welb: Mand, Her Jens Sparre till Sparisholmb Rider oc Höfffuitzmand paa Bahu, met hannem Henkallet paa de Vderste hollmer oc schier, som findis her vnder Hising, oc des Wnderlegendis Øer, som Jndgrenser, oc er paa schiellen emellumb Suerrig, oc Norige, nembligen Jnderhuinge och Wderhuinge. Oc effterdj at nogen Jring oc trete sig er till dragen, om for.ne Jnderhuinge, enellumb de dansche wndersaatter oc de Suensche,

Orsagen at de Suenske, wille sig tillholle, nogen wrag godtzs som i forgangen Summer er Strandet aff it Engelsche schib, som stödde paa den hollumb som kaldis Jnderhuinge, da bleff os tilspurt aff woris gunstige Øffrighed welb: Mand, Her Jens Sparre, huorlenge os wor beuist at samme holmb Jnduinge haffuer leget wnder Norrigis Cronne, da wor tillstede, dese mend Jens Jacobsen paa Hönöe, Olle Andersen i Hesteuig, Gunder Jonsen i Bue, goede Erlige Dannemend, huer paa en 80 Aar, oc Wundit for os at siden at Welb: Jens Holgersen vaar met Bahus forlent, som vaar i den Suenske Krih, J Höyffloglig, Kong: Fredriches tidt, som kand verre nogle oc 60 tiuffue Aar forleden, haffuer de hollmer Jndhuinge legit oc fuldt vnder Norrigis Cronne, oc den Cronne Bunde, som fester oc følger den Øe Fodöe, haffuer höstit oc afflit de hollmer Jndhuinge, jndunder samme Øe Fodöe, dette forskreffne, er aff forskreffne 3 mend, her met wundet oc paatalt, oc en deell aff oß som haffuer tient oc werit her paa Hising boendis j en 50 Aar, er beuist at samme Holmer Jndhuinge haffuer fuldt Norrigis Cronne, oc forskreffne Bunde den höstit oc afflet,

Mens huad den Wderhuinge sig belanger, haffuer icke nogen aff woris Cronens Bönder, sig paa denne stedt Tillhollit, mens de Suenske haffuer holdet sig till samme Øe, och haffde de Suenske opsat it Bauffuen, aff atskillige master tillsammen sat, som Seglingsfolch, huor de Rette sig effter, de som wille Jndlöbe j Elsborig haffuen, Huilche, Bouffuen der bleff staendis indtill den Suenske feide, Her Jmellumb rigerne waar, huor det da aff Seglingsfolck bleff Nederbryt, effterdj samme Bouffuen vor opsat, aff Borgerschaffuit j den forstörde Gottenborig som den tid paa Hisingsland waar opbygt, oc nu j forgangne feide affbrendt, At dette saa for oß wundet oc beretidt er som forskreffuet staar, Oc oß selff er beuist det winder oc bekreffter wij Samptligen wnder voris Zigenetter, her neden vnder trögt. Datum Bahuß vt supra.

[6 seglavtrykk på papirstrimmel, plass til et 7.de segl.]

Påskrift på baksiden : Tinngs Winde som er thaget den 2 October 1630. At Jnderhuinge haffuer alltid legit och föllt wnder Norgis Cronne.

Bilaga 2

1812 den 5 Junii blef wid urtima Ting med Västra Hisings Härad på Bärby af undertecknad domare i orten och Häradets nämnd, i anledning af K. Befl: i Gborg, den 1. i denne månad, ankomne skrifwelse, Ransakning företagen i det mot Engelske Sjomännen Carl Jansson och Wilhelm Tonniskie wid Police Kammaren i Gborg angifne mål, att hafwa af lasten uti Engelske Skepparen Wilhelm Linders förande fartyg Wine kallat, liggande wid Engelska flottan på Winga Sand, destinerat från Helgoland till Anholt, natten mellan den 7 och 8. sistl: Maji, olofl. borttagit åtskillige handelswaror;

h.ket mål Police Kammaren, efter med b.de Sjomän anstält förhör, den 19. i b.de månad, till denne Rätts widare Ransakning förwist, hwarföre nämde Sjomän från Gborgs Stads Häckte hämtade af Kronolänsmannen Anders Nilsson, i närvaro af Godsägarens James Jordans i Pettersburg ombud Handelsmannen i Gborg Fredrick Kock instältes, som berättade, att beskaffenheten af Janssons och Tonniskies brott woro sådant som det i Police Kammarens Protocoll beskrifwes och de sjelfwe derstädes widgått, samt att de waror, som blefwo borttagne, kommit till rätta, så att intet deraf saknas.

Jansson och Tonniski, h.kas ålder och födelseort i Police Kammarens protocoll äro uptagne, förnya till alla delar deras utsago derstädes, eller att de, ledsne wid Engelske tjänsten, tänckte föra Linders fartyg till Nyelfsborg dels derföre, att de hört det Engelmännen borttagit Swenske skiapp, och dels derföre, att deri woro til införssel häri Riket förbudne waror, som från fartyget, der det låg, skulle lossas och insmygas, h.ket Skepparen Linders bref till dess Styreman Denis skall innehållit, det Gewaldigern Cronholm, med flere papper, wid arresteringen skall Jansson fråntagit, ehuru han dertil wid Police Kammaren nekat, anhållandes de anklagade, att Cronholm måtte inkallas och åläggas berörde bref upwisa, då ricktigheten af hwad de anfördt skall blifwa bestyrckt. Skolandes de på Bonden Petter Larssons i Kjerr inrådande, som jämte Johannes Tolander före dem til fartyget sedan han icke wille wara dem behjelpelig att transportera thet till Nyelfsborg af frucktan för andre Engelmän, tagit med sig 14 Balar med åtskillige Kramwaror, 2.ne Packlådor och 2.ne Säckar Caffébönor, h.ket alt the skola ärnat till Nyelfsborg afföra och angifwa om icke Petter Larsson thet afstyrckt, frucktandes att de under wägen kunde träffa Engelmän, och i stället sagt sig wilja försöka at sälja warorne till någon Kjöpman, h.ket Petter Larssons förhållande, derigenom Jansson och Tonniskie nu skola anses, att hafwa welat olofl. tilgripa förb.de waror, de nu mera finna haft hans egen båtnad til förmål och deras skada, hwarföre de begära, att han ansvara måtte.

Handelsmannen Kock upgaf wärdet å de af Jansson och Tonniskie bortt tagne waror som följer, näml.

200 st.e Sitzer	B.co 2666 Rd.r 32 s	
100 d.o Cambrick	1,200, -	
Diverse Jern Manufacturwaror	1,333, - 16 -	= 5,200, -

Utom Caffébönorne h.kas belopp han ej kände,

och inlämnade Secreterarens hos Herr vice amiralen James Saumarez, Samuel Champion, på Swenska Språket öfwersatte intygande, af den 28. sistl. Maji om bord på Skeppet The Victory på Winga Sand, att Certepartiet för Skeppet The Vine fördt af Skepparen Wilh: Linder, befracktad från Helgoland, för honom blifwit upwist, och att Skeppets Destination är Winga Sand och Anholt.

Hwarmed Handelsman Kock förmodar wara wederlagt de anklagades föregifwande , att Skeppet skulle lossa sin laddning här i Riket. Och som de borttagne warors mätning och värdering, å h.ka han skall satt ett nog ringa värde, sedan de blifwit återfångne, icke skulle medföra annat än Kostnad och warornes mer och mindre skadande; så anhåller han, att ricketigheten af wärdet edel.n få fästa.

deremot de anklagade icke hade något at påminna, och T. R.n altså med anledning af 17 C. 35 §. R.B. fann skjäligt bifalla.

I följe hwaraf handelsmannen Kock en sådan Ed med hand å bok aflade. Och sedan han såsom Godsägarens Handelsmannen James Jordans i Pettersburg Commissionair nu edeligen bestyrckt det af honom upgifne wärdes ricketighet på de af de anklagade tillgripne waror, anhöll han, att dem, som nu ligga under Sjötulls Kammarens i Gborg wård, återfå.

Och Herr Assessoren och Lands Secreteraren Stenberg, som under Ransakningen kommit tilstådes, anmälte å ämbetes wägnar, att Herr Vice Ammiralen Saumarez, som ligger med sin flotta wid Vinga hos K. B. i Gborg, reclamerat förb.te Sjömän, emedan deras brott icke tildragit sig i Svensk Hamn.

Hwarföre Tings R.n yttrade sig: att sedan wärdet af de utur Skepparen Linders fartyg bortstulne waror blifwit af Handelsmannen Kock å gods ägarens wägnar edeligen styrckt, finner T. R.n de samme här wid domstolen icke vidare behöfwas. Men i anseende till hwad af de anklagade, angående deras destination blifwit anfördt, äger Handelsmannen Kock, att förb.de sin begäran å behörig ort anmäla.

Föröfrigt skall Gewaldigern Cronholm kallas, att på den dag detta mål wid urtima Ting härnäst förekommer höras öfwer hwad Jansson och Tonniskie mot honom angifwit, att han skall innehafwa ett honom fråntagit bref, skrifwit af Skepparen Linder från Elbing till Styremannen Denis, angående lossningen af den på den förres förande fartyg warande laddning.

Och Bönderne Petter Larsson i Kjerr samt Johannes Tolander och Gabriel Larsson i Amdal genom länsmannen Nilsson antydas, att på samma tid tilstådes komma, att i detta mål sig förklara.

Hwarmed R.s ledamöter i dag åtskildes och de anklagade till Gborgs Stads häckte återfördes.

Den 15 Junii 1812.

Fortsattes föregående Ransakning, och i sådant afseende instältes för Härads R.n af K Länsmannen And. Nilsson Sjömännen Carl Jansson och Wilh: Tonniskie, äfwen förekommo Bönderne Petter Larsson i Kjerr och hans begge bröder Johannes som rättel.n säger sig heta Hans med tillnamnet Tholander, samt Gabriel Larssoni Amdal, h.ka 3.ne senare särskilt hörde berättade

1.o Petter Larsson, att på Sjömannen Janssons begäran som kom till Kjerr den 7. sistl. Maji om aftonen, och bad honom fortskaffa sig till ett Engelskt fartyg, som låg uti Sjön, på h.ket han war ankommen, och skulle innehafwa förbudit gods, det Jansson wille bringa till Nyelfsborg, följde då Petter Larsson och hans bror Hans Tholander med honom till fartyget; Och när de kommo dit, och Petter Larsson sagt, att han ansåg för äfwentyrligt, att befatta sig med fartyget, togo Jansson och Tonniskie, jämte sine egne Saker, derutur och lade i Petter Larssons båt de waror, som uti Janssons bekännelse wid Police Kammaren i Gborg nämnas, h.ke wid återkomsten till Kjerr inlades uti en Sjöbod, och der lågo orörde, utom en bal; h.ken war Cambrick, deraf Jansson lämnade flere stycken

till Petters broder Gabriel, som härwid kom tilstüdes, på det han skulle låta sin hustru se om något deraf kunde passa til Skjortor åt honom, h.ka alla sedan återstältes, och följde med de öfrige warorne när Sjömännen blefwo grepne af Gewaldigern Cronholm på Johannes Christenssons i Kringelhamn eller Kjerr anwisning, för h.ken Petter Larsson, när han fick höra, att b.te Sjömän efterspanades berättade, att de woro hos honom, och fört någre waror med sig, som lågo i hans Sjöbod, dem de sagt sig wilja transportera till Nyelfsborg såsom förbudne, at i Riket införa. Hwarpå Johannes Christensson och Coopvardie Capitainen Edberg, som samma dag ankommit til Kjerr, följdes åt till Petter Larssons hus, och sedan de talat med Jansson och Tonniskie satte wackt om dem på det de icke skulle undankomma; men kommo åter efter en stunds förlopp, i följe med Gewaldigern Cronholm, som, sedan han talat något med Sjömännen, antydde dem Arrest och tog dem och alla warorne med sig till Gborg, thit Johannes Christensson äfwen war fölgacktig.

Som Jansson hos Police Kammaren sagt, att Pet: Larsson yttrat sig, det han wille försöka at Sälja warorne til en Köpman; Så tilspordes Pet: Larsson här om, men han nekar att hafwa haft en sådan utlåtelse.

2.o Hans Tholander, att han på sin broders Petter Larssons begäran seglade med honom och en Sjöman på et Engelskt fartyg från Kjerr, den 7. Maji om aftonen, ut till det fartyg på h.ket den sistnämde war ankommen, och hörde honom under wägen säga att det innehade förbudit gods, som Sjömannen wille bringa up till Nyelfsborg; och när de ankommit till detsamma, lade b.te Sjöman, och en annan, som war på däck, åtskillige Packor och 2.ne Pack Kistor i båten jämte sine egne Saker, h.ket alt wid hemkomsten lades i Petter Larssons Sjöbod, och vidare befattade Tholander sig icke dermed.

3.o Gabriel Larsson, att han den 8.de Maji kom tilfälligt wis till sin bror i Kjerr, hwarunder de begge jämte Sjömannen Jansson gingo till en Petter Larssons Sjöbod, hwari något Köpmans gods war inlagt, deraf Jansson lät Gabriel taga hem med sig åtskillige stycken till sin Hustru för att se om något deraf passade til Skjortor, h.ka återstältes då Jansson arresterades.

Anhållandes Petter Larsson, att Johannes Christensson på Kringelhamn, för h.ken han angaf, att de efterspanade Sjömännen woro hos honom jemte godset, måtte såsom wittne blifwa hörd, h.ket T. R.n biföll emedan något jäf mot honom icke utletas kunde;

Han swor altså wittnes Eden och warnad för mened berättade; att en dag i medlet af sistl. Maji kom Petter Larsson hem till wittnet, som äfwen är delägare i Kjerrs hemman, der på Kringelhamn är belägen, och berättade, att han hade hos sig 2.ne Engelske Sjömän, h.ke han warit behjelpelig, at från fartyget, med h.ket de från Engeland ankommit, föra något Kjöpmansgods, som de ärnade fara med till Nyelfsborg och där angifwa, men att de nu efterfrågades; hwarföre han frucktade att sjelf råka i olägenhet härföre, och bad wittnet gå hem med sig, det han gjorde, åtföljd af Coopv. Capit. Edberg, h.ka sedan de talat med Jansson, och efterskickat Krono Rättare at dem bewaka, gingo tillbaka, men åter kommo, efter någon stund, tillika med Gewaldigern Cronholm, som under wittnets frånwaro anländt till Kjerr, för h.ken wittnet angaf, att han om de Sjömän, som Cronholm eftersökte satt wackt i Petter Larssons hus, thit Cronholm, wittnet och Edberg följdes åt; Och sedan Cronholm kungjordt att han hade ordres att dem gripa, tillsade dem arrest och tog dem och godset på sin båt och for dermed til Gborg, der de lade til i Handlanden Gahns hamn, på h.ken resa wittnet och Capitaine Edberg woro dem fölgacktige.

upläst och ärkänt

Under detta vittnes förhör infann sig *Gewaldigern Cronholm* och underrättad om anledningen till hans inkallande upwiste åtskillige bref til *Sjömannen Jansson*, som wid arresteringen honom fråntogos, och förut hos *Police Kammaren* blifwit företedde, sägande sig inga flere haft eller tagit från *Jansson*, och fölgackteligen icke eller kände något bref från *Skepparen Linder* skrifwit till *Styrmannen Denis*, så att *Janssons* angifwande härutinnan skall wara lika ogrundadt, som att *Skeppets laddning* skulle lossas här i orten, hwarmed han tror att dess brott skall förswinna.

Men *Jansson* fortfpr dock i sitt förra, att berörde bref fanns ibland hans öfrige papper och angick att laddningen här skulle stadna och lossas, så att hans och *Tonniskies* upsåt skall warit godt och icke straffbart, hwar före de anhålla om befrielse från ansvar i detta mål.

Sluteligen anmälte *Gewaldigern Cronholm*, att *Handelsmannen Kock* anmodat honom gifwa tilkänna, att han icke ansåg sin närwaro vidare nödig wid domstolen utan öfwerlämnade målet till dess pröfning.

Hwarmed de anklagade afträdde och efter en stunds förlopp inkallades och afhörde följande

Utslag

Tings R.n har detta mål behörigen öfwerwägat, och finner, att *Sjömännen Carl Jansson Swensk* till *Nationen* och *Wilhelm Tonniskie* född i *Elbing*, uti *Preusen*, till sitt försvar andragit, att de tänckt till *Nyelfsborgs fästning* afföra och angifwa de waror, som de natten mellan den 7. Och 8. Sisl. Maji, tilgripit på *Engelske Skepparen Willhelm Linders* från *Helgoland* til *Anholt* destinerade fartyg *Vien* kallat, der på de woro förhyrde, af den anledning, at de skola trott dem wara til införsel häri *Riket* förbudna, men skulle icke dess mindre jämte hela laddningen här insmygas. Men som ehwad detta är mer eller mindre grundat det angifne brottet icke tildragit sig i någon *Swensk Hamn*, utan i öppen *Sjö*, der fartyget låg under den i *Cattegat* stationerade fiendteliga *Engelska flottans* beskydd, hwarifrån det skulle afgå med *Convoy*; Och i följe af 22 C. *Skeppmåla Balcken Sjölagen*, brott af *Swensk man* under *utrikes Sjöresor* icke böra uptagas annorstädes, än der *Skepparen* är hemma, och förhållandet måste wara lika då *utländsk Sjöman* begår brott på *utländskt fartyg*; samt emot *Kongl.* *Brefwen* af den 5. febr 1730 och 6. Junij 1764 ingen må straffas för det brott som i annat *Rike* är föröfwat; altså kan *T. R.n*, sedan *godsägaren* sine waror återfått, det mot förb.te *Sjömän* angifne brott till vidare pröfning icke uptaga. Men huruwida de, efter *Herr Vice Amiralen Saumarez* begäran till honom måge utlämnas är en fråga, som till *Konungens Befal.s* pröfning hörer.

Hwad åter angår *Bönderne Petter Larsson*, *Hans Tholander* och *Gabr. Larsson*, af h.ka de 2.ne förre med båt fördt warorne från fartyget till den förstn.des hemwist *Hemmanet Kjerr*, och den sistnämde, på *Janssons* begäran, tagit hem till sig några och tjugu stycken *Cambrick*, till att låta sin hustru se om något deraf åt honom passade till *Skjortor*;

Så enär *Skepparen Linders* fartyg, enligt hwad förberört är, icke låg inom *Swenskt Territorium*, finner *T. R.n* dem icke kunna, mer än fören.de *Sjömän*, för sin åtgjörd i förenämnde måtto, med något straff beläggas.

Hvilcket alt, i anseende til målets angifne beskaffenhed, enligt 25 C. 5 § R. B. Högl. K. Götha Hofrätts vidare pröfning underställas. Och imedlertid förblifwa Jansson och Tonniskie i häckte som hittils.

Ut supra

På Härads R. ns wägnar

J. Stiernecreutz

I hereby Certify, that the Charterparty of the Vine Will.m Linder Jun.r Master last from Heligoland_ has been produced to me_ and that the Destination of the Vessell, mention'd therein, is Wingo Sound and Anholt.

Giving under my hand_

Samuel Champion Secretary [to]

Vice admiral Sir James Saumarez [...]

Dated on Board the

Victory, in Wingo Sound

28th May 1812.

Jag betygar härmed att Certepartiet för Skjeppet The Vine, fördt af Skjepparen W.m Linder, befragtadt från Helgoland, har blifvit hos mig upvisadt, och att Skjepets destination är Winga Sand och Anholt. Gifvit under min hand om bord å Skjeppet The Victory på Winga Sand den 28 Maj 1812

Samuel Champion

*Secreterare hos vice amira-
len Sir James Saumarez*

Öfversättningens rigtighet bestyrkes

Per Stenberg

Bilaga 3

Engelsmännens hage sedd från den lilla sandstranden. Som den *kan* ha sett ut. Men om någon skulle fråga mig vad den användes till, såg jag mig fortfarande vara tvungen att svara: "*Det vete katten!*"

Skiss av förf.

Bilaga 4

Kontinentalperioden vid Göteborg och Fotö enligt Hugo Fröding

Efter den gustavianska tiden började för Göteborg en radikalt ny tid i och med statskuppen 1809. Vi fick då en *ny regering, ny författning, ny monark och ny tronföljare*. Med den nya författningen avskaffades enväldet och skapades en folkmakt och riksdagar vart femte år. Gustav IV avsattes 1809 och farbrodern Karl XIII tillsattes¹¹³. Sverige låg i krig med Ryssland, Danmark och Frankrike. Genom freden med Ryssland 17/9 förlorade vi Finland och tvingades 15/11 anta en mjuk form av KB. Fred med Danmark slöts 10/12 med återgång till de gamla förhållandena. Vid freden med Frankrike 6 januari 1810 tvingades Sverige till en skarpare form av KB men fick i stället tillbaka Pommern¹¹⁴. Sverige hade förlorat sina diplomatiska, handelspolitiska och militära fälttåg, men särskilt i Göteborg gladdes man sig över freden. Den kom efter det att sillperioden tagit slut, Ostindiska kompaniet lagts ner och två bränder ödelagt halva staden.

När Napoleon vid freden i Tilsit 1807 tvingade hela Europa utom Sverige med i KB mot England, sökte sig Englands handel till Göteborg för nya vägar till utestängda hamnar och länder. Detta underlättades av att K. Maj:t den 7 mars 1808 tillät att alla engelska varor under krigstiden skulle få läggas på nederlag mot en liten avgift, och inom ett år efter krigsslutet tas ut igen mot liknande avgift. Från 1807 till 1809 tredubblades härigenom importen av kolonialvaror. Kriget hade medfört brist på arbetskraft. I Göteborg var man framsynt. Handelsmännen Santesson och Malm föreslog att kvinnor då borde få rätt att försörja sig med hantverk, handel och manufaktur!

Vad tronföljarvalet beträffar, kan ingenting vara underbarare än vissa omständigheter, som härmed voro förenade skriver Fröding, Göteborgs store hävdatecknare och vilkens bok jag i detta avsnitt följer. En obemärkt löjtnant Mörner, som följt med diplomaten Wrede till Paris, sätter sig i sinnet att skaffa Sverige en av Napoleons fältherrar till tronföljare. Han har ännu inte bestämt sig för vem, men får händelsevis av en fransman höra namnet Bernadotte, prins av Ponte Corvo. Efter att ha hört den svenske generalkonsuln berömma prinsen, sökte Mörner upp denne och *erbjuder honom helt käckt svenska tronföljden*. Bernadotte trodde att Mörner hade ett officiellt uppdrag och svarade inte direkt nej. Mörner underrättade både Wrede och den svenske ministern, *vilka häröver både harmas och förvånas*. Men då de ej kunna tro annat än att planen överensstämmer med världshärskarens önsknings, *töras de ej direkt sätta sig däremot*. Löjtnant Mörner undvek att arresteras för sitt tilltag vid återkomsten till Sverige. Vid riksdagen i Örebro togs i stället Bernadottes kandidatur upp till allvarligt övervägande mot den föreslagne Fredrik Kristian. I sista stund före valet kom fransmannen Fournier till Örebro. Han visade ett respass från den franske utrikesministern, *samt ett tandpetarfodral med marskalk Bernadottes porträtt*. Med denne budbärares ord, uppvisande av "talismaners kraft" och porträttet av Bernadotte som han hängt upp i klubbrummen vände sig bladet och marskalken valdes till tronföljare. Detta var den 21 augusti 1810. Flera av de inblandade personerna hade anknytning till Göteborg. Fröding konstaterar att valet som nästan liknade en komisk opera säkerligen var det bästa som kunde göras.

¹¹³ Då han var barnlös adopterades den danske prinsen Fredrik August under namnet Karl August. Efter hans död några månader senare försökte man med hans bror Fredrik Kristian, men det blev i stället Bernadotte.

¹¹⁴ Som hade ockuperats av Frankrike 1807 och återtog 1812.

Nya personer framträdde nu i staden. Här ska bara nämnas greve Axel Pontus von Rosen, vilken efter en militär karriär blev landshövding och mellanhand mellan regeringen och den engelska flottan. Han var skämtsam, uppsluppen och världsvan, kvick och underhållande¹¹⁵. Han behandlade allt glatt, lättvindigt och behändigt, även sina ständigt trassliga affärer. Genom att förena dessa egenskaper med en högst patriotisk entusiasm¹¹⁶ kom han att i dess svåra läge göra sitt land ovärderliga tjänster. Fröding avrundar: *Han var den brusande och spännande periodens man. Med den därpå följande stora stillheten, mojade han själv till en viss grad av, förlorande en del av sin brinnande entusiasm och sin glänsande livaktighet.*

Kontinentaltiden indelar Fröding i fyra krigsperioder:

1. Den första: statskuppen 1809 13/3-freden 1809 17/9. Sverige var då helt utanför KB.
2. Den låtsade: freden 1809 17/9-brytningen med KB 1812 15/8. Papperskrig med England 1810 17/11-1812 18/7.
3. Den tredje: 1812 15/8-1814 14/1. Krig med Frankrike och sedan Danmark.
4. Den fjärde: från 1814 14/1. Beredskap för anfall mot Frankrike och sedan anfall mot Norge.

Det dominerande huvuddraget för handelsstaden var naturligtvis under hela KB handeln, *ett förhållande som förefaller enkelt nog men likvisst skulle leda till de mest spännande förvecklingar. Ty genom politiken hade Göteborg förvandlats till en handelsplats av enastående vikt, en brännpunkt för världshandeln kan man säga, liksom för det enskilda vinstbegäret.* Hela samhället sjöd av liv och företagslust. Svårigheten för handeln var den avbrutna förbindelsen med England. Regeringen behövde upprätthålla ett orimligt handelsförbud, tvärt emot landets eget bästa. Officiellt hade svenska hamnar förklarats avstängda för engelska fartyg eller andra fartyg från engelsk hamn. Men Sverige fick först behålla fri införsel av kolonialvaror. Så länge Sverige inte vidtog öppna fientligheter, fann sig England i detta men hotade med konfiskering av alla fartyg och varor från svenska hamnar. Detta gällde från den 15 november 1809, men då var handeln för året ändå slut i och med vinterns annalkande.

Efter freden med Frankrike den 6 januari 1810 skärptes systemet, så att nu inte heller engelska kolonialvaror skulle få importeras. Före hamnstängningen som sedan genomfördes den 24 april var det mycket livligt i Göteborgs hamn. Nederlagsställen utanför staden var tillåtna, ända till Röda sten, Klippan och Färjenäs. Tullen hade förstärkts med 43 man. Antalet strömbåtar räckte inte till. På bara några dagar kunde 100 fartyg lasta och lossa, samtidigt som 100 nya kom in. Landtullen avskaffades för underlättande av utförsel av nederlagsvaror genom landet. Hotet om konfiskering av svenska fartyg och varor understöddes från vårens början 1810 av stora engelska flotteskadrar under amiral Saumarez, den ena på Vinga Sand. *Man skulle nu tro att handelsförbindelserna mellan de båda makterna fullständigt avbruten. Men detta var långt ifrån fallet.* England förstod att Sverige var tvingat till åtgärderna och *var ingalunda angeläget att skada dess handel. Tvärtom, det stora öriket önskade ingenting hellre än att befördra och gynna denna – naturligtvis för att själv härav draga den största möjliga vinst.* Blockaden skulle alltså till namnet ha sin gång, men trafiken i själva verket fortsätts. Det rådde en dubbelhet i synen på blockaden.

¹¹⁵ På en bal hemma hos sig dansade han en gång till klockan åtta på morgonen, *ehuru visserligen därpå rätt stelbent.*

¹¹⁶ Han besparade sig ingen möda. Som en arbetsnarkoman kunde han hålla på med ett arbete i många timmar utan att äta eller sova.

En metod för att kringgå KB var *licenser (passersedlar)* och en annan var neutralisationen: fartyg och laster tillhörande endera av de krigförande parterna förklarades med menedigade vittnesmål tillhöra neutrala makter. *I England inrättades byråer för förfalskning av neutrala länders skeppspapper försedda med beedigade intyg.* Saumarez bestämde att alla svenska fartyg utan licens, var de än kom ifrån, skulle uppbringas, då någon svensk konvoj inte kunde godkännas, men all handel mellan svenska hamnar (även pommerska) skulle vara fri. Amerikanska och andra fartyg måste också ha licens. von Rosen och Saumarez kom överens om detta vid krigsförklaringen hösten 1810.

Vid export från Göteborg beviljades licenser att betalas efter storlek (lästetal) vid visitation av de engelska fartygscheferna. *Försedda med dylika dokument samlades också i älvmyningen en mängd svenska eller såsom neutrala ansedda handelsfartyg, för att tillsammans med en annan, från Hanö i blekingeskären under engelskt beskydd ankommen kofferdiflotta av engelska örlogsfartyg beledsagas till England.* Dessa konvojer kunde vara av en oerhörd omfattning. von Rosen skrev den 25 maj 1810 att det låg 400 fartyg på Göteborgs redd. Det var som en skog av master. Och den 8 september hade det varit långvarig västanvind, så att flera konvojer hunnit samlas och låg kvar i fyra dygn: nitton örlogsfartyg och 1.244 kofferdifartyg, något som *förmodligen aldrig hänt sedan skapelsen.* Importen försiggick under verklig eller falsk (amerikansk – det enda neutrala landet) flagga. En betydande insmuggling till Majorna, Hisingen och den bohuslänska skärgården hade redan nu skett, men inte i den kolossala omfattning som senare skedde. *Men hela denna tids handelshistoria tillhör emellertid mer eller mindre skumrasket, är alltså i mångt och mycket ett mysterium, omöjligt att följa.* En del tryckta berättelser och brev kan dock ge intressanta upplysningar.

I augusti 1810 kom svenska flottans amiral Krusenstierna i hemlighet ombord till Saumarez för beslut om det praktiska. Nederlagsorten för den engelska handeln skulle hädanefter bli Karlshamn, Hanö skulle för samma ändamål upplåtas åt engelsmännen, och Göteborgs handel åtnjuta särskilt skydd av den neutrala flaggan. Von Rosen skulle upprätthålla förbindelserna med den engelska flottan. Avtalet skrevs på franska, men franska kontrollanter ansåg sig behöva hålla ett öga på hamnspärrningens effektivitet. Den främste av dessa var den nytillsatte konsuln Ranchoud. Denne skrev 15/10 i ett brev till von Rosen: *intet amerikanskt eller neutralt fartyg kunde mottagas i svenska hamnar. Ursprungsbevisen voro nämligen falska, då ingen av hans maj:ts konsuler i Amerika sedan långt tillbaka lämnat sådana, utan dessa intyg fabriceras i London. Ett stort antal amerikanska eller neutrala fartyg hade emellertid inlupit till Göteborg och där lossat kolonialvaror och annat gods, som sedermera i ofantlig myckenhet exporterades dels land- dels sjövägen. Till lands fördes varorna till Helsingborg, varifrån de passerade till Danmark, Karlshamn och Ystad för vidare befordran till östersjöhamnar. Självt hade Ranchoud, kommande från Helsingborg, under hela vägen mött kärror, lastade med socker, kaffe och andra artiklar.* Von Rosen svarade att han inte hade regeringsbeslut på någon inskränkning av handeln på Amerika eller på utförseln av kolonialvaror till andra hamnar.

Göteborgs handel kom i vanrykte. Von Rosen skriver den 31 oktober att en herr Yvon¹¹⁷ sprider rykten: *den infama göken¹¹⁸ springer natt och dag med skvaller och beljugar mig.* Och Ranchoud sprider *falska berättelser som är [enda] orsaken till att Göteborg någonsin väckt så mycken uppmärksamhet hos kejsaren.* Landshövdingen visste inga gränser för sitt nit att få handeln att fungera, men klagade ibland över arbetsbelastningen. Stadens invånare förstörde hans arrangemang genom dumhet och indiskretion. Han utbrast i sin frustration att *när pappren är oklanderliga och*

¹¹⁷ Fransk handelsman i Göteborg.

¹¹⁸ Synonym till skälm eller skojare.

besättningarna avlagt sin ed på sannfärdigheten, kan man då komma längre? Göteborg var det inte som bröt KB. När nästan 1.300 fartyg inlupit kan bara den illasinnade påstå att alla var lastade med kolonialvaror: 350 var verkliga amerikanare, 300 hade barlast och de övriga var tyskar, ryssar, danskar och andra som vi lever i vänskap med.

De långt ifrån ogrundade ryktena och meddelandena om bristande uppfyllelse av KB:s förpliktelser framkallade naturligtvis dess diktatoriske skyddsherres först missnöje och sedan vrede. Från Paris kom därför påminnelser, hotelser och slutligen ett ultimatum om krig, antingen mot England eller Frankrike. Von Rosen uppfylldes av oro när köpmännen inte följde hans råd. Han skrev: vore köpmännens huvud härstädes organiserade på mänskligt vis...Jag har rått dessa b lindbockar att införtulla sina på nederlag varande varor...men omöjligt. De litade bara på det som framkom via börser. Den svenska regeringen valde det minst hotande och förklarade England krig. Det kom dock inte till några krigshandlingar, och den engelska flottan seglade hem för vintern.

Det blev ett krig på pappret, men med återkallande av sändebud, krigsböner i kyrkorna och avbruten postgång, vilken dock fick försiggå i smyg. För att efter det oväntade fredsbrottet förklara stadens oskuld och rädda de engelska kolonialvarorna på nederlag, uppkallade på von Rosens befallning stadens råd alla handelsmännen för att lämna sanna uppgifter om de hade på nederlag varor som tillhörde engelska undersåtar – *en fråga som naturligtvis med enhälligt nej besvarades*. Efter krigsförklaringen måste regeringen kontrollera den påbjudna handelsavspärrningen. Von Rosen kände det som ett misstroende. Han var ärlig och oegennyttig i sina åtgärder och uttalade sig om Ranchoud att om han inte: *emot sin övertygelse, löften eller med ett ord vore en gök, borde han i stället för att baktala en man, som agerat ädelt och överhopar honom med attentioner¹¹⁹, snarare berömma honom. Han är rent av spion och fridsstörare hos en nation, som ännu har så mycket kvar av den gamla ärligheten¹²⁰, att den lätt narra utur tänkesättet när en kommer som har herr Ranchouds talang att vara falsk och skum.*

Den 23 maj 1811 noterar von Rosen att Saumarez sammanträffat med chefen för kustflottan och bestämt att den svenska kusthandeln (och den på svenska Pommern) skulle få gå fri utan licenser. Om svenska kanonslupar¹²¹ stationerades i Öresund, skulle inga engelsmän gå dit. Den 25 juni träffade von Rosen Saumarez på Victory. Han skriver själv: *...iakttog därvid så strängt incognito, att jag höll på att förgås. Ty vinden vände sig, under det jag var på flottan, och jag måste emot ström och vind själv ro i åtta timmar och blev slutligen ändå tvungen att landsätta och lämna båten på Hisingen och gå till staden. Med ett ord, jag har aldrig haft ett så fatigant¹²² dygn i min levnad, varom mina blåsfulla händer bevittna.*

Saumarez beskyddade handeln på ett alldeles särskilt sätt, som egentligen utgör det märkvärdigaste draget i hela Göteborgs historia under epoken. Detta påpekas även av Granberg¹²³ som i sin stadsbeskrivning vid KB:s slut i förbigående skriver: *Fotö har blivit märklig under det mot*

¹¹⁹ Uppmärksamhet. Här i betydelsen icke önskvärd sådan. Irritationsmoment.

¹²⁰ Denna har nog bestått i 200 år till, även om den ständigt angrips på liknande sätt.

¹²¹ Lång grundgående roddbåt med två kanoner, fällbara master och 55 mans besättning. Inte olik galär. Var nästan de enda båtarna vid GEÖ på den tiden.

¹²² Tröttsamt.

¹²³ Per Adolf Granberg skrev 1814-15 en historik över Göteborg. Han nämner alltså Fotö bara i förbigående. Emellertid är denna bok i två delar med register och kartor digitaliserad och kan innehålla intressanta tidsdokument om annat också.

Englandförklarade kriget 1810. Det var här, som engelsmännen¹²⁴ under sin flottas kanoner hade sina magasiner och nederlagsplatser, anställde auktioner på sina varor¹²⁵ och drevo en verklig marknad, som svenska regeringen icke ens kunnat hindra¹²⁶. Denna marknad avbröts alldeles genom freden (med England) 1812 och Fotö blev senare lika litet betydlig som den förut varit. Och von Rosen skrev den 6 maj 1812: emellan engelska skeppen lossas nu i skärgården kontraband liksom i förlidet år.

Det var alltså inte den mera lovliga handeln som Saumarez beskyddade utan framförallt stadens och västkustens smuggling: *ty hela Fotö vart nu under det fingerade kriget en enda storartad smugglingscentral. Härifrån dels utsmugglades naturligtvis de på auktion försålda engelska varorna till de svensk-pommerska liksom tyska hamnarna, dels insmugglades ofantliga partier till Bohusläns alla småhamnar och vikar, för att i dessas bodar av därvarande kommissionärer tillsvidare gömmas. Hur från engelsk sida denna nederlagsförvaltning och dessa auktioner på Fotö anordnades, kunna vi ej säga.*

Man talar om "låtsade konfiskationer". Engelska inkommande laster konfiskerades "pro forma" för att sedermera för ägarens räkning på auktion försäljas. Det gällde dock inte engelska fartyg och varor, eftersom engelsmännen *föredrog användande av falska papper och falska amerikanska flaggor framför den andra krångligare metoden. Men i avseende på andra nationers fartyg föreligger dock fall, där denna förstnämnda fint tillgripits.*

Åren 1811 och 1812 såg en nedgång i handeln på grund av franska och danska kaperier och Napoleons ryska fälttåg. Under 1812 skedde flera stora händelser av betydelse för Sverige. Först besattes svenska Pommern av Frankrike. Ryssland hotades mer och mer av Napoleon. Sverige ingick under våren ett hemligt fördrag med Ryssland om militärt bistånd. Under sommaren slöt Sverige fred med England och öppnade den 15 augusti hamnarna för fartyg från alla länder, alltså att KB frånträddes. Sedan kom ytterligare ett fördrag med Ryssland och senare även med England, allt i kampen mot Napoleon. Sverige fick då löfte om Norge som en ersättning.

Strax efter papperskrigets slut vidtog regeringen två åtgärder för att i någon mån ta igen de förlorade tullinkomsterna via nederlag och smuggling. Den ena var *amnesti*. Var och en som innehade lagligt men tullförsnillat gods skulle inom fyra dagar från kungörandet i staden eller åtta dagar på landet uppge det (oftast kolonialvaror) och efter värdering gå fri från annat ansvar än betalning av dubbel tull. Förbudet gods betalades 8 % av värdet för och lades tills vidare i nederlag under tullkammarens lås och vård. Den andra åtgärden var *stöd av regeringen till Göteborgs tullstyrelse* vid skärpningen mot lurendrejarna som Edman kallade köpmännen. Det dugliga kammarrådet Edman¹²⁷ åkte ner från Stockholm. Han skrev den 5 augusti följande: *Uppgifter för Göteborg och skärgården äro ofantliga. Ännu hava vi ej haft tid att tänka på värdering utan blott att facilitera¹²⁸ vid uppgifternas uppgörande, som för de flesta icke möjligen kunnat bliva specifik utan skett packvis samt genom insättning i förvaringsrum, dem vi besiktigat och förseglat...Angivningen för landet pågår nu med all drift. I skärgården är ställningen ynkelig och ledsam. Lurendrejarne äro blottställda att bliva plundrade och bestulna av allmogen och sina kommissionärer. Den beskedliga allmogen och*

¹²⁴ På ett annat ställe: engelska agenter.

¹²⁵ På ett annat ställe: kontraband.

¹²⁶ Antingen för att den verkligen inte förmådde det, eller för att inte stöta sig med England.

¹²⁷ "Den famöse Edman", vilken redan 1794 utmärkt sig som åklagare i målet mot Armfelt som konspirerat mot förmyndarregeringen efter Gustav III:s död.

¹²⁸ Underlätta.

prästerna vilja ej mer hysa varor, som blottställa den för besök av tullbetjäningen, och de obeskedliga anse effekterna som ett rov, det de tycka sig kunna till sin förmån använda.

Edman anför vidare att han var säker på att handeln skulle bli hederlig men var orolig för att *få alla dessa tusenfaldiga saker, som ligga över hela landet spridda, i behörigt förvar. Lyckligt att ägarne själva dela min oro; de flesta hava ej säker kunskap om i vad gård och på vad ställe godset funnits, utan beror sådant på vidare reda av deras kommissionärer, med vilka jag lärer få ett förb. bråk.* Alla insåg att författningen var nödvändig för att återställa ordningen. Något som verkade i den rätta riktningen var att de som redan uppgett sitt gods i enlighet med den mänskliga naturen *äro de argaste spioner på de övriga. Alla dessa anmälare som hade varor på landet och i skärgården och kommissionärer som de riskerade att bli plundrade av, alla dessa ångerfulla, kan inte ha varit andra än Göteborgs köpmän.* Det låg naturligtvis i deras eget intresse att då inte undandra sig tullen. Saker och ting ordnades upp, men smugglingen tog, trots Edmans åtgärder, inte slut.

Bilaga 5

Lotsbåt vid Kalven och Karl Bremer (Ernsts svärfar) på bryggan utanför sitt hus. Marinmålaren Arvid Ahlberg 1906. Från Träbiten 94 (Föreningen Allmogebåtar). Komplettering av artikel om Ernst Bremer på ÖÖSF:s hemsida, mars 2017.

Asperö Husbok

Under flera decennier har vi hållit på att forska i öns fastighetsbestånd och dess innevånare. Vi har nu kommit till en slutpunkt där vi är beredda att ge ut resultatet i bokform. Utgångspunkten för vår forskning ligger fyra decennier bakåt i tiden, eftersom vi då fick överta handskrivna dokument av en folkskolelärare från Donsö. Hans namn var Valter Johnsson, som efter sin pensionering satt på Landsarkivet i Göteborg och skrev av födelse och dödböcker för alla södra skärgårdens öar. Ny digital teknik har gjort det lättare att komma längre bakåt i tiden vilket har underlättat vårt arbete med boken. Den innehåller detaljerade uppgifter om personer och sträcker sig från början av 1700-talet till nutid. Detta berör inte bara södra skärgården, eftersom det genom giftermål förekommit ett omfattande utbyte av bostadsorter längs vår kuststräcka.

Vårt arbete är dock inte slutfört utan vi ämnar fortsätta forskningen så långt tillbaka i tiden som vi kan hitta uppgifter om skärgårdens historia. Vår förening som skall ge ut boken heter Asperö Kulturhistoriska förening och vi hoppas att detta dokument skall inspirera fler personer att delta i vår forskning.

På 1990-talet deltog jag själv i ett projekt anordnat av Bohusläns museum vid namn "Övärldar på Västkusten", vilket omfattade öar från Koster till Vrångö. Liksom alla projekt av liknande slag är det svårt att få en kontinuerlig fortsättning på dessa. I samband med detta gjorde jag själv ett försök att bilda en forskningsgrupp mellan södra och norra skärgården vilket misslyckades. Eftersom vi bildar ett gränsområde mellan dåvarande Norge, Danmark och Sverige måste det finnas ett omfattande forskningsmaterial att tillgå. Hoppas därför att vår bok kan ge inspiration till många att delta i detta arbete och att en samordning kan ske.

Hör gärna av er om ni är intresserade av boken

Med vänlig hälsning

Bert Karlsson

Körevägen 26 430 80 Asperö

tel. 031-972234

mail: bert.m@telia.com

Anders Olofsson i Flateby Mellangård, äldre bror till Anders Olofsson på Björkö Huvud.

Av en händelse råkade jag få syn på att Anders Olofsson hade rymt från hus och hem 1738. Eftersom jag hade honom som ana var jag förstas tvungen att undersöka om jag missat någonting.

Eftersom kyrkböckerna i Harestad startar först 1760 har jag sökt i mantalslängder (mtl), jordeböcker, bouppteckningar (bou), mönstringsrullor och domböcker. Jag har börjat med Anders föräldrar och sedan följt mitt släktled till Olaus Kristoffersson, som tillsammans med två bröder flyttade till Öckerö socken (sn).

Olof Eriksson död 1725 (död mtl 1726), bou i sept 1726. Olof finns med i Flateby Mellangård i mtl 1708 och var då gift. Året efter hade hustrun dött. I generalmönstringsrullorna 1725 för Bohusläns Regemente finns nämnt vem som ansvarar för dragonen och munderingen och där har Jöns Larsson överlåtit sin del till mågen Olof Eriksson. Troligen har Olof varit gift med Jöns dotter Karin. Jöns hade en dotter som hette Karin och Olofs dotter fick namnet Karin.

Gift 2 med

Elin Toresdotter död ca 1732, bou i jan 1733. Var hon är född är okänt, men hennes far Tore Toresson finns i mtl 1696 i Stora Åslered i Ytterby sn. Troligen gift med änkan Ingrid Hansdotter där och 1697 föds Elins halvsyster Gunilla.

Barn

Anders Olofsson 1711-1782. Se nedan

Per Olofsson född i Flateby Mellangård

Hans Olofsson född i Flateby Mellangård

Anders Olofsson född ca 1720 i Flateby Mellangård, död 1782 på Björkö Huvud, gift med Katarina Olofsdotter Gadd född i Lilleby, Björlanda sn. När Anders och Katarinas barn döps 1745 är Anders Olofsson från Flateby ett av vittnena. Enl. mtl 1767-1773 finns Anders syster Elin på Björkö Huvud.

Karin Olofsdotter född i Flateby Mellangård

Elin Toresdotter gifter 1726 (mtl 1727) om sig med Anders Olofsson (okänt var han kom ifrån) och får i det äktenskapet barnen Olof, Jonas och Elin.

I bou efter Elin står att äldste sonen Anders, som är myndig, nästa vår ska tillträda halva gården och svara för halva munderingen. I mtl 1734 finns Anders Olofsson och Anders Olofsson d y. Den förre gift med änkan Anna Andersdotter från Flateby Norgård och den senare ogift. 1736 är båda gifta.

I jordeboken 1736 och 1738 finns Anders Olofsson och Anders Olofsson d y med var sitt $\frac{1}{4}$ mtl, men från 1740 finns det bara en Anders Olofsson med $\frac{1}{2}$ mtl. I mtl 1742 finns bara Anders Olofsson d y.

I domboken 1738 står att Anders Olofsson på Flateby Rusthåll avrymt och lämnat hustru med gäld och skuld. Det står inte vem av de två Anders Olofsson i Flateby det var som rymde. Mtl saknas de här åren men 1742 finns bara Anders Olofsson d y i Flateby Mellangård. Var det Anders Olofsson d y som rymde, så har han kommit tillbaka. Men det kan ju också ha varit styvfadern Anders Olofsson som rymde. Han finns inte längre i Flateby. Eftersom det står Anders Olofsson d y i mtl 1742 tolkar jag det som äldste sonen till Olof Eriksson och Elin Toresdotter (styvfadern skrevs ju som Anders Olofsson). Den Anders som bor i Flateby Mellangård är anfader till många här i Öckerö sn.

Anders Olofsson född 1711 Flateby Mellangård, död 1782 Flateby Mellangård, 71 år gammal.

Gift med

Kerstin Andersdotter död 1788 i Flateby Mellangård, 77 år gammal.

Barn

Anna Andersdotter född i Flateby Mellangård och död ogift 1795 i Flateby Mellangård. Annas ålder anges till 63 år när hon dör, men föräldrarna gifte sig tidigast 1734. Anna nämns första gången i mtl 1754 och bör då ha varit född ca 1738.

Elin Andersdotter född 1740 i Flateby Mellangård, död 1807 i Torp, gift 1759 (mtl 1760) med Ulrik Olofsson Haselgren i Torp.

Börta Andersdotter 1744-1803. I mtl 1763 finns en notering att Anders Olofssons dotter Börta är gift med Olof i Kyrkeby Bergegård. Se nedan.

Olof Andersson född ca 1747 i Flateby Mellangård, död 1824 i Hermansby Torsby sn, gift med Barbro Larsdotter. De får en son Anders 1782. Ca 1810 flyttar Olof och Barbro med son och sonhustru till Hermansby i Torsby sn.

Anders Andersson född 1753 i Flateby Mellangård, död 1825 i Flateby Mellangård, gift med Anna Magnusdotter född ca 1752 i Torp och död 1833 i Flateby Mellangård.

Börta Andersdotter född 1744 i Flateby Mellangård, död 1803 i Flateby Sörgård.

Gift 1763 med

Olof Larsson född 1735 i Flateby Mellangård, död 1812 i Flateby Sörgård. Olof var son till Lars Andersson och Kerstin Karlsdotter i Flateby Mellangård men Lars var född i Kyrkeby Bergegård och där bosatte sig Olof och Börta. 1787 flyttade de till Flateby Sörgård.

Barn

Lars Olofsson född 1764 i Kyrkeby Bergegård

Anders Olofsson född 1766 i Kyrkeby Bergegård, död 1821 i Hammar Krokegård, gift 1796 med Olena Persdotter 1769-1841. Deras son Magnus Andersson hade flera barn och barnbarn som flyttade till Öckerö sn.

Olof Olofsson född 1770 och död 1770 i Kyrkeby Bergegård

Olena Olofsdotter född 1772 i Kyrkeby Bergegård, död 1837 i Hönö Berggård, gift 1794 med Karl Kiettilsson född 1764 på Fjällsholmen i Torsby sn och död 1815 i Hönö Berggård.

Kerstin Olofsdotter 1776-1839. Se nedan

Anna Olofsdotter född 1781 och död 1782 i Kyrkeby Bergegård.

Kerstin Olofsdotter född 1776 i Kyrkeby Bergegård, död 1839 i Flateby Sörgård.

Gift 1796 med

Bernt Larsson född 1771 i Tofta Sörgård i Torsby sn och död 1819 i Flateby Sörgård.

Barn

Lars Berntsson född 1797 och död 1801 i Flateby Sörgård

Anna Berntsdotter född 1799 och död 1799 i Flateby Sörgård

Beata Berntsdotter 1803-1849. Se nedan

Lars Berntsson född 1805 i Flateby Sörgård, död 1845 i Flateby Sörgård, gifter sig 1827 och får två barn, som båda dör tidigt. Han blir änklings 1831 och gifter om sig 1832. I det äktenskapet föds fem barn, men bara två överlever föräldrarna som båda dör 1845. När bou görs finns Lars två svågrar närvarande och säger att Lars kort före sin död skänkt var syster en ko eller dess värde i pengar. Om de fick någonting framgår inte av bou.

Anna Berntsdotter född 1808 i Flateby Sörgård, död 1847 Korseberget, gift 1828 med torparen Magnus Olofsson.

Johanna Berntsdotter född 1810 och död 1822 i Flateby Sörgård

Anna Kristina Berntsdotter född 1817 och död 1823 i Flateby Sörgård

Beata Berntsdotter född 1803 i Flateby Sörgård och död 1849 i Metsten

Gift 1828 med

Kristoffer Johansson född 1797 på torpet Metsten under Sjöhed och död där 1849.

Barn

Anders Kristoffersson född 1829 i Metsten, död 1887 på Knippla, gift 1859 med Sara Maria Andersdotter

Olaus Kristoffersson född 1830 i Metsten, död 1919 Hönö Röd, gift 1855 med Helena Bengtsdotter

Anna Kristina Kristoffersdotter född 1833 i Metsten, död 1921 i Torrebräcka Torsby sn, gift 1863 med Johannes Olsson.

Andreas Kristoffersson född 1837 i Metsten, död 1874 på Knippla, gift 1866 med Beata Svensdotter Åberg

Johannes Kristoffersson född 1843 och död 1846 i Metsten

Inger Börjesson

Fem syskon fr vänster:

Berta Teresia Johansson (Nilsson) f 1884-10-02 Hult

Jenny Konstantia Johansdotter, bagerska, f 1881-05-23 Hult d 1969-10-14 Klova(Hans Taremarks mormor)

Johanna Petronella Nilsson f 1877-01-08 Hult

Harry Johansson (halvbror till syskonen)

Hans Oskar Nilsson f 1879-03-14 Hult (kallad Rövar-Hans)